

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

239/2012

BUCKLAND, Michael: What kind of science can information science be?. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 63. (2012) 1., p. 1-7.

Milyen tudomány lehet az információtudomány?

Informatika; Interdiszciplináris problémák; Terminológia

Információtudomány alatt könyvtár- és információtudományt értve célszerű a fogalmat leszűkítenünk az *információ* szónak arra a jelentésére, amely az emberi tudáshoz és a tanuláshoz kapcsolódik. Ebben különbözik az *információtudomány* nevet ugyancsak használó számítástudománytól, amely az algoritmusok elméletét és használatát kutatja. Így különíthető el az információ „fizikájától”, amelynek tárgya az entrópia, a valószínűség vagy Shannon és Weaver információelmélete. Ugyancsak eltérő a természete az információtechnológia tárgyának, amely az elektronikának a kommunikációs és számítástechnikai alkalmazásait kutatja.

Az információt tekinthetjük úgy, mint az átadott *tudást*, tehát azt, amit megtanultunk annak eredményeként, hogy informáltak ben-

nünket. Ugyanakkor nézhetjük *folymat*ként, amelynek során informálnak bennünket. Az információ *dolog* (tárgy) is, tehát bitek, byte-ok sorozata, vagy könyvek, hangok, képek és bármi, ami fizikailag jelenéssel bíró entitásként észlelhető. A dokumentum – amely történetileg nem korlátozódott a szöveges médiára – tekinthető az információ mint dolog megnevezésére szolgáló terminus technikusként.

A dokumentumok széles körben elterjedtek a társadalomban, és életünk fontos formálói. A tőlük való függés csak nőtt az idő előrehaladtával. Az információs viselkedés nemcsak az informálódni kívánó egyénről szól, hanem arról is, hogy az információt rajta kívül álló, különböző szereplők küldik eltérő és gyakran egymással versengő célokkal. Az információs viselkedés leggyakoribb formája az, hogy a dolgokat egyszerűen észre vesszük, ami lehet szándékos, váratlan vagy tudat alatti. A dokumentumok használata magában foglalja a tények keresését, az információkeresést és a problémamegoldást, viszont nem korlátozódik csak ezekre.

Az információtudomány fő célja az (kellene, hogy legyen), hogy segítse az emberek jobb informálódását úgy, hogy közvetlenül arra figyeljen, amit valamiről tudunk, ne pedig azzal foglalkozzon, hogy miként szerezzük meg a tudást. A valós életben az, amit valamiről tudunk, tökéletlen, ezért a bizalomra és az igazságra kell támaszkodnunk. Ilyen módon az elérhető dokumentumok közül a legmegfelelőbbek elrendezése magunk és mások számára a könyvtár- és információtudomány központi kérdése.

A társadalomtudományi irányultság tekintetében tudnunk kell, hogy az úgynevezett kognitív fordulat természete csak szűk kognitív tudományi jellegű, amit az is mutat, hogy az ezzel kapcsolatos írásokban inkább a mesterséges intelligenciával kapcsolatos írásokra, mintsem oktatáspszichológiai forrásokra hivatkoznak. A kutatások a logikára és az algoritmusokra, tehát Shannon és Weaver információelméletére, valamint a Wiener által képviselt kibernetikára épülnek. Ez nem kielégítő, mert nem tartalmazza a tudás és a kommunikáció kulturális tényeit, az észlelés

és a megértés komplexitását vagy a társadalmi és az egyéni összetevők kölcsönhatását.

Az információ-visszakeresés, amelyet (a bibliometria mellett) az információval kapcsolatos kutatások közül a leginkább tudományosnak tekintenek, főként a szövegen elvégzett algoritmikus műveleteket, különösen meghatározott szavak (tulajdonképpen karaktersorozatokat) együttes előfordulását vizsgálja a keresőkérdésekben és a dokumentumokban. Rendkívül hasznos annak ellenére, hogy vannak gyengeségei, amelyek abból erednek, hogy a szavaknak több alakja, több jelentése van, és hogy jelentésük nem stabil.

A hétköznapokban nagymértékben és egyre inkább a másoktól szerzett (second-hand) tudástól függünk. Ebből következően számos közvetítő akarja életünket és dokumentum-használatunkat befolyásolni, és ezzel saját, gyakran vitatható céljait elérni. Ebben az információözönben választanunk kell, és el kell döntenünk, hogy kiben és miben bízunk.

(Koltay Tibor)

240/2012

HJØRLAND, Birger: Methods for evaluating information sources : an annotated catalogue. – Bibliogr. 57 tétel In: Journal of information science. – 38. (2012) 3., p. 258-268.

Információforrások értékelésének módszerei

Dokumentum; Felmérés; Hatékonyság; Információ

Mivel a felhasználók könnyen jutnak nyomasztó mennyiségű információhoz, az információforrások értékelése (forráskritikája) egyre inkább a könyvtártudomány központi kérdésévé válik. Az információs szakembereket fokozódó mértékben fogyasztói tanácsadóknak kell tekintenünk, akik az információforrások között igazítják el felhasználóikat, különös tekintettel az egyetemi hallgatókra. A cikk a probléma 12 különböző megközelítését ismerteti, minden esetben bemutatva az adott módszer kritikáját és legfontosabb irodalmát.

Az *ellenőrzőlisták* (checklists) gyakran lényeges és kevésbé fontos kritériumok keverékét nyújtják, és nem feltétlenül van kapcsolat a könnyen ellenőrizhető, formális attribútumok és a minőségi jellemzők között. Webes források esetén az ilyen listák például választ kérnek arra, hogy az oldal tartalmaz-e információt céljairól, célközönségéről, és hogy teljesíti-e ezt a célkitűzést. Tényeket közöl-e vagy véleményeket, továbbá tartalmaz-e elfogult érvelést? Közvetít-e reklámokat és megnevezték-e a szponzorokat? Vannak-e az oldalon szakirodalmi hivatkozások? Kérdés az is, hogy mennyire egyedülálló az oldalon található információ, releváns, átfogó-e, illetve milyen mélységben mutatják be azt. Rendszeresen aktualizálják-e az anyagot és ezt jelzik-e? Logikus-e az oldal felépítése és könnyen navigálható-e? Van-e tartalomjegyzék vagy oldaltérkép stb.?

A *klasszikus lektorálás* során két vagy három szakértő bírálja a forrást. A szakértőknek azonos szinten kell lenniük a dokumentum szerzőjével. Az értékelést nem hozzák nyilvánosságra. A lektorálást a tudományos világ „aranyvalutájának” szokták tekinteni. Sok bibliográfiai adatbázisban keresésünket korlátozhatjuk a lektorált cikkekre. Bár megbízhatósága alacsony szintű, eddig nem sikerült jobb értékelési módszert találni. Sokak szerint a konzervativizmus és az innovatív ötletek elfojtása jellemzi, és számos lektor ellenérzéssel van azok iránt a kéziratok iránt, amelyek az ő elméleti perspektívájával ellenkeznek, ugyanakkor gyakran nem veszi észre a tárgyi tévedéseket.

A *bizonyítékokon alapuló gyakorlatra* épülő értékelés (evidence-based evaluation) a kutatási módszerek hierarchiáját veszi alapul, amely független a megválaszolendő kérdés természetétől. Az információforrások értékelésére alkalmazva ez a módszer azokat a bizonyítékokat vizsgálja, amelyeken az adott forrásban leírt következtetések alapulnak. Ha elsődleges forrásról (tudományos cikkről) van szó, a hangsúly az alkalmazott kutatási módszer értékelésén, másodlagos, harmadlagos források esetében ezeknek az elveknek a forrásain és az eredmények szintézisének vizs-

gálatán van. A bizonyítékokon alapuló gyakorlattal szemben az a kritika fogalmazódik meg, hogy szűk látókörű, túlzott formalizmus jellemzi, ráadásul túlságosan mechanikus.

Az *összehasonlító tanulmányok* lényege az, hogy egy adott téma lefedettségét a vizsgált információforrásban kis számú, az azon a területen hitelesnek tekintett művel vetjük össze. A problémát viszont éppen a hiteles művek felismerése okozza.

A *szerző(k) hitelességének* vizsgálata történhet önéletrajzuk, weboldaluk és bibliometriai mutatóik (publikációk és hivatkozások) alapján. Ezek a szempontok alapján véve megegyeznek azokkal az elvekkel, amelyek alapján a lektorokat választják ki. Az adott területen kell működnie, lehetőleg vezető kutatóként és nem lehet ellenérdekelt. Ez a módszer közvetett értékelést nyújt, hiszen valójában a dokumentum számít. Szakmailag alkalmas szerzők néha rossz minőségű cikkeket írnak és fordítva. Emellett jelentős tudományos áttöréseket „kívülállók” érnek el.

A *kiadó jó hírnevének* vizsgálata szintén közvetett módszer. Az, hogy egy adott folyóiratot mennyire méltányolnak, fontosabb annál, mint hogy mennyire jó hírű a kiadója. Vannak vezető folyóiratok, vannak közepesek és gyengék. Azokat a kéziratokat, amelyeket nem fogadnak el a vezető folyóiratok, a kevésbé tekintélyes folyóiratok közlik le. A monográfiák esetében közvetlen szerepe van a kiadó hírnevének. Az egyetemi kiadókat a minőség letéteményeseinek tekintik, különös tekintettel arra, hogy ezek többnyire lektoráltatják a kéziratokat.

A *folyóiratok impakt faktora* és a web impakt faktor statisztikai mutatók, amelyekkel az egyes folyóiratok és az egyes cikkek hatása mérhető. Az adott *kutatás támogatóinak* vizsgálata közvetett és főként negatív értékelési szempont, mivel általában azt feltételezik, hogy a szponzorálás negatív irányban befolyásolta a kutatást.

A *könyvismertetések* (recenziók) felhasználásának nincs elvi jellegű ellenérve, viszont a recenziók színvonala gyakran joggal kritizálható.

Maga a recenzióírás módszertana is hasznos módja dokumentumok értékelésének.

Mindezek a módszerek csak lépéseket jelentenek azon az úton, amelynek során megtanuljuk, hogyan kell olvasni, megérteni és kritizálni szövegeket, mégis értékesek és szükségesek ahhoz, hogy elkerüljük a szűk látókörű és egyoldalú megközelítéseket.

(Koltay Tibor)

Lásd még 274

Terminológia

Lásd 304

Kutatás

241/2012

BORGMAN, Christine L.: The conundrum of sharing research data. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 63. (2012) 1., p. 1059-1078.

A kutatási adatok megosztásának rejtélye

Együttműködés -nemzetközi; Kutató -mint olvasó; Tudományos kutatás

A kutatók adatok soha nem tapasztalt mennyiségét hozzák létre új módszereik és eszközeik használatával. Mások bányászni szeretnének az adatokban új felfedezések és újítások reményében. A kutatási adatokat azonban nem könnyű fellelni, csak néhány tudományterület teszi ezeket elérhetővé, pl. a csillagászat és a genomika: a többi tudományterület adatmegosztási gyakorlata igencsak eltérő. Ezen túlmenően igen eltérő formájúak az adatok, többféleképpen használják őket, s gyakran nehezen értelmezhetők eredeti kontextusukból kiragadva, ezért az adatmegosztás nagyon fogós kérdés. A tanulmány az

adatmegosztás négy alapelvét vizsgálja, például a természet-, társadalom- és a bölcsészettudományokból merítve: (1) a kutatás megismétlése vagy igazolása, (2) a közpénzből támogatott kutatás közkinccsé tétele, (3) mások a meglévő adatok alapján új kérdéseket tehesenek fel, és (4) fejlesszék a kutatást és az innovációt. Ezek az adatcsere támogató érvek aszerint különböznek, hogy az adatcsere hasznélvezői miként magyarázzák az adatcsere előnyeit, valamint aszerint, hogy az érdekelteknek mik a motivációik az adatcsere, és mi a várható hasznuk belőle. Azt a problémát kell tisztázni, melyik adat osztható meg másokkal, ki által, kivel, milyen feltételekkel, miért és milyen mértékben. A válaszok határozzák majd meg az adatszabályozást és a gyakorlatot.

(Autoref.)

Lásd még 259, 282

Tudománymetria, bibliometria

242/2012

FAGGIOLANI, Chiara – RÍOS HILARIO, Ana Belén – SOLIMINE, Giovanni: La valutazione della ricerca, la bibliometria e l'albero di Bertoldo. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 52. (2012) 1., p. 57-63.

Res. angol nyelven

A kutatások értékelése, a bibliometria és Bertoldo fája

Bibliometria; Tudományos kutatás

Mintegy húsz éve, talán az összes olasz közszolgáltatás közül elsőként az egyetemi világot (annak minden aspektusával együtt) vetették alá az értékelés folyamatainak. Ám ma is csak azt lehet elmondani, hogy szükség van a kutatások értékelésére, és szükséges lenne meghatározni azokat a kritériumokat, amelyek objektívan képesek

lehetnek kvalitatívan mérni és kvantitatívan elemezni az egyetemi oktatók és kutatók tudományos teljesítményét. Éppen ezért jött létre az egyetemi és kutatási rendszer értékelésének nemzeti ügynöksége (ANVUR – *Agenzia nazionale di valutazione del sistema universitario e della ricerca*). Most folyik a 2004-2010-es időszak 68 ezer oktatót és kutatót érintő vizsgálata. Az eredmények hatással lesznek a pénzügyi keretek országos elosztására, de használhatják majd az egyes intézmények is, forrásaik belső elosztásának meghatározása során.

A természettudományi és műszaki területeken az értékelés módszerei és eszközei általánosan elfogadottak, nemzetközi szinten is (a hivatkozáselemzéstől az impakt faktorig és a h-indexig). Ugyanakkor különösen érzékeny terület a humán- és társadalomtudományoké, hiszen a humán tudományok területén a kutatás strukturálisan is különbözik a „kemény” tudományokétól: a tudományos folyóirat nem ez elsődleges publikációs tér; a hivatkozás nem jelent egyértelműen elismerést; lényegesen ritkább a társ- és főként a többszerzős publikálás; a témák jelentős része „anyanyelvhez” (országhoz, nemzethez) kötött; a tudományos eredmény hatását sokkal hosszabb idő alatt fejt ki. Mindezek alapján vannak, akik egészen elutasítják a bibliometriai értékelés lehetőségét. Mások (a nagy többség) szerint igenis szükséges és fontos az értékelés, csak éppen – teszik hozzá – egyetlen megfelelő módszer sincs. (Ez emlékeztet a címbéli fára. Az Albuin király által halálra ítélt Bertoldo lehetőséget kapott arra, hogy kiválassza a fát, amelyre felakasztják. Az elmés Bertoldónak egyik felkínált fa sem felelt meg, végül egy egészen kis facsemetét választott, meg kellett tehát várni, míg a fa megnő...)

Elfogadhatónak tűnik viszont azon állítás, miszerint nincs olyan tudományterület, amelyre a bibliometriai indikátorok ne lennének alkalmazhatók, inkább olyan területek vannak, amelyek esetében jelenleg, a ma rendelkezésre álló bibliográfiai és hivatkozási adatbázisok csak kevésbé megbízható eredménnyel használhatók.

Az Egyesült Államokkal és sok európai országgal (kiemelkedően Spanyolországgal) szemben Olaszországban nincs bibliometriai hagyomány (a téma még a több mint ezer oldalas, Mauro Guerrini által szerkesztett monumentális könyvtártani kalauzban sem szerepel); hiányzanak a folyóiratcikk- és hivatkozási adatbázisok. Van viszont egy hely, ahol a könyvtárosok a maguk könyvtártani eszközeivel az olasz bibliometria fejlődésében szerepet játszhatnak, és a tudomány- illetve kutatáspolitikában bizonyíthatnák hasznosságukat. Ha ugyanis a humán tudományok fő publikációs formája a monográfia, azok adatbázisa rendelkezésre áll a könyvtári katalógusok formájában. A monográfiák „impaktjának” értékelésére ugyanis többen javasolták már az LCA (*Library Catalog Analysis*) módszert, ami voltaképpen informetriai és bibliometriai technikák alkalmazása könyvtári katalógusok meghatározott csoportjának vizsgálatában. A könyvtárosok speciális hozzájárulása lehetne ez esetben az adott tudományterületen a megfelelő színvonalú és megbízhatóságú könyvtárak kijelölése, amelyek gyűjteményfejlesztését és az azzal való elégedettséget lehet elemezni. Ezeket a valódi könyvtári–könyvtárosi munkálatokat lehetne rendelkezésre bocsátani a humán- és társadalomtudományi kutatások értékeléséhez.

(Mohor Jenő)

243/2012

XIA, Jingfeng – NAKANISHI, Katie: Self-selection and the citation advantage of open access articles. – *Bibliogr. In: Online information review.* – 36. (2012) 1., p. 40-51.

Magasabb arányú hivatkozást érnek-e el a nyílt hozzáférésű folyóiratokban publikált cikkek?

Cikk; Folyóirat; Hivatkozás; Hozzáférhetőség; Szakirodalom -biológiai

A cikkben ismertetett kutatás azt vizsgálja, milyen kapcsolat van antropológiai témájú folyó-

iratcikkek nyílt hozzáférése és a hivatkozási adatok között. A szerzők statisztikai logisztikai regressziós modellt alkalmaztak e kapcsolat feltárására, és a cikkek két csoportját, magas, illetve alacsony impakt faktorú folyóiratokban publikáltakat hasonlítottak össze, hogy megvizsgálják, a nyílt hozzáférés státusz mennyire van összefüggésben a tudományos hatással. Az eredmények azt mutatják, hogy a nyílt hozzáférésű cikkek általában több hivatkozást kapnak. A magas impakt faktorú folyóiratokban megjelent cikkek nem nagyobb arányban nyílt hozzáférésűek, és az alacsonyabb impakt faktorú folyóiratokban publikált cikkekre való hivatkozások száma jobban nő, ha azok szabadon elérhetők. Az eredmények ellentétben állnak a létező elmélettel, hogy a nyílt hozzáférésű cikkek azért kapnak több hivatkozást, mert a szerzők legjobb cikkeiket online elérhetővé teszik. A szerzők remélik, hogy kutatási eredményeik segítik az elektronikus kiadókat és a digitális projektek menedzsereit a nyílt hozzáférés támogatásával kapcsolatos stratégiájuk kialakításában.

(Autoref.)

244/2012

XIA, Jingfeng: Positioning open access journals in a LIS journal ranking. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 73. (2012) 2., p. 134-145.

A nyílt hozzáférésű folyóiratok helye a könyvtár- és információtudományi folyóiratok rangsorában

Bibliometria; Felmérés; Folyóirat -könyvtári; Hatékonyság; Hozzáférhetőség

A budapesti nyílt hozzáférési kezdeményezés (Budapest Open Access Initiatives) szerint a nyílt hozzáférhetőség ingyenességet, szabad hozzáférést jelent bármely használó számára az olvasásra, letöltésre, másolásra, terjesztésre, kinyomtatásra, indexelésére stb. Vannak olyan folyóiratok is, amelyekre eredetileg elő kellett

fizetni, de később nyílt hozzáférésűvé (OA) váltak.

A tudományos folyóiratok rangsorolása fontos tényező egy periodikum minőségének megítélésében, és erre különböző megközelítéseket alkalmaznak. A *Journal Citation Report* (JCR) egyike a legtöbbször használt forrásoknak, de ebben kevés OA-folyóiratot találunk. Ily módon ez az index nem ad teljes képet a folyóirat-kiadásról, és marginalizálja az OA-folyóiratok többségét, miközben némely ilyen folyóiratban jó minőségű írások jelennek meg, amelyek jelentős mennyiségű hivatkozást generálnak.

Bhaskar Mukherjee 17 OA-címet vizsgált meg az impakt faktor és más mérőszámok segítségével, és úgy találta, hogy némelyik OA-folyóiratnak a JCR-ben szereplő címeikkel összemérhető hatásuk volt. Adatainak forrása a Web of Science (WoS) és a Google Scholar (GS) volt, a két forrásnak azonban különböző a meritése.

A szerző a *h-indexet* alkalmazza, amely kombinálja a mennyiséget (a publikációk számát) a minőséggel (a hivatkozási mutatóval).

A kutatás a 2004-2008 közötti időszakban megjelent könyvtári és informatikai folyóiratok *h-indexét* számította ki, és összevetette az ingyenes és a fizetős lapok teljesítményét. Összesen 85 ilyen témájú folyóiratot vizsgált meg. A nem angol nyelvű folyóiratcímeket, a 2004 után indult, valamint a nem lektorált és nem kutatási profilú címeket kivették a listából. Ez olyan ismert lapokat is érintett, mint az *American Libraries*, a *Library Journal* vagy a *Public Libraries*.

A hivatkozásokat tartalmazó tudományos cikkeknel egyenként vizsgálták meg az eredeti publikációkat (a szemléket, tárcákat, beszámolókat kizárták). A hivatkozási adatokat a Google Scholarból vették. A *h-indexek* kiszámításához a *Publish or Perish* szoftvert használták, és a folyóiratok azonosításánál figyelembe vették a címvariánsokat. Az egyes folyóiratok elemzése során az öt év cikkeit egyenként ellenőrizték az előzetesen összeállított cikklistán. Az elemzést 2010 decemberében végezték el.

Erős korrelációt találtak a *h-indexek* és a folyóiratok impakt faktora között, ez igazolja a

h-indexen alapuló értékelés megbízhatóságát. Mivel a könyvtári és informatikai folyóiratokról impakt faktort szolgáltató fontos adatbázisok vonakodnak több OA folyóiratot felvenni, nincs világos képünk az OA-publikálás tudományos státuszáról.

Több OA folyóirat előkelő helyet foglal el a h-indexek alapján kialakított rangsorban. Némelyik folyóiratnak a h-indexe is nagyon magas volt. Az OA folyóiratok mintegy harmada helyezkedik el a középmezőnyben, viszont az OA címek több mint felének nagyon alacsony volt a h-indexe. Azoknál a folyóiratoknál, amelyek fizetésnek indultak, de közben nyílt hozzáférésűvé váltak, érdemes lenne megvizsgálni, hogy a nyitás növelte-e a hivatkozások számát.

A h-index függ a tudományterülettől, ezért a különböző kutatási ágak indexeinek összevetése problematikus. A publikált cikkek száma is nagyban befolyásolja a h-indexet. Ennek egyik oka, hogy azok a folyóiratok közölnek több cikket, amelyek szélesebb olvasóközönségnek szólnak. Feltételezhető, hogy a nyílt hozzáférésű lapok esetében magasabb a letöltések száma, és

így több hivatkozás juthat rájuk, mint a korlátozott hozzáférésű folyóiratoknál.

Az utóbbi években mind több felsőoktatási könyvtár vesz részt a folyóirat-kiadásban, a nyílt hozzáférésű tudományos kommunikáció jegyében. Ezek többsége szakmailag lektorált, de nehéz elérniük a tudományos elismertséget. Ezen a téren nyújthat segítséget a folyóiratok rangsorolása, amely megmutathatja a sikeres próbálkozásokat. Az OA kiadványok és a hivatkozások számának növekedése egyben az open access mozgalom előrehaladását is tükrözi. A könyvtárosok azok között vannak, akik a szabad hozzáférést szorgalmazzák.

(Mándy Gábor)

Információszerzés (information management)

Lásd 321

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

245/2012

CALDWELL-STONE, Deborah: Ebooks and users' rights : new technology may prove inhospitable to privacy In: American libraries. – 43. (2012) 5-6., p. 60-61.

Az elektronikus könyvek és a felhasználók jogai. Az új technológia sértheti a személyes szférát

Adatvédelem; Hozzáférhetőség; Könyvtáresetika; Szellemi szabadság

Tavaly szeptemberben az *OverDrive* és az *Amazon* megegyeztek, hogy a Kindle olvasóval rendelkező felhasználók ezentúl kölcsönözhetnek a könyvtárakból is. Ezzel lehetővé vált az e-könyvek könyvtári kölcsönzése. Csakhamar kiderült azonban, hogy az Amazon a kölcsönzési határidő lejártá előtt már marketing üzenetekkel kezdte bombázni a használókat: nem akarják-e megvásárolni a kikölcsönzött művet, s ha megvásárolják a terméket, miután az eltűnt az olvasójukról, visszaállítják törölt jegyzeteiket és jelöléseiket is.

Világossá vált, hogy az Amazon információkat szerez és tárol a könyvtárak olvasóiról és olvasási szokásairól, és ezek alapján árukat kínál nekik. Kiderült, hogy az OverDrive nem ludas ebben, de az Amazon igen: a kikölcsönzött könyvek esetében is kérte a könyvolvasóhoz tartozó jelszót. (Mint kiderült, ez „a cég adatkezelési szabályzatának a része”.)

A könyvtárosok – ismerve a személyes adatok kezelésére vonatkozó törvényeket, és tiszteletben tartva az olvasók magánszféráját – nem tehettek egyebet, mint hogy a könyvtár honlapján figyelmeztették olvasóikat ennek lehetőségére. Ezzel olyan etikai dilemmákra derült fény, melyekkel a könyvtárak akkor szembesülnek, ha gyűjteményüket elektronikus dokumentumokkal gyarapítják. A digitális tartalmakat ugyanis többnyire olyan kereskedelmi vállalkozások szolgáltatják, akik nem osztják a könyvtárosok nézeteit a szellemi szabadság, a magánszféra védelme és a hozzáférés biztosítása tekintetében. A licencfeltételek gyakran ütköznek a szakmai etikával és a szellemi szabadsággal. Áldozzuk fel a magánszférát és a hozzáférést a kényelem érdekében? – teszi fel a kérdést a szerző, aki az ALA Szellemi Szabadság Hivatalának igazgatóhelyettese.

A szabad olvasás lényege éppen az, hogy bármit olvashatunk, és ezt senki sem figyeli meg, és senki sem rögzíti. Ezt a törvény és az ALA etikai kódexe is kimondja. A digitális tartalmakhoz való hozzáférés jelenlegi modellje azonban éppen ezt a szabadságot sérti meg. A szolgáltatók és kiadók fenntartják maguknak a jogot, hogy bizonyos elektronikus könyveket módosítsanak, esetleg töröljenek. (Így járt *Georg Orwell 1984*-e is.) Az e-könyvek jelenlegi kölcsönzési modellje sem segíti a könyvtárak alapvető küldetését, azaz az olvasók könyvekkel és egyéb dokumentumokkal való ellátását – függetlenül gazdasági és társadalmi helyzetüktől. A digitális dokumentumok használatához drága eszközök, széles sávú internet, olykor hitelkártya is kell, ami – könyvtárak nélkül – kizárná azokat, akik a digitális szakadék rossz oldalán rekedtek. Fontos tehát, hogy a szállítókkal és kiadókkal foly-

tatott tárgyalások során a könyvtárak kiálljanak olvasóik érdekei mellett. (A keretes részben az olvasók legfontosabb jogai olvashatók hat pontba szedve.)

A cikk elektronikus változata, mely hosszabb, mint a nyomtatott, és a címe is más (A digital dilemma), a <http://americanlibrariesmagazine.org/features/05292012/digital-dilemma-ebooks-and-users-rights> címen olvasható.

(Murányi Lajos)

246/2012

DE ROBBIO, Antonella: Accesso aperto 2012 : la vie en rose. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 52. (2012) 1., p. 17-29.

Res. angol nyelven

A nyílt hozzáférés 2012-ben

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség

2011 nemzetközi szinten is rózsás esztendeje volt a nyílt hozzáférésnek, több mint meggyőző növekedési adatokkal. Társadalmi elterjedtségének köszönhetően új utakat nyit a szociális környezetben (és új gazdasági modellek irányába mozdul). Világszerte egyre inkább használták támogatás, humanitárius segítségnyújtás céljára, így valóságos információs katalizátorként működik személyek és kultúrák között a *social media* és a *social network* körében.

A nyílt hozzáférés elágazási mára már nagy befolyást gyakoroltak más „nyílt” kezdeményezések, mozgalmak fejlődésére, mint az *Open Data*, az *e-Science* közösségek, az *Open Education Resources* (OER) és a modern pedagógia olyan új modelljei, mint az úgynevezett *Massively Open Online Courses* (MOOC), olyan egyetemi kurzusok, amelyek a nyílt hozzáféréssel alapulnak, és a „tömegeket” célozzák meg. Mindazonáltal – a tudományos kommunikáció alig néhány évvel ezelőttig általánosan használt útjainak köszönhetően – fennáll még néhány kritikus pont: mindenekelőtt a tudományos kom-

munikáció gazdasági modelljének szükségszerű meghatározása és fenntartása, a jogok megfelelő kezelése és a haszon következetes elosztása. Az EU és az Európai Bizottság digitális innovációs projektjei és a kutatási programokban megnyilvánuló politika meghatározó stratégiai jelentőségűek lesznek a nyílt hozzáférés elősegítésében az *open innovation* terén és a kritikus problémák megoldásában.

(Autoref. alapján)

Lásd még 291, 297

Nemzeti könyvtárügy

247/2012

BAUER, Bruno: Aktuelle Entwicklungen an den österreichischen Bibliotheken 2010-2011 In: Bibliothek. – 36. (2012) 2., p. 220-230.

Res. angol nyelven

Az osztrák könyvtárügy aktuális fejleményei 2010-ben és 2011-ben

Könyvtárügy

A bécsi orvosi egyetem könyvtárának vezetője négy témacsoportban ismerteti az osztrák könyvtárügy elmúlt két évének legfontosabb eseményeit.

Először a *Hálózati projektekről* számol be, vagyis a nyolcvan könyvtárból álló hálózatban alkalmazott keresőgépekről (elsősorban a Primoról), az 1999 óta használt Aleph-rendszer kiváltásának terveiről, az OBVSG-ről (Österreichische Bibliothekenverbund und Service GmbH), mint a nemzeti ISL (International Standard Identifier for Libraries and Related Organisations) ügynökségről, továbbá a szövetségi tudományos és kutatási tárca miniszterének a látogatásáról.

A *Könyvtárak együttműködése* szakaszban ismerteti, hogy a Kooperation E-Medien Österreich (www.konsortien.at) számára újabb három évre

(2012–2014) szóló szerződést dolgoztak ki, mely szerint konzorcium keretében 53 könyvtár számára biztosít elektronikus folyóiratokat, könyveket és adatbázisokat. 2011-ben alakult meg az osztrák egyetemi könyvtárak fóruma (www.ubifo.at), amelyben a huszonegy egyetem mellett a nemzeti könyvtár is képviselteti magát a vezetésben. Fontos megemlíteni az „Open Access az osztrák egyetemeken” nevű munkacsoport létrehozását is.

A *Könyvtári projektek* között a nemzeti könyvtár Google-lal kötött szerződése volt a legjelentősebb (2010 nyarán), hiszen 600 ezer könyv digitalizálására került sor; egy részük 2012-től már hozzáférhető a www.onb.ac.at/bibliothek/austrianbooksonline.htm címen. Fontos újdonságként értékelhető a nemzeti könyvtár Austriaca olvasótermének megnyitása, valamint a klagenfurti egyetemi könyvtár kezdeményezése, ahol a könyvtár a hét minden napján 24 órában a tanárok és diákok rendelkezésére áll.

A *PR- és könyvtáros egyesületi tevékenységekről* szólva az osztrák könyvtáros egyesület (VÖBB) legfontosabb eseményeit veszi sorba a szerző. Az egyesület blogja 2011-ben elérte az 5000. bejegyzést (www.univie.at/voeb/blog), Mitteilungen der VÖB című folyóirata pedig lektorált lett. Könyvsorozat kiadásába kezdtek Schriften der VÖB címmel – a náci korszak provenienciakutatásainak eredményeit már tanulmánykötetben publikálták. 2010-ben a Leobeni Egyetemen rendezték az ODOK-ot (Österreichisches Online-Informationstreffen, Österreichischer Dokumentartag), 2011-ben Innsbruckban az osztrák könyvtáros vándorgyűlést. Említésre méltó még, hogy a könyvtáros vándorgyűlés állami támogatásának megvonása miatt tiltakozó felhívást adtak ki (hétszázötvenen alá írták), és megünnepezték a 2011-ben hatvanéves dokumentációs társaság (Österreichische Gesellschaft für Dokumentation und Information, ÖGDI) jubileumát. A könyvtáros egyesület (VÖBB) jövőjét felvázoló stratégia-készítő konferenciára 2011 tavaszán került sor.

(Murányi Lajos)

248/2012

GALLI, Giovanni: A dieci anni dalle linee di politica bibliotecaria per le autonomie : il sistema che non c'è. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 52. (2012) 1., p. 65-68.

Res. angol nyelven

Tíz évvel a települési könyvtárpolitikai irányelvek után: a rendszer, ami nincs

Együttműködés -belföldi; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár

Egy új, „alulról jövő” kezdeményezés igényli egy új, nem a könyvtárról, hanem az olvasásról szóló törvény megalkotását Olaszországban. Ezúttal a törvényt szorgalmazók a célról (az olvasásról) és nem az eszközről (a könyvtárról, de lehetne szó az iskoláról, a könyvkereskedelemtől stb. is) beszélnek, és ez így van jól: minél inkább hiszünk a célban, annál inkább kell hinnünk az eszközökben.

Érdeemes ebből az alkalomból emlékeztetni arra, hogy a hetvenes évek vége óta (amikor is a kultúra ügyének tartományi hatáskörbe utalása nyomán létrejöttek a tartományi könyvtári törvények) a könyvtári rendszer ügyében és érdekében országos szinten semmi nem történt. A „rendszeresség” egyetlen megvalósult újdonsága az országos könyvtári szolgálat (*Servizio bibliotecario nazionale* – SBN). Lehet róla bármit mondani (sokan teszik is), de az országos egységes központi katalógus létezik és működik, viszonylag önálló helyi kapcsolatokkal. A katalógus a nyolcvanas évek könyvtárosi szellemének megtestesüléseként értékelhető. Nagy szavak hangzottak el a következő évtizedben is, ám az egymást váltó kormányok esetleges intézkedései csak lényegtelen változásokat hoztak. Holott legalább a települési közkönyvtáraknál el kellene érni, hogy érjenek annyit, mint más helyi szolgáltatások. Ne feledjük: a helyhatóságok (önkormányzatok) tartják fenn az olasz könyvtárak 95%-át. Kellene tehát egy olyan könyvtári szervezet („liga”), amely minden könyvtár nevében tudna szólni mindenhol, mindenkire

(kormányhoz, tartományokhoz, szakszervezetekhez, kulturális szövetséghez).

A rendszert pedig, ami nincs, a települési könyvtárak elterjedt és szilárd alapján lehetne létrehozni. Jelenleg Olaszországnak „semleges, technikai” kormánya van. Ezt a helyzetet kellene kihasználni egy olyan szervezeti forma megtalálása érdekében, amelynek kellő hangereje lehetne politikai és nemzeti szinten egyaránt.

(*Mohor Jenő*)

249/2012

TUOMINEN, Kimmo – SAARTI, Jarmo: The Finnish library system : open collaboration for an open society. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 38. (2012) 2., p. 115-136.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

A finn könyvtári rendszer – nyílt együttműködés egy nyílt társadalom számára

Könyvtári rendszer -országos; Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtárügy

A bevezetésben a szerzők vázolják a mindössze 5,4 millió lakosú ország jelenlegi helyzetét, kiváló gazdasági és kulturális teljesítményét, majd a finn könyvtárak létrejöttét és fejlődését tekintik át.

A középkori kéziratosság után a finn írott kultúra a 15. században bontakozott ki: az első finn nyomtatvány 1488-ban, az első finn nyelvű könyv 1548-ban jelent meg. A reformáció sokat lendített az anyanyelvi kultúrán, mind a vallás, mind az oktatás szempontjából. Az első egyetemet, a turku akadémiaát 1640-ben alapították, az első nyilvános könyvtár 1794-ben nyílt meg (Vaasa). A 19. század a könyvtárügy és az irodalom tekintetében nagy változást hozott; az ország Oroszország részévé vált (már nem a svédeké), és jóval önállóbb lett: 1863-tól a finn nyelv a svéd mellett hivatalos státuszhoz jutott. 1803-ban nyílt az első közkönyvtár, melyet 1870-ig további 425 követett. 1928-ban, a függetlenség tizedik évében már 1700 könyvtár

működött Finnországban. A modern könyvtárügy a második világháború után jött létre; kialakításában fontos szerepet játszott a könyvtári törvény (1961), amely magas színvonalú könyvtári szolgáltatásokat biztosított a lakosságnak térítés nélkül. A gépesítésre a kilencvenes években került sor.

A jelenleg érvényes könyvtári törvény és rendelet 1999 óta hatályos. Az oktatási és kulturális minisztérium végzi az irányítást, regionálisan a hat gazdasági fejlesztési központ a felelős. A kulturális javak gyűjtéséről és megőrzéséről szóló törvény (2007) a kötelempéldányok beszerzését kibővítette (online dokumentumokra, rádió és tv-műsorokra is).

A könyvtárak fejlődésének egyik záloga a megfelelő stratégia kidolgozása: a *Könyvtári stratégia* (2010) és a *Hozzáférés a tudáshoz és a kultúrához* (2003) az elsők voltak Európában, de több fejlesztési program is készült (2006), így megemlítendő a felsőoktatási könyvtárak fejlesztéséről szóló (2009).

A könyvtártípusok és a könyvtári szereplők hasonlóak, mint másutt. Országos feladatkörű a több mint 470 éves *nemzeti könyvtár*, mely a helsinki egyetemi könyvtáron belül működik, a *nemzeti tároló könyvtár* (Kuopio), a *Celia*, mely a csökkentlátókat és a vakokat szolgálja, továbbá a *parlamenti könyvtár*, mely 1913 óta nyilvános.

A közkönyvtárak fenntartói a települések, de az állam fedezi a kiadások közel 40%-át. A törvény szerint központi könyvtári funkcióval bír a Helsinki Központi Könyvtár, mely a könyvtárközi kölcsönzés és az idegen nyelvű irodalom központja (a központi feladatokat az oktatási és kulturális tárca finanszírozza), a régiókban régiókönyvtárak látnak el központi feladatokat. (A mozgókönyvtárak dotációja központi forrásból történik.) A finnek sokat olvasnak: 2010-ben közel 100 millió kötetet kölcsönöztek.

Az iskolai könyvtárak hálózata nem olyan jó, mint a közkönyvtáraké, kevés a szakképzett könyvtáros; több településen a közkönyvtár az iskola épületében található.

A felsőoktatás reformja a kilencvenes években kezdődött, és tíz évig tartott; könyvtáraik között

újdonságnak számít a nemrég létrehozott műszaki főiskoláké; a hagyománnyal rendelkező könyvtárakban fontos szerepet kap az információs műveltség oktatása. (Az együttműködés mellett az egyes intézmények összevonása is jellemző fejlemény.)

Az első szakkönyvtárak a 19. században jöttek létre tudományos egyesületek könyvtáraként, ezek mára beolvadtak az egyetemi könyvtárakba. Vannak még vállalati könyvtárak (bár már nem könyvtárnak hívják őket), továbbá közigazgatási, magán- és államilag támogatott kutatóintézeti, alapítványi stb. könyvtárak. Az egyik legnagyobb a *Statisztikai Könyvtár*, de jelentős a Finn Környezetvédelmi Intézet Információs Szolgálata (SYKE), a Finn Irodalmi Társaság (SKS) Könyvtára, a Szabadalmi Hivatal Könyvtára és a Fejlesztési Kooperáció Szolgáltató Központjának (KEPA) Könyvtára is.

Meg kell említeni néhány könyvtárral kapcsolatos fontos szereplőt is, így a műszaki főiskolák konzorciumát, az egyetemi, a szak- és a közkönyvtárak tanácsát, valamint a Finn Könyvtárak Egyesületét (FLA), a Finn Tudományos Könyvtárak Egyesületét (FRLA) és a Finn Információs Szakemberek Társaságát (SFIS).

Az egyetemi szintű könyvtár- és információ-tudományi képzésnek és kutatásnak hagyományai vannak: az első tanszék 1971-ben alakult a Tamperei Egyetemen, azóta Ouluban és Aboban, majd néhány műszaki főiskolán is folyik képzés. (Az önállóságot több egyetemen nem sikerült fenntartani, így más tanszékekkel összeolvadva tevékenykednek.) Lehetőség van alsóbb szintű, gyakorlatiasabb, rövidebb ideig tartó képzésre is.

A tanulmány végül kitér a méltán híres finn könyvtárépítészetre, a modern könyvtári technológiára, a finn elektronikus könyvtár kialakítására és a legfontosabb projektekre is.

(A http://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-38-2_2012.pdf címen olvasható a 2012. évi IFLA helsinki világkongresszusára írt átfogó cikk.)

(Murányi Lajos)

LOCHBÜHLER, Wilfried: Bibliotheksstatistik und Benchmarking in der Schweiz - ein Überblick In: Bibliothek. – 36. (2012) 2., p. 217-220.
Res. angol nyelven

A svájci könyvtári statisztikáról

Együtműködés -belföldi; Hatékonyság; Könyvtári rendszer -országos; Statisztika

A könyvtári statisztikának Svájcban komoly múltja van. 1868-ban végezték az első felmérést: 2090 könyvtár adatait gyűjtötték össze (www.bfs.admin.ch). Az 1911-ben végzett teljes körű összeírás során már 5789 könyvtár adatait rögzítették és elemezték régiók és könyvtártípusok szerint csoportosítva, és tették közzé a 20 ezer kötetnél nagyobb állománnyal rendelkező könyvtárak részletes adatait. A legutolsó teljes felmérésre 1959/60-ban került sor: ekkor már 5820 nyilvános könyvtár adatai szerepeltek benne.

A teljes körű adatfelvétel mellett 1927-től évente is gyűjtöttek és publikáltak adatokat válogatott könyvtárakról; 1960 óta ezt a feladatot a svájci Statisztikai Hivatal (Bundesamt für Statistik, BFS) végzi. Ez a sorozat, mely a legfontosabb 47 könyvtár adatait tartalmazta, 2003-ig gyakorlatilag változatlan formában jelent meg. (Nagyobb időszakokról részletes elemzések is készültek.) A kilencvenes években nyilvánvalóvá vált, hogy alapvető változtatásokra van szükség a könyvtári statisztikában. Egyrészt hiányoztak a központi indikátorok, pl. az elektronikus dokumentumok terén, s a statisztika főleg az állományadatokkal foglalkozott, másrészt a 47 vizsgált könyvtár adatai nem bizonyultak megfelelőnek – nem szerepeltek ugyanis a kilencvenes években létrejött szakfőiskolák és az egyetemi könyvtárak adatai.

A svájci könyvtárosok egyesülete (BBS) 2000-ben statisztikai munkacsoportot alakított: feladata a Statisztikai Hivatallal karöltve a könyvtári statisztika megreformálása lett. Ennek módszertani kimunkálására és a szabványosított adatfel-

vételre részletesen kitér a cikk. A megreformált, mintegy 324 könyvtár adatait tartalmazó adatfelvételre 2004-től kerül sor.

Emellett dinamikus együttműködés zajlik a kantonok statisztikai tevékenységével is. A könyvtárak fenntartói Svájcban a települések, illetve egyesületek. A legtöbb kantonban a koordinációs feladatoknak kijelölt felelőse van. Az itt végzett statisztikai adatgyűjtés a Statisztikai Hivataltól függetlenül történt, és tartalmában erősen eltérő, ezért a BFS 2008-ban nyolc kantonnal keretmegállapodást kötött az együttműködésről (a résztvevők száma ma már tizenegy), amelynek értelmében a költségekhez is hozzájárulnak. (Ebben az adatszolgáltatásban 442 könyvtár vesz részt, de tárgyalások folynak további kantonok, illetve könyvtártípusok bevonására.)

Az éves adatgyűjtést a BFS végzi, az adatszolgáltatás online történik. Az alapindikátorok minden könyvtártípus számára azonosak, hogy összehasonlíthatóak legyenek. Az adatok azután az év közepén már a BFS portálján elérhetők. Itt megtalálható az adatgyűjtés módszertani leírása, a felmérési kézikönyv, valamint a korábbi nyomtatott statisztikák pdf-formátumban (1997–2002). A BFS eddig a könyvtáros egyesülettel közösen két részletes elemzést tett közzé Svájc könyvtárügyéről.

A könyvtárak összehasonlítására (benchmarking) a statisztikától függetlenül 2008-ban vállalkozott a könyvtáros egyesület egyik projektje (Interessengemeinschaft Studien- und Bildungsbibliotheken) során. Ezt a munkát aztán a zürichi Alkalmazott Tudományok Főiskolájának Közigazgatás-menedzsment Intézete végzi 2002 óta. (29 könyvtár szolgáltat adatokat önkéntesen.) Svájcban a könyvtári statisztika dinamikus fejlődött az utóbbi években. 2011-ben már 766 könyvtár szolgáltatott adatot, többnyire kiváló minőségben. A tudományos könyvtárak szinte valamennyien szerepeltek, de kimaradtak a heterogén szakkönyvtárak és a magániskolák aprócska könyvtárai is. 2003-tól már szerepelnek az adatbázis-használat és az elektronikus dokumentumok adatai is.

(Murányi Lajos)

Központi szolgáltatások

251/2012

BERTOT, John Carlo [et al.]: Assessing the usability of WorldCat Local : findings and considerations. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 82. (2012) 2., p. 207-221.

A WorldCat Local használhatóságának értékelése

Felmérés; Hatékonyság; Központi katalógus -online

Rengeteg felsőoktatási, regionális, állami és közkönyvtár használja a *WorldCat Localt* (WCL) lelőhelykereső eszközként. A WCL az *Online Computer Library Center* (OCLC) terméke, melynek segítségével egy keresési felületen a világ mintegy 900 millió könyvtári egysége érhető el.

A tanulmány arról a vizsgálatról számol be, melyben a szerzők arra keresték a választ, hogy miképpen vezették be a WCL-t az első kategóriás tudományegyetemek. Értékelték a WCL használhatóságát és funkcionalitását használói szempontból, hogy 1) megszondázzák, mi a véleménye felhasználóknak a WCL-ről mint irodalomkutatási eszközzel, 2) megértsék a felhasználók preferenciáit a WCL használhatóságát és funkcionalitását illetően, 3) feltárják, miképpen használják a WCL-t információk és dokumentumok keresésére és elérésére.

A tanulmány értékeli a WCL intézményi alkalmazását használhatósági és funkcionális szempontból is. A fő kérdés az volt, milyen mértékben használják a WCL-t az általuk szükséges információk megtalálására. Részletesen arra voltak kíváncsiak, a felhasználók milyen használhatósági követelményekkel rendelkeztek, és milyen tapasztalatokat szereztek a WCL-lel kapcsolatban, illetve mi a véleményük a felhasználóknak a WCL-ről mint irodalomkutatási eszközzel.

Ezután a téma szakirodalmát tekintik át a szerzők, melynek lényege, hogy jelentősen eltér a használók és a könyvtárak véleménye a WCL-

ről mint irodalomkutatási eszközzel. Az olvasók többsége elégedett, míg az utóbbiak fenntartásait fogalmazták meg.

Ezután a módszertan ismertetésére kerül sor. A vizsgálat két fázisban zajlott, a több részből álló felmérés után egy a felmérésben részt vett diákokból álló válogatott fókuszcsoporthoz kérdezték meg. A felmérés maga három részből állt:

Az 1. részben (a feladatok előtti kérdőíves felmérésben) a demográfiai adatokra, a jelenleg használt keresőeszköz- és technológia-használatra kérdezték.

A 2. részben (WCL-feladatok során) nyolc feladat elvégzését, valamint az alkalmazott technika és stratégia leírását kérték a diáktól:

- egy ismert könyv megtalálása a szerző neve alapján, majd adatokat közölni róla,
- egy ismert könyv előjegyzése az egyetemi könyvtárban,
- egy ismert könyv megtalálása a legközelebbi könyvtárban,
- másik könyv megtalálása csak a címe alapján,
- egy speciális témájú cikk megtalálása,
- egy ismert cikk megtalálása a téma és a folyóirat címe alapján,
- egy adott szerző adott témáról írt cikkének megtalálása,
- ismert videó megkeresése cím alapján az egyetemi könyvtárban.

A 3. részben (a feladatok utáni kérdőíves felmérésben) a feladatmegoldás során szerzett tapasztalataira és észrevételekre voltak kíváncsiak. (A válaszokat 1–5 fokú skálán kellett a diákoknak súlyozniuk.)

Ezután került sor a fókuszcsoporthoz a felmérés zárószakaszára.

A tanulmány a (pozitív) eredmények ismertetésével zárul, melyben a demográfiai adatok, a feladatmegoldás értékelését és a WCL-lel kapcsolatos tapasztalatok elemzését kapjuk. Ezután kerül sor a harmadik felmérés nyitott kérdéseire adott válaszok értékelésére (a keresőfelület dizájnja, a navigálási nehézségek és a lelőhely megtalálása témakörben), majd a fókuszcsoporthoz a véleményének ismertetésére.

A cikk a tanulságok és további megoldandó feladatok ismertetésével zárul.

(Murányi Lajos)

Együtműködés

252/2012

SEROVA, Ol'ga Vasil'evna: Sotrudničestvo kak neobhodimoe uslovie razvitiâ bibliotek In: Vestnik BAE. – (2012) 1., p. 23-27.

Együtműködés – a könyvtárak fejlesztésének elengedhetetlen feltétele

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Együtműködés -nemzetközi

A Független Államok Közössége (FÁK) különböző civilizációs múltú országokat fog össze, együttműködésük a több évtizedes közös léten és a kultúrák kölcsönös egymásra hatásán alapul. Az együttműködés egyik fő iránya ezért a humán szférában valósul meg. A mai rideg világban a kultúra eszközeinek a nemzetek összekovácsolására, az információ mindenki számára elérhetővé tételére és a nemzetek kulturális örökségének megőrzésére kell irányulnia. Az együttműködés elképzelhetetlen a könyvtárak nélkül, ahol soknemzetiségű és soknyelvű állományok segítik a társadalmi egyenlőtlenségek leküzdését. A könyvtári szakmai közösség célja az eurázsiai régió legszélesebb rétegeinek információellátása. A könyvtári állományok megőrzése és gyarapítása – beleértve az online források elérését – globális probléma, a könyvtárak fejlesztési perspektívái az információcserében mutatott aktivitásukkal függnek össze.

A FÁK-tagországok könyvtári együttműködésében a fő kezdeményező az Eurázsiai Könyvtári Egyesület (Bibliotečnaâ Assambleâ Evrazii = BAE) nem kereskedelmi szervezet. Az együttműködés aktuális területei:

– A tagországok *jogi szabályozása*, ezen belül a

szertői jogvédelem és annak hatása a könyvtárakra. A digitális világban a szerzői jogokra hivatkozva egyre több szabály korlátozza a dokumentumok elérhetőségét, ez ellen a könyvtárak és a tudományos közösségek tiltakoznak. Ugyanakkor a FÁK-tagországok nemzeti könyvtárainak honlapjait átnézve egyedül az Oroszországi Nemzeti Könyvtárban volt információ a szerzői jogokról. A BAE vezető szerepet játszik abban, hogy a könyvtárakat bevonják a jogalkotásba, kidolgozta többek között a könyvtári kódex modelljét.

– A LIBNET központ irányításával folyó *közös katalógizálási projektben* Oroszország mellett Kazahsztán és Fehéroroszország vesz részt. Az Oroszországi könyvtárak közös katalógusát (Svodnyj katalog bibliotek Rossii = SKBR) 70 régióból több mint 500 könyvtár építi. Az SKBR fejlesztésében a következő lépés, hogy navigátorként lehessen használni az oroszországi könyvtárak állományainak elérésekor. Több tagország az SKBR aktív felhasználója, és 3 tagországban működik online közös katalógizáló központ. A nemzeti könyvtárakban egyre nehezebb a más FÁK-tagországból származó dokumentumok feldolgozása, ezt kétoldalú alapokon próbálják megoldani. Voltak kísérletek a bibliográfiai rekordok átvételére más tagországok katalógusaiból, például Oroszország és Kazahsztán között, egyelőre pozitív eredmények nélkül.

– A legtöbb tagországban *elektronikus katalógusok* tájékoztatnak a kurrens állományról, Türkmeniában és Tadzsikisztánban ez még nem működik. Sok tagországban a nemzeti könyvtár honlapja csak nemzeti nyelvű, esetleg a főoldal van oroszul vagy angolul.

– A teljes szövegű dokumentumok elérhetővé tételében az együttműködés az *elektronikus könyvtárak* létrehozására irányul a könyvtár gyűjtőkörének megfelelően. Virtuális elektronikus olvasótermekben érhető el például a disszertációk. A „*Találkozások a határon*” orosz-kazah projekt célja a két országban lévő információk kölcsönös elérhetővé tétele.

– A FÁK-tagországok közötti *könyvtárközi köl-*

csönzést az alapidokumentumok rögzítik, a témában külön szekció alakult. Jelenlegi feladatai a kedvezményes postai tarifákról szóló megállapodás és a kölcsönös elszámolási rendszer kidolgozása.

- Az együttműködés fontos eszköze a *munkanyelv*. Több tagországban jogi dokumentumok születtek az orosz nyelv kizorítására a hivatalos ügyintézésből, az oktatásból, a mindennapi életből. Az orosz nyelv használata nélkül azonban nem lehet közös munka, és a BAE sem tud működni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 269, 270, 283, 288, 311, 312

Jogi szabályozás

253/2012

KONVIT, Martin: Digitálne knihy z pohľadu práva. – Bibliogr. 22 tétel In: Knižnica. – 13. (2012) 6., p. 9-13.

Res. angol nyelven

Digitális könyvek – jogi szempontból

Elektronikus könyv; Használó; Kölcsönzés; Könyv; Szerzői jog

A 19. század végén kialakuló szerzői jogi törvény három alappillérrre támaszkodott: a szerző, a szerzői mű és a szerzői jog fogalmára. A szerzői jog nem tesz különbséget a művek hordozói között, mégis létezik eltérés a papíralapú és a digitális művek szerzői tulajdona között. Az új technológiai lehetőségek kapcsán a művekkel kapcsolatban új fogalmak bevezetése szükséges.

A digitális könyv ma leggyakrabban e-könyv formájában valósul meg. Jogi szempontból a digitális könyv olyan digitális formában létrejövő szerzői alkotás, amelyet nem rögzítettek olyan fizikai hordozóra, mint amilyen pl. a papír, CD/

DVD, könyvolvasó, ezért az olvasó számára valamilyen módon közvetíteni kell, ami a nyilvánosságra hozatalban valósul meg.

A hagyományos könyv esetében elválaszthatatlan az információtartalom a papíralapú hordozótól. A tulajdonlás tárgya a hordozó, a példányban/másolatban megragadható mű, vagyis nem konkrétan a szellemi műhöz kapcsolódik a szerzői jog. A digitális tulajdonlás esetén elvileg korlátlan számú példány/kópia előállítása lehetséges, és ugyanakkor egy szellemi mű az eredeti szerzőtől eltérő, más személy számára is lehetőséget biztosít a tulajdonlásra. Ebből ered a konfliktus a szerzői joggal kapcsolatban a digitális könyvet használók esetében.

A legfontosabb eltérések a hagyományos és digitális könyv között: a könyv olyan szerzői alkotás, amely fizikai hordozójával együtt jelenik meg, a digitális könyv pedig olyan, amely nem fizikai hordozó közvetítésével kerül forgalomba. A hagyományos könyv eladása adásvételi szerződés keretében történik, a szerzői jog az eladással kimerül, a jogok hordozója nem tudja követni a könyv további sorsát. A digitális könyv a fogyasztók számára a kereskedelem által biztosított hozzáféréssel valósul meg, licenchez vagy korlátozott jogokhoz kapcsolódik. Az a környezet, amelyet a digitális könyv eladói biztosítanak, lehetővé teszi a továbbiakban a könyv sorsának, a használat módjának követését (hányszor olvasta el, milyen sokáig olvasta stb.).

A könyv kölcsönzése jogi aktus, amely a polgári törvénykönyv hatálya alá tartozik. A haszonkölcsönbe adás szabályain kívül néhány egyéb sajátosság is jellemző rá. A könyvtárak kölcsönadás után nem tudják követni a könyv sorsát, a kölcsönző a könyvet továbbkölcönözheti. Elvesztés esetén lehetőséget nyújtanak egy ugyanolyan példánnyal való pótlásra. A kölcsönzés kétféle lehet: a könyvtár tereiben lévő prézens használat vagy a könyvtár terein kívüli kölcsönzés (elvitel).

A digitális tartalmak esetén a tulajdon nem kerül a vevő birtokába, rájuk az eladás más szabályai vonatkoznak, a nyilvánosságra hozott mű hozzáférése a szerzői tulajdon jogi alapja. A nyilván-

nosság számára a hozzáférés biztosítása ilyenkor a DRM (Digital Rights Management) eszközzel történik, amely biztosítja az információ-tartalom ellenőrzését, és lehetővé teszi a licencké digitalis megosztását. A digitális könyvet a szerzők, kiadók vagy a szerzői jogokat tulajdonlók közvetítik. Könyvtárak csak azokat a digitális könyveket közvetíthetik használók számára, amelynek a licencjogát megszerezték, és csak a konkrét licenctartalommal. Ezen kívül a saját kezelésükben lévő, szerzői jog alól mentesült digitalizált műveket közvetíthetik a létrejött digitális másolatok tulajdonosai. A könyvtár meg-egyezhet a szerzői jogok tulajdonosával az állományában lévő művek közvetítése tárgyában, de csak olyan tartalommal, amelyet számára a tulajdonos biztosít.

Az olvasóknak joguk van az információkhoz való hozzáféréshez, a szabad olvasáshoz, a joguk gyakorlása közben a személyiségi jogok védelméhez. Az információtechnológiai változások következtében a kereskedők ezt a jogot korlátozhatják. A Google Books szolgáltatás például nemcsak azt regisztrálja, hogy az olvasó mit keres, milyen könyv hányadik oldalát olvassa el, hanem az IP-címét, a böngésző típusát, az operációs rendszert, a dátumot, az időt is rögzíti. Csak feltételezhető, hogy mindezt a „fair use” alapján teszi. Az Amazon is regisztrál minden digitális tartalomhoz kapcsolódó használói tevékenységet. A digitális olvasói jogok védelmével kapcsolatos jogi szabályozás azonban kezdeti fázisnál tart.

Ahhoz, hogy a könyvtárak digitális környezetben is teljesíteni tudják küldetésüket, szükségük van a szerzői művek másolási jogához kapcsolódó jogokra: a digitális információ-tartalmak online kommunikálására, a tartalmakhoz való hozzáférésre és olvasók számára történő közvetítésére. Pillanatnyilag a digitális tartalmak kereskedői nem tartják fontosnak a könyvtárak bevonását a folyamatokba, közvetlenül lépnek fogyasztóikkal kapcsolatba.

(Prókai Margit)

254/2012

MAJEROVÁ, Jarmila: Povinný deponát netlačéných (elektronických) publikácií In: Knižnica. – 13. (2012) 5., p. 4-5.

Res. angol nyelven

Nem nyomtatott (elektronikus) publikációk kötelese-példánya

Jogszabály -könyvtárügyi; Kötelese-példánya

Szlovákiában 2011-ben kezdeményezték a kötelese-példány-szolgáltatásról szóló 1997. évi törvény megújítását. A törvénymódosítás keretében olyan kiegészítő paragrafus beillesztése volt a cél, amely a nem nyomtatott publikációk kötelese-példányát is érinti. Ebbe a körbe tartoznak a széles körben terjesztett, bármilyen adathordozón megjelent ún. offline művek, vagy a kiadói weboldalon vagy más doménen a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tett ún. online művek. A rendelet módosítása szorosan összefügg azzal a dinamikus fejlődéssel, amely a publikálás új módjait jelenti és újfajta, sokszor hibrid dokumentumtípusokat hoz létre.

A British Library 2012 februárjában tette közzé a nem nyomtatott publikációkkal kapcsolatos konzultációinak előzetes irányelveit (<http://www.culture.gov.uk/consultations/8878.aspx>). A szlovák törvénymódosítás feladata az érintett területek tömör és közérthető megfogalmazása. A kötelese-példány-törvénnyel kapcsolatban kiderült, hogy a túl tömör megfogalmazás a nem nyomtatott kötelese-példányok beszo-lgáltatásával kapcsolatban nem érte el a célját, ezért további konzultációk, egyeztetések szükségesek.

A szlovák jogi szabályozás legfőbb célja, hogy a nem nyomtatott publikációk megőrződjenek a jövő generációi számára. A kötelese-példányok begyűjtésének egyik módja a web folyamatos követése. A kiadók és az őrző könyvtár megegyezhetnek a beszo-lgáltatás módjában, a webről történő begyűjtés formájában (az őrző könyvtár kiköthet egy időintervallumot a beszo-lgáltatás idejére, pl. 14 nap). Ha nem történik megállapodás közöttük, akkor a szolgáltató

IP-címek alapján történik a kötelezpéldányok begyűjtése.

A kiadók és az őrző könyvtár megegyezhetnek a formátum tekintetében is, amelyben megvalósul a beszolgáltatás, ha nem sikerül megállapodni, akkor a kiadók kötelesek a nyomtatott formát őrízni. Többféle hordozón megjelenő elektronikus kiadvány esetén a hordozó tekintetében is létrejöhet megegyezés közöttük. A megállapodás alapján történő kötelezpéldány-beszolgáltatás egyik feltétele lehet olyan minőség biztosítása, amely megfelel a hosszú távú őrzés elvárásainak. Megegyezésre kerülhet sor olyan kiadványok esetén is, amelyek nyomtatott és nem nyomtatott formában is megjelennek. Ha eltérően nem rendelkeznek, akkor a nyomtatott publikációra vonatkozó szabványos eljárás érvényes.

A nem nyomtatott publikációk őrzésének módszereire jellemző az őrző könyvtár tereiben lévő (többnyire kijelölt) terminálokra való hozzáférés biztosítása. Egy nem nyomtatott publikációhoz egy időben egyszerre csak egy terminálon lehet hozzáférni, amely megfelel a többi publikáció könyvtári hozzáféréseinek (1 publikáció, 1 hozzáférés).

Az őrző könyvtár a jogszabályokkal összhangban a nem nyomtatott publikációk részeit sokszorosíthatja, használói számára nem kereskedelmi célból, tanulmányok folytatásához szolgáltatathatja. Ha a kiadóval másként nem egyezett meg, akkor nyomtatott másolatot készít azokról. Az őrző könyvtár archiválás céljából másolhatja, javíthatja a nem nyomtatott publikációkat a hosszú távú őrzés érdekében, különösen a más könyvtárban károsodásnak vagy megsemmisülésnek kitett példányok esetében. Minden szempontból harmonizálásra kell törekedni a szerzői jogi törvénnyel.

A témához a továbbiakban olyan kérdések is kapcsolódhatnak, amelyek például a metaadatoknak a kötelezpéldánnyal egy időben történő kiadói beszolgáltatására vonatkoznak, vagy az őrző könyvtárban megtalálható többféle kópiához kapcsolódnak, vagy az elektronikus publikációk fogyatékkal élők számára való hozzáféréssel foglalkoznak.

A kötelezpéldány-szolgáltatás a kulturális örökség kulcskérdése a jövő generációi számára. A törvényhozásnak nemcsak az aktuális állapotot kell megragadnia, hanem a jövőbe kell tekintenie, hogy feladatát teljesíthesse.

(Prókai Margit)

Lásd még 298, 322

Könyvtárosi hivatás

255/2012

COOPER, Guilla: Négationnisme et éthique professionnelle In: Bulletin des bibliothèques de France. – 57. (2012) 3., p. 71-75.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Negacionizmus (holokausztagadás) és szakmai etika

Használó; Judaika gyűjtemény; Könyvtáresetika; Szakkönyvtár

Amikor 1940 júniusában Párizst előzönlötték a náci csapatok, nem csak elfoglalták a város középpontjában székelő, a zsidóság történetét és kultúráját felölelő, 1860-ban alapított legnagyobb könyvtárat, az *Allianz Izraelitát*, hanem a teljes hebraika gyűjteményt majd hétszáz ládába csomagolták, és elvitték Frankfurt am Mainba, ahol az Institut zur Erforschung der Judenfrage állománya közé rejtették. A háború végén az amerikai csapatok fedezték fel, és nekik köszönhető, hogy hosszú, viszontagságokkal teli évek után visszakérülhetett Párizsba 1946-ban. Sok évbe telt, amíg az állományt sikerült a háború előtti szintre emelni, rekatalogizálni, és minőségi magánzakkönyvtárrá emelni. Azóta messze híres volt arról, hogy milyen szíves közvetlenséggel fogadja a könyvtárában dolgozni kívánó kutatókat.

Egy napon azonban egy fura alak érkezett. Magtartása éppúgy feltűnt a könyvtárosoknak, mint

kutatói igénye. Egy antiszemita könyv régi kiadását kérte ki, majd fénymásolatot rendelt róla. A könyvtárosok furcsának találták kívánságát, és ellenőrizték személyét az interneten. Rájöttek, hogy közismert antiszemita, holokauszttagadó aktivista érkezett a könyvtárba. Nagy zavart és feszültséget keltett a jelenléte. Ezúttal a könyv muzeális voltára és az állományvédelemre hivatkozva kérését vissza tudták utasítani, ám a személy ettől kezdve hetente többször megjelent egyre idegesítőbb, egyre provokálóbb kérésekkel. A feszültség egyre nőtt. A könyvtárosok egymásnak és maguknak is feltették a kérdést: a judaizmusra és a zsidóság történetére képzett szakkönyvtáros köteles-e kiszolgálni a nyíltan ellenséges magatartású és ellenséges érzelmű olvasót?

A könyvtárosok etikai kódexe sok mindenre kitér a könyvtáros, az olvasó, az állomány védelme érdekében, de vannak bizonyos esetek, amelyeknél nem lehet igazán használni. Végző megoldásként a könyvtár saját jogásaival fogalmaztatta meg azt a levelet, amelyben megkérték a személyt, hogy hagyjon fel látogatásaival, tekintettel arra, hogy magán- és nem nyilvános könyvtárról van szó, anyaga elsődlegesen a zsidóság történetének tanítását hivatott szolgálni, és nem tudja befogadni az ezzel teljesen ellentétes érzelmű olvasókat. Az adott helyzet ezzel gyakorlati szinten megoldódott, ám az ezzel kapcsolatos etikai kérdés és feszültség továbbra is ott munkálkodott a könyvtárosok fejében. Újra és újra átolvasták az etikai kódex sorait, példákat, eseteket kerestek.

Az eredmények alapján elmondható, hogy hasonló gondokkal mások is küzdenek. A témának van szakirodalma, és az utóbbi években már olyan jellegű tanulmányok is születnek, amelyek az „Információs etika a 21. században” témakört járják körül. Az ezekben foglalt és a gyakorlati tapasztalatok alapján elmondható, hogy a könyvtári etikai kódexek nagy gondal megszerkesztett, de idealista kiadványok, melyek az olvasóknak és a könyvtárosoknak a lehető legdemokratikusabb közös együttműködését kívánják előmozdítani, ám vannak

olyan, az élet által diktált különleges helyzetek, amikor a könyvtárosnak a maga és az állomány védelme érdekében az ebben foglaltak ellen kell cselekednie.

(Pajor Enikő)

256/2012

MON, Lorri M.: Professional avatars : librarians and educators in virtual worlds. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 67. (2012) 3., p. 318-329.

Szakmai avatárok: könyvtárosok és oktatók a virtuális világban

Egyetemi oktató; Felmérés; Információtechnológia; Könyvtárosi hivatás; Számítógép-hálózat; Távközlés

Napjaink könyvtárosainak és oktatóinak mellett, hogy a valóságos falak között kell válaszolniuk kérdésekre és végezni oktatói tevékenységet, vannak feladataik a virtuális osztály- illetve olvasótermekben is, ahol növekvő számú online felhasználót kell kiszolgálniuk. A Second Life (www.secondlife.com) egy grafikus, gazdag vizuális megjelenésű környezet, amelyben egy online avatár helyettesítheti a valóságos ént.

2006 óta működik az online virtuális könyvtár, ahol évente több ezer referenz kérdésre válaszolnak a könyvtárosok. Számos oktatási intézmény, valamint könyvtár dönt úgy, hogy megteremti a virtuális campusát, épületét, oktatási helyszíneit. Így létesíteni kell avatárokat is, akik ebben a környezetben szolgálják a használóikat. Adódik a kérdés, hogy vajon a professzionális avatárok tevékenysége, kommunikációja mennyiben befolyásolja a könyvtárosi, illetve oktatói szakmai interakciók alakulását a Second Life-ban.

A kutatás 2006 augusztusában kezdődött, amikor a kutatást végző oktató is csatlakozott a Second Life-hoz, és résztvevőként megfigyelést folytatott hetente 5-6 órát töltve ebben a virtuális világban. Ekkor felhasználóként látogatott el könyvtárakba, diákként vett részt iskolai órákon,

és további szerepekben is igyekezett kipróbálni magát (hallgatóság, csoportvezető, csoporttag, rendezvények szervezője stb.). Ezt követően 2008 májusától decemberéig tizenkét interjút készítettek 7 könyvtárossal és 5 oktatóval. A feldolgozást is két fázisban végezték. Először azt vizsgálták, hogyan válaszoltak kérdésekre a könyvtárosok és az oktatók, a második fázisban, amelyről a jelen tanulmány is beszámol, elsősorban az avatárt mint önreprezentációt vizsgálták ebben a játékos közegben.

A vizsgált könyvtárosok és oktatók elsősorban olyan külsőt választottak, amelyek elősegíthetik a szakmai kommunikációt. Az avatárok – bár lehetnének más élőlények vagy akár tárgyak is – jellemzően emberek, akik konzervatív módon öltözködnek („üzleti” megjelenés, szemüveg stb.). Nemek tekintetében itt is a nők dominálnak annak ellenére, hogy ezt is könnyen meg lehetne változtatni az avatár esetében. Létezhetnek alternatív identitások is, hiszen egy új regisztrációval akár több szereplőt is mozgathatunk. A 12 interjúalany közül 5 fő élt ezzel a lehetőséggel. Ezek a szereplők gyakran az első számú avatárt segítették a munkájában.

A munkahely is alakítható a Second Life-ban. A könyvtárosok igyekeznek vizuálisan is megfogalmazni munkakörnyezetüket, így a többség könyvekkel, könyvespolcokkal, fényképekkel, számítógépekkel vette körül magát. Az oktatók szeretik az olyan nagy nyitott tereket, mint például egy-egy nagy virtuális homokozó, amelyben sok diák elfér egyszerre. Mindez – hasonlóan az avatár megjelenéséhez – a szakmai identitás megfogalmazását erősíti.

Az avatárok által végzett szakmai kommunikáció „bevált gyakorlatairól” korai lenne beszélni, hiszen ennek a lehetőségnek még csak néhány használója van. Ők azonban alapvető fontosságú munkát végeznek a virtuális világok könyvtári és oktatási célú hasznosítása érdekében.

(Tóth Máté)

257/2012

SAUNDERS, Laura: The reality of reference : competencies for current reference librarians. – Bibliogr. In: Public services quarterly. – 8. (2012) 2., p. 114-135.

A referenzs könyvtárosok feladatai és kompetenciái

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Referenzs

A felsőoktatási könyvtárak referenzs szolgálatai számos kihívással szembesülnek a technológiai változások gyorsaságával, a más információs szolgáltatók okozta versenyhelyezettel és a szűk költségvetési keretekkel való küzdelem során. Sokan úgy vélik, a referenz szolgáltatások többé már nem relevánsak vagy nem szükségesek, mivel egyre több információ válik online elérhetővé. Ez a tanulmány arról az egyesült államokbeli országos felméréséről számol be, amely feltárja, hogy a referenzs könyvtárosok mennyire sokfajta tevékenységet látnak el, amihez számos kompetencia és készség szükséges. A tanulmány eredményei azt bizonyítják, hogy a referenzs szolgáltatás nem haldoklik, hanem fejlődik, a referenzs könyvtárosok olyan többféle feladattól álló munkaköröket töltenek be, amelyekbe hagyományos és nem hagyományos tájékoztató tevékenységek is beletartoznak.

(Autoref.)

258/2012

SHUMAKER, David – MAKINS, Elison: Lessons from successful embedded librarians In: Information outlook. – 16. (2012) 3., p. 10-12.

Sikeres beépített könyvtárosoktól származó tanulságok

Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyaság; Könyvtárosi hivatás; Munkakör

A beépített könyvtáros olyan szakember, aki a felhasználók valamely speciális csoportjával szoros kapcsolatban áll, a csoport tevékenységét

teljes mélységében ismeri, és munkájával alapvetően hozzájárul a csoport céljainak megvalósulásához. A könyvtárosságnak ezt a formáját az SLA (Special Libraries Association – Szakkönyvtári Egyesület) a jövő zálogának tekinti, és 2008 óta olyan kutatási programot folytat, melynek célkitűzései: a beépítettség kritériumainak meghatározása, a sikeresség mérésére szolgáló indikátorok kidolgozása, adatgyűjtés a sikeres modellekről, a sikeres programok modelljeinek bemutatása, valamint ajánlások megfogalmazása a hasonló szolgáltatást tervező könyvtárak számára. A kutatás fázisait publikációkban ismertetik.

A legutóbbi vizsgálatnál hat gyakorlati példát választottak, melyből három a felsőoktatásban működött, a többi pedig egy nem profitorientált társaságnál, egy nagy nemzetközi jogi cégnél, illetve egy nagy multinacionális cégnél – mindenhol legalább öt éve. A vizsgálat része volt egy-egy félig strukturált interjú a beépített könyvtárossal, a könyvtári és információs szolgáltatások vezetőjével, az információhasználókkal és egy felsővezetővel. A vizsgálat egy ötponos ajánlást eredményezett.

Négy kulcsterületre fókuszáltak. Az első a beépített könyvtáros célokhoz való hozzájárulásának természete volt. Erről azt találták, hogy a felsőoktatási intézményekben azonos: mindenhol az információs műveltség fejlesztése volt a dolga. A másik három intézményben azonban a könyvtárosok a legkülönbözőbb feladatokat látták el rugalmasan. Azonos a hat könyvtáros munkásságában, hogy inkább taktikai, semmint stratégiai jellegű, nem minden szintet és feladatot átfogó szolgáltatásokat nyújtanak, hanem speciális problémákat oldanak meg.

A második vizsgált terület, a szolgáltatás kommunikációja és promóciója egyáltalán nem mondható uniformizáltnak, a legkülönbözőbb csatornák tűnnek fel, de sehol sincs előre meghatározott kommunikációs stratégia.

A harmadik a beépített könyvtáros munkájának értékelése, amely talán a legbonyolultabb probléma, hiszen egyelőre hiányoznak az egyetemes módszerek és mértékek. Legjellemzőbb

az informális, szóbeli visszajelzés, bár egyes karokon és kurzusokon előfordulnak kérdőíves elégedettségi vizsgálatok is. Igyekeznek más módszereket, például teszket, hivatkozásvizsgálatos eljárásokat is kidolgozni. Az üzleti szférában a fizetőképes kereslet megjelenése az egyetlen egyértelmű jelzés a szolgáltatás iránti elégedettségre.

A negyedik kulcsterület az intézmény és a könyvtár vezetőségének viszonya a beépített könyvtárossághoz. Támogatásuk számos formában megnyilvánulhat.

A vizsgálat öt ajánlást eredményezett: Az ad hoc módon elindított szolgáltatásról, minél hamarabb át kell térni a stratégiai szemléletre. Bármit is kérnek az intézménybeli kollégák, a beépített könyvtárosnak a legprofesszionálisabb, személyre szabott és magas hozzáadott értéket képviselő munkát kell kiadnia a kezéből. A kommunikációt mindig az adott környezethez kell igazítani, és folyamatosan tudatosítani kell a jelenlétet. A felsőoktatásban az oktatási célok-nak megfelelő, formalizált értékelési módszer látszik célravezetőnek, az üzleti szférában inkább a megtérülés felmutatása és az informális visszajelzések fogadása. A könyvtári vezetésnek határozottan kell képviselnie és támogatnia a beépített könyvtári szerepkört az intézményvezetőség előtt.

(Fazokas Eszter)

259/2012

ZAHARENKO, M. N.: Osobennosti proâvleniâ motivacii v sfere professional'noj bibliotečnoj deâtel'nosti. – Bibliogr. 38 tétel In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2012) 5., p. 7-19.

A motivációk megnyilvánulásának sajátosságai a professzionális könyvtári tevékenységben

Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárkép; Személyzet

Egyre több korszerű információs-könyvtári tevékenységben figyelhető meg a professzionaliz-

mus. A fogalom először az 1960-as évek közepén jelent meg a nyugati szociológiai szakirodalomban. Professzionális szakembernek azokat a sajátos társadalmi réteghez tartozókat nevezték, akik elméleti tudásra épülő szakmai fogásokkal, szakképzéssel, kompetenciával rendelkeztek, betartották a szakma etikai kódexét, eleget tettek szolgálati kötelezettségeiknek, és valamely szakmai szervezet tagjai voltak.

A szakirodalomban az utóbbi években sokat foglalkoznak a könyvtári terület személyi kérdéseivel. Ennek egyik oka, hogy Oroszország több régiójában is terjed a szakma degradálásának a tendenciája, generációs problémák jelentkeznek. A könyvtári szakemberek szakmai motivációját kevesen kutatják, nincsenek megfogalmazva a könyvtárosi hivatás választásához és a szakmai életpálya folyamatos megvalósításához szükséges motivációk. Az okok a kutatások széttagoltságában, az ágazati humánpolitikát egységesen koordináló központ hiányában keresendők. Mivel nincs elegendő információ, a könyvtári területen nem lehet sem helyesen értékelni a humán erőforrás potenciálját, sem kiinduló adatokat gyűjteni a későbbi összehasonlító elemzésekhez.

A szakirodalomban megjelent anyagoknak és a szerző saját felméréseinek összesítésével az 1990-es évek közepétől 2011-ig 71 különböző szintű, az oroszországi közkönyvtárakban végzett kutatást találtak. Közülük 1 volt régiók közötti, 32 regionális és 38 helyi, könyvtáron belüli felmérés. A legtöbb vizsgálat a 2000-es évek második felére esik, amikor a humán erőforrás kérdéseit elemezték, beleértve a fiatal szakembereket érintőket is. Az egész országra kiterjedő kutatással egy monográfia foglalkozott, szerzője, A. I. Kapterev megállapítása szerint a könyvtári dolgozók tudatának előterében a mindennapi lét van, és nem a szakmai hivatástudat. A szakma értékei között a kényelmes munkaidő-beosztás, a jó fizetés, a lelkiileg közel álló munkatársak, az alkotó munka stb. szerepel. A könyvtár szakos egyetemi hallgatók és a gyakorlatban dolgozók válaszaiban 44% az önmegvalósítás lehetőségét, 39% az alkotó munkát, 22% tapasztalatai

és ismeretei hasznosítását, 20% az anyagi jólétet jelölte meg. A szakmai hivatástudat motivációs struktúráját elemezve Kapterev felhívja a figyelmet a válaszadók tevékenysége és motivációi közötti összefüggésre, a motívumok hierarchiájára. Eredményei alapján el tudja különíteni a munkahelyi besorolással (státusszal) összefüggő és az attól független motívumokat. Megállapítja, hogy a könyvtárakban alacsony szintű a belső motiváció, tehát a külső lehetőségek (továbbképzés, előrelépés stb.) nem garantálják a munka pozitív motivációját.

A könyvtári szakemberek munkájában a motívumok következő differenciált rendszerét lehet felállítani: anyagi, társadalmi, szervezeti és információs motiváció.

A könyvtári világban is igaz az a megállapítás, hogy a professzionális értékeket a szakmának a társadalomban és az egyes emberek életében elfoglalt helye és státusza határozza meg; a sikeres egyéni karrier összefügg magának a szakmának a sikerességével. Az utóbbi évtizedben Oroszországban egyes szakmák (pedagógusok, orvosok, szociális munkások, katonák) társadalmi elismertsége háttérbe szorult, az első helyet az anyagi javak foglalják el. Sajnálatos, hogy a könyvtári területen sok a félig képzett vagy képzetlen szakember, akik rontják a könyvtári munka minőségét. Szegényes a belső (altruista) motiváció. A fejlesztés egyik módja a „motiválás a munkán keresztül”: a munka tartalmának bővítése, a szakmai kezdeményezések és az önállóság, a munka sokféleségének fokozása. Ide sorolható a sikerek elismerése, a munkatársak bevonása a döntéshozatalba, tájékoztatás a munkák menetéről, vagyis a hatékony könyvtáron belüli kommunikáció és a valódi visszacsatolás.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 290, 296

Oktatás és továbbképzés

260/2012

KING, Douglas P.: One practitioner's perspective on online cataloging education. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 50. (2012) 1-4., p. 144-157.

A katalógizálás online oktatásáról – egy gyakorló szakember szemszögéből

Dokumentumleírás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv; Távoktatás

A könyvtárosképzésben egyre népszerűbb az a gyakorlat, hogy vendégoktatókat alkalmaznak a katalógizálás tanítására. A cikk egy gyakorló katalógizáló tapasztalatait írja le, akit külső előadóként kértek fel egy online alapszintű katalógizálási kurzus vezetésére. A közvetlen hangú cikkben a szerző a tantervvel kapcsolatos döntéseit és pedagógiai módszereit is bemutatja, kiemelve a gyakorló szakembertől való tanulás előnyeit és az információszerzés gyakorlati aspektusai tanításának fontosságát.

(Autoref.)

Lásd még 263

Egyesületek

261/2012

ZILLER, Monika: Stärke durch Einheit? - Stärke auch in der Vielfalt! : Ein Diskussionsbeitrag zur Gestaltung der Interessenvertretung für Bibliotheken In: BuB. – 64. (2012) 5., p. 374-379.

Egységben az erő? A sokszínűségben is! A könyvtári érdekképviselet alakításáról

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Érdekvédelem

A könyvtárak érdekvégyesítési tevékenységet Németországban a különböző szakmai egyesületek sokszínűen végzik. A könyvtáros vándorgyűlésen a szerző, a Német Könyvtárak Egyesületének (Deutscher Bibliotheksverband, dbv), elnökeként a szakmai egyesületek és érdekvégyesítésük jövőjéről beszélt. A német könyvtárak sem a 20. században, sem a 21. században nem álltak fényesen az érdekvégyesítés területén, hiszen eredményeik ellenére, több könyvtárat bezártak, a Német Könyvtári Intézet megszüntetésével pedig utolsó központi intézményük is odalett. Több próbálkozás is történt az egyesületek részéről, hogy a politikusok figyelmét felhívják a könyvtárak – köztük a közkönyvtárak – fontos szerepére; dokumentumok születtek, de a politikusok cselekvésre bírása nem járt még eredménnyel. Ennek oka, hogy nem néztek szembe a szakma korlátaival, és nem foglalkoztak eléggé a főfoglalkozású, profi (lobbi) struktúra megerősítésével. Csak 2012-ben került sor a feladatok világos megfogalmazására:

- 1) minden – szövetségi, tartományi és települési – szinten az érdekvégyesítésért és az imázskampányért a dbv a felelős;
- 2) a képzés, pályakép, javadalmazás és továbbképzés kérdéseiről a két egyéni egyesület, a Berufsverband Information Bibliothek (BIB) és a Verein deutscher Bibliothekare (VdB) feladata;
- 3) a szakmai etika és a nemzetközi tapasztalatcsere területének felelőse az ernyőszerkezet (Bibliothek & Information Deutschland, BID) dolga.

Felmerül a kérdés, van-e értelme a szakma közös politikai érdekvégyesítését a BID-re bízni. Bár ennek alapszabályában szerepel ez a feladat, a lobbitevékenység kifejezetten a dbv dolga („könyvtárpolitikai követeléseket fogalmaz meg, gyorsan reagál aktuális eseményekre, és a nyilvánosság előtt kiáll a könyvtárügy fontossága és igényei mellett”).

A dbv 2011-ben elsősorban a szerzői jog és a regionális könyvtári törvények kérdésében

végzett jelentős munkát, 2010 őszén publikálta a *Beszámoló a könyvtárak helyzetéről* című anyagát, melynek komoly sajtóvisszhangja volt, de 2008 óta folytatott kampánya (Treffpunkt Bibliothek – Találkozunk a könyvtárban) is sikeres. A dbv 2011-ben a parlamenti esten (Digitalizálás) nyilvánvalóvá tette, hogy ebben a kérdésben a könyvtárak az illetékes partnerek. Ezt az elért pozíciót meg kell őrizni, a cselekvés

pedig legyen pragmatikus – vélte (többek között) a dbv elnöke.

A cikkbe „ékelődik” Kirsten Marschallnak, a Berufsverband Information Bibliothek (BIB) és Klaus-Rainer Brintzingernek, a Verein deutscher Bibliothekare (VdB) elnökének hozzászólása a 376., illetve a 378. oldalon.

(Murányi Lajos)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

262/2012

WILLIAMS, Karen: Mediestream - online access to cultural heritage collections In: Scandinavian library quarterly. – 45. (2012) 2., p. 8-9.

Mediestream -online hozzáférés kulturális örökségi gyűjteményekhez

Egyetemi könyvtár; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Nemzeti gyűjtemény; Nemzeti könyvtár; Portál

A kulturális örökség a kutatók és egyetemi hallgatók érdeklődési körébe tartozik, mivel „nyersanyagul” szolgál az ország történelmének megismeréséhez. Ha a különböző, érintetlen anyagokat tartalmazó gyűjtemények egyöntetűen elérhetővé válnak, akkor egymást kiegészítve segítik a múlt jobb megértését. A gyűjtemények felfedik a társadalmi változásokat, és ha a keresés több állományra is kiterjed, kutathatóvá válik, miben nyilvánultak meg ezek a változások. A digitális állományokban gyorsabb és könnyebb keresni, az adatbányászati lehetőségeknek köszönhetően új kutatási módszerek alakulnak.

Dániában két nemzeti könyvtár működik, az Aarhusi Állami és Egyetemi Könyvtár, valamint a Királyi Könyvtár. Köteleespéldány jogú

könyvtárként mindkettő a kulturális örökség nemzeti gyűjteményeinek gondozója (kurátora). Az Állami és Egyetemi Könyvtár az audiovizuális anyagokért és a napilapokért felel, a Királyi Könyvtár pedig a könyvekért és az időszaki kiadványokért. Az analóg és digitális hordozón lévő gyűjtemények között található a több mint egymillió rádió- és televízió-műsort tartalmazó Állami Média Archívum (State Media Archive), Dánia 20. századi hangzó (audio) történelmét feldolgozó Nemzeti Hangarchívum (National Sound Collection), az 1850 óta kiadott összes napilapot tartalmazó Nemzeti Hírlapgyűjtemény (National Newspaper Collection), a Netarchive dán webarchívum és a Dán Mozi- és Tv-reklámok, 1955–2005 (Danish Cinema and TV Commercials). Fontos, de nem teljes gyűjtemény, a Ruben Collection (az 1889–1897. évi hangfelvételek gyűjteménye), a dán nyelvjárásokat, híres emberek hangját és felolvasásait tartalmazó gyűjtemények. A felsoroltak nagy része digitális formában már elérhető.

Az Állami és Egyetemi Könyvtár a fentiek mellett még az Aarhusi Egyetem könyvtáraként és a közkönyvtárak szolgáltatási központjaként is működik. Ezért a könyvtárban külföldi (nem dán) anyagok – többek között elektronikus folyóiratok – is megtalálhatók. Ennek köszönhetően a könyvtár többféle, különböző igényekkel rendelkező felhasználói csoportot tud kiszolgálni. A szolgáltatások alapját szilárd, kiterjedt

infrastruktúra képezi, a három fő feladatot ún. csatornák (elérési utak) támogatják. Ezek egyike a közkönyvtárak olvasóinak kiszolgálásához használt *Bibzoom*. A *Bibzoom.dk*-n keresztül az olvasók kölcsönözhetnek zenei fájlokat, válogathatnak a kulturális örökségi gyűjteményekből, például a reklámokból vagy a történelmi hangfelvételekből.

A kulturális örökségi gyűjtemények fő elérési csatornája a *Mediastream* online portál lesz. A több állományt érintő kereséskor a találat metaadatokat és a dokumentumra mutató linket fog tartalmazni. Ha az anyag szerzői jogi korlátozásoktól mentes, akkor a felhasználó el tudja olvasni vagy meg tudja hallgatni. Ha a találat szerzői jogi kötöttségek alá esik, az olvasónak be kell jelentkeznie, ha nem a könyvtárban tartózkodik.

A *Mediastream* fő célcsoportja a kutatók és az egyetemi hallgatók. A korábbi tapasztalatok alapján a könyvtár reméli, hogy kutatási célok érdekében egy szűk szakmai kör számára képes lesz megnyitni a szigorú szerzői jogvédelem alá eső állományokat. A *Mediastream* induláskor a rádió- és televízió-műsorokat tartalmazza, a következő évben a reklámfilmek és a napilapok állományával bővül. A végső cél, hogy a *Mediastream.dk*-n keresztül valamennyi digitális állomány elérhető legyen. 2012-ben a *Mediastream*et kutatók és egyetemi hallgatók számára tették elérhetővé.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 313

Felsőoktatási könyvtárak

263/2012

AMANTE, María João – EXTREMEÑO, Ana: *Bibliotecarios universitarios – Profesores. ¿Camino convergentes?*. – Bibliogr. In: *Revista española de documentación científica*. – 35. (2012) 2., p. 298-324. Res. angol nyelven

Közeledik-e egymáshoz az egyetemi könyvtárosok és az oktatók útja?

Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Könyvtárosi hivatás; Szakirodalmi szemle (forma)

A felsőoktatásban a „bolognai folyamat” következtében végbemenő változások nemcsak az oktatást érintik, hanem a felsőoktatási intézményen belüli mindazokat a részlegeket, szervezeti egységeket, amelyek kritikus szerepet játszanak abban, hogy az oktatás-tanulás folyamata megfeleljen a követelményeknek. Ezek egyike az egyetemi könyvtár, melynek tisztségviselői át kell, hogy gondolják szakmai felelősségüket, és olyan munkamódszereket kell alkalmazniuk, amelyek segítik a mai társadalom által elvárt készségek és jártasságok megszerzését. Az egyetemi könyvtárosok új szerepének meghatározásához vezető egyik első lépés az oktatók véleményének, a könyvtárhoz/könyvtárosokhoz való viszonyának elemzése.

Tekintettel arra, hogy a két közösségnek (oktatóknak, könyvtárosoknak) azonos céljai vannak, együttműködésük szükségszerű, és az egyetemeknek ezt elősegítő környezetet kell(ene) biztosítaniuk. A szerzők az 1970-es évek végétől tekintették át és elemezték az egyetemi oktatók és a könyvtárak/könyvtárosok viszonyát felmérő empirikus tanulmányok irodalmát.

Ebben az időben a két csoport közötti viszony kevés figyelmet kapott: a könyvtár kiegészítő, szolgáltató működésével való elégedettséget vizsgálták. A nyolcvanas éveket még mindig ez a szemlélet jellemzi, noha megjelennek a viták a könyvtáros státuszáról, kezdik elismerni mint kutatót, de szigorúan csak a könyvtártudomány területén. A tanterem még tiltott terület a könyvtárosok számára, akik viszont már felismerik, hogy „láthatatlanságuk” megszüntetése érdekében kell munkálkodniuk. A kilencvenes években az eddigi mennyiségi felmérések mellett megjelennek a kvalitatív vizsgálatok is, és előtérbe kerül a két közösség közötti viszony. Már azt is vizsgálják, hogy a tanárok mennyire ismerik fel, hogy hallgatóiknak szükségük van „könyvtári

kultúrára” amit a könyvtárosoktól sajátíthatnak el. A könyvtárosok pedig marketingtechnikákat alkalmaznak intézményük népszerűsítése, céljaink elérése érdekében. Kétezer óta az elektronikus információforrások gyors gyarapodása és az internethasználat általánossá válása jelentős fordulathoz vezetett. A könyvtár (és a könyvtáros) fontos szerepet kapott az információs műveltség terjesztése és növelése terén, ugyanakkor lényegesen „agresszívabb”, dinamikusabb és aktívabb szerepet kell betöltenie.

Az egyetemi könyvtárak felelős vezetőinek alkalmazkodniuk kell a tanítási-tanulási folyamat változásaihoz, új értékeket kell befogadniuk a hagyományosak mellé, új prioritásokat, kompetenciákat kell meghatározniuk, és dinamikusabb szerepet kell vállalniuk a felsőoktatási intézmény küldetésének keretében. A kihívás: folytatni a meglévő szolgáltatások jobbítását, és mind könnyebbé tenni a forrásokhoz való hozzáférést annak érdekében, hogy az oktatói kar a tanítás új formáit tudja alkalmazni. Elegendhetlen egy olyan kommunikációs politika kialakítása az oktatók és a könyvtárosok között, amely támogatja mindkét fél munkáját az oktatási-tanulási folyamat javításában a hallgatók érdekében.

(Mohor Jenő)

264/2012

LARSEN, Svend – RIIS, Carsten: Aarhus University Library : Restructuring a University's Library Organisation In: Bibliothek. – 36. (2012) 2., p. 235-240. Res. angol nyelven

Az Aarhusi Egyetemi Könyvtár szervezeti átalakítása

Egyetemi könyvtár; Fejlesztési terv; Munkaszervezet

Mi történik az egyetemi könyvtárral, ha nagy, kutatás-orientált egyeteme jelentős átalakulás mellett dönt? Erre nem könnyű válaszolni, de jó példa rá a dániai Aarhusi Egyetem, ahol a kilenc kart és több intézetet négy fő tudományos egységbe olvasztották, az ötvenöt tanszéket hu-

szonhatra csökkentették, és az interdiszciplináris szemléletet jelölték meg a jövő céljaként.

E folyamat részeként az egyetem húsznál több tagkönyvtárát egyesítették (Aarhus Universitets biblioteker), emellett új partneri viszonyt létesítettek az Állami és Egyetemi Könyvtárral (Statsbiblioteket) – a dán nemzeti könyvtárral. A cél az volt, hogy az egyetemi könyvtár minél kevesebb egységből álljon, kevesebb korláttal és több interdiszciplináris kezdeményezéssel megfelelő, egységes és költséghatékony szolgáltatásokat nyújtson használóinak.

A tanulmány először a dán felsőoktatást és a felsőoktatásban végbement reformokat mutatja be, majd az aarhusi egyetemi reformot ismerteti, amely felsőoktatás-fejlesztési folyamat néven zajlott 2010-től.

Ezután kerül sor annak bemutatására, miképpen hatott az egyetemi reform a könyvtárra, először a már említett átszervezést, a könyvtár új szervezetét, majd a nemzeti könyvtárral kialakult együttműködést ismertetve. Az új szervezet 2013 januárjától fog működni.

(Murányi Lajos)

265/2012

WILSON, Lizabeth A.: Creating sustainable futures for academic libraries. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 52 (2012) 1-4., p. 78-93.

Fenntartható jövő kialakítása egyetemi könyvtárak számára

Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tervezés

A fenntarthatóság a megmaradás képessége. Az egyetemi könyvtárak számára a fenntarthatóság történeti értékük radikális újrahitelesítését is igényelheti. A „nagy recesszió” felgyorsította a felsőoktatás finanszírozásában és a felsőoktatás mint közjó felfogásában bekövetkezett alapvető változásokat. Táplálhatja-e a pénzszűke a képzelőerőt a könyvtárakban? A könyvtárak egyedülálló erősségei fokozhatják-e a felsőoktatás

képeségét nem csupán a túlélésre, hanem növekedésre is? Mit tanulhatunk a nagy gazdasági világválságban vagy más komoly megszorítási időszakban alkalmazott stratégiákból? Végül: hogyan növelhetik a könyvtárak bevételeiket, lehetnek rugalmasak, segíthetik elő az együttműködést, hangolhatják össze tevékenységüket, csökkenthetik költségeiket, erősíthetik az infrastruktúrát és ösztönözhetik az innovációt a fenntartható felsőoktatási üzleti terv keretén belül? A cikk ezeket a kérdéseket vizsgálja a Washingtoni Egyetem (University of Washington, UW) 2Y2D (Two Years to Two Decades=Két évtől két évtizedig) nevű kezdeményezését és az UW könyvtárak *A fenntartható jövő építése* című közös programját esettanulmányként felhasználva. A 2Y2D keretet nyújt a rövid távú (két év) cselekvéshez, ami alapot jelent az elképzelt jövő megvalósításához hosszú távon (két évtized). A fenntartható jövő építése nevű program túllép ezen a kezdeményezésen. A szerző példákkal szemlélteti a két kezdeményezés szinergikus metszéspontjait, amelyek tanulságosak lehetnek más környezetben és intézményekben is.

(Autoref.)

Lásd még 272, 281, 292, 309, 318, 319, 320

Közművelődési könyvtárak

266/2012

MATTL-WURM, Sylvia – PFOSER, Alfred: Was tun? : Die Wienbibliothek im Rathaus positioniert sich In: Bibliothek. – 36. (2012) 2., p. 241-247.

Res. angol nyelven

A Bécsi Városi Könyvtár

Különggyűjtemény -helyismereti; Régi és ritka könyvek gyűjteménye; Városi könyvtár

A *Wienbibliothek im Rathaus*, a Bécsi Városi Könyvtár az egyik legfontosabb osztrák tudományos könyvtár, amelynek speciális feladata

a Bécsre vonatkozó irodalom gyűjtése. Gazdag gyűjteménye nemcsak számos egyedi, Bécsre és Ausztriára vonatkozó (austriaca) dokumentumot tartalmaz, hanem sok magánszemélytől származó hagyatékkal is gyarapodott. Az állomány időbeli határa a 18. század végétől napjainkig terjed, a nyomtatott művek esetében a 15. századig nyúlik vissza.

Az 550 ezer kötetet tartalmazó nyomtatott művek gyűjteményén kívül a kézirategyűjteményben több mint 1000 irodalmi hagyatékként található mintegy 6 millió autográf, a zenei részleg 100 ezres állományában pedig eredeti partitúrák és nyomtatott kották egyaránt fellelhetők. A könyvtár rendelkezik a legnagyobb plakátgyűjteménnyel Ausztriában, lapkivágat-gyűjteménye is igen gazdag. 2011 óta a történelmi bécsi címjegyzékeket (1859-től 1942-ig) is meg lehet találni a digitális könyvtárban. A *Wienbibliothek Digital* tevékenységének középpontjában Bécs története és muzeális kéziratok állnak.

(Autoref.)

Lásd még 248, 290

Tudományos és szakkönyvtárak

267/2012

DONABEDIAN, D. Aram – CAREY, John – BALAYAN, Arshak: Twenty years after : Armenian research libraries today In: LIBER quarterly. – 22. (2012) 1.

Húsz évvel később: az örmény tudományos könyvtárak napjainkban

Felmérés; Hatékonyság; Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtárügy; Tudományos és szakkönyvtárak; Vezetés

Államiságának megszerzése, azaz 1991 óta Örményország komoly gazdasági és politikai nehézségekkel szembesült, melyek jelentős mértékben kihatottak az ország tudományos könyvtárainak működésére. A tanulmány azo-

kat a problémákat vizsgálja mennyiségileg és minőségileg, melyekkel az örmény tudományos könyvtáraknak szembe kell nézniük a Szovjetunió szétesése óta eltelt húsz évben. A szerzők az öt legnagyobb intézmény vezetőivel készített interjúkat elemzik. Ezek a Jereváni Állami Könyvtár, Örményország Nemzeti Könyvtára, Örményország Nemzeti Tudományos Akadémiájának Könyvtára, Örményország Köztársasági Természettudományi és Orvosi Könyvtára, valamint Örményország Amerikai Egyetemének Papazini Könyvtára. Az interjúkhoz használt kérdőív hetvenhárom kérdést tartalmaz, melyek az amerikai *Association of College Research Libraries* 2004-ben kiadott *Irányelvek felsőoktatási könyvtárak számára* c. dokumentumára támaszkodnak, s az alábbi tényezőket értékelik:

- a könyvtár küldetése, céljai és feladatai;
- nyilvános vagy használói szolgáltatások;
- könyvtárhasználat oktatás;
- dokumentumbázis (nyomtatott, nem hagyományos vagy elektronikus) és gyarapítás;
- hozzáférés a könyvtár dokumentumaihoz;

- az eredmények mérése vagy a könyvtár értékelése;
- személyzeti kérdések;
- az adottságok karbantartása és a könyvtár fejlesztési tervei;
- kommunikáció és együttműködés a könyvtáron belül és a használói közösséggel;
- irányítás;
- költségvetés.

A cikk ezenkívül a könyvtárak erősségeire és gyengeségeire is összpontosít, és a növekvő nyílt hozzáférés mozgalmat is vizsgálja Örményországban. A kapott eredmények alapján a szerzők párbeszédet kívánnak kezdeményezni, és lehetséges megoldásokat javasolnak, melyek segíthetik ezeket a könyvtárakat az ország információs igényeinek kielégítésében.

(Autoref.)

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 275

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

268/2012

FRANCIS, Mary: Weeding the reference collection : a case study of collection management. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 53. (2012) 2., p. 219-234.

Kézikönyvtári selejtezés: esettanulmány a gyűjteményszervezésről

Állományalakítás; Állományapasztás; Esettanulmány;

Segédkönyvtár, kézikönyvtár

A kézikönyvtár fontos helyet foglal el a könyvtár állományában. E gyűjtemény helyes kezelése – selejtezés útján – a gyűjteményszervezés kritikus, de gyakran elhanyagolt területe. Ez a cikk esettanulmány segítségével mutat be egy selejtezési projektet, beleértve a kézikönyvtár kialakítására vonatkozó szabályok kidolgozását, a folyamatos rendelések (standing orders) vizsgálatát, a vizsgálat céljait és eredményeit, valamint a projekt hasznosságának elemzését.

(Autoref.)

WILEY, Lynn – CLARAGE, Elizabeth: Building on success : evolving local and consortium purchase-on-demand programs In: Interlending & document supply. – 40. (2012) 2., p. 105-110.

Sikerre építve: igény szerinti beszerzési programok helyi és konzorciumi keretben

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyv; Igény; Könyvtárközi kölcsönzés

A használók által kezdeményezett állománygyarapítás (angol rövidítéssel: PDA) a gyűjteményfejlesztés új eszköze a felsőoktatási könyvtárakban. A cikk a University of Illinois at Urbana-Champaign (UIUC) könyvtára és részben az állami szintű, 153 tagú CARLI konzorcium gyakorlatát mutatja be esettanulmányként. 2010-ben a konzorcium megvizsgálta a 2003-2008-as időszakban beszerzett könyveket, és e vizsgálat eredményeit felhasználva négy projektet indított a PDA kipróbálására.

A PDA lényeges eleme, hogy a deziderátumokat az online katalógusban nyilvánosságra hozzák; a PDA megvalósításához igen fontos még a forgalmazók hathatós támogatása.

Az *első* projekt (költségvetése 10 ezer dollár volt) a nyomtatott könyvek beszerzése területén zajlott, és az egész CARLI konzorciumot érintette. Elhatározták, hogy a keretből amerikai tudományos és egyetemi publikációkat és 300 dollárnál olcsóbb angol nyelvű tankönyveket vásárolnak. 16 ezer szóba jöhető dezi-rekordot töltöttek be az online katalógusba, a tényleges kérésekről statisztikát vezettek. A PDA keretében beszerzett műveket külön kezelték, hogy minél többen kölcsönözzék azokat. A beérkező 795 kérés alapján 190 megrendelés történt, gyors eljárással. A művek átlagára 55 dollár volt. 40 tagkönyvtár részesült a dokumentumokból. A projektet sikeresnek ítélték: megállapították, hogy a használó hatékonyan választ, a dokumentumokat ugyanis a későbbiekben is sokan kölcsönözték.

A *második* (helyi) projektnél (költségvetése 28 ezer dollárt tett ki) az e-könyvek álltak a középpontban. Partnerek: a YBP forgalmazó cég és az „ebrary”. A helyi online katalógusba az ebrary 6000 rekordját töltötték fel. A bekerülési kritériumok a következők voltak: a dokumentum ne legyen meg a gyűjteményben, 200 dollárnál legyen olcsóbb, angol nyelvű, tudományos könyv, megjelenése: 2007 után. Kíváncsiak voltak arra, hogy a használók mennyire elégedettek az ebrary kínálatával, és arra, hogy a kiadói DRM alkalmazása milyen hatással van a használatra. További cél volt még annak a vizsgálata, hogy más eredetű e-könyvek hogyan kerülhetnek be a forgalmazó által automatikusan megtekintésre megküldött dokumentumok körébe, amelyek beszerzését a könyvtár még megfontolhatja (approval plan). A tényleges megvásárlásnak az volt a feltétele, hogy legalább tíz érdeklődést regisztráljanak az adott mű iránt a katalógusban. A 6000 rekordból 677 címet választottak ki a használók, közülük 238 érte el a kívánatos érdeklődést. 81 humán tudományi, 115 társadalomtudományi és 42 természettudományi művet szereztek be. A konkrét e-könyvek beszerzését sikeresnek ítélték, a későbbiekben az e-könyvek bekerültek az approval plan körébe, és használatuk igazolta a beszerzések jogosságát.

A *harmadik* projekt keretében a PDA-t kiterjesztették a törzsgyűjteménybe tartozó címekre. Ennek az volt az indoka, hogy egyes tudományterületeken a beszerzési keretek igen hamar kimerülnek. Egy szakreferensekből alakult bizottság együtt döntött a forgalmazók által automatikusan, folyamatosan megküldött dokumentumokról és a PDA jelleggel beérkező használói kérésekről. A profilokat az YBP cég gyakorlatából vették át. A bizottság tagjai rendelkezésként mérlegelték, hogy a két módszer közül melyiket alkalmazzák, tehát melyik keretet terheljék. A műveket azonnal feldolgozták. A kísérleti három hónap alatt a beérkezett 145 kérés mindegyikét megvásárolták, gyors eljárással. Az egyszeri finanszírozást követően a könyvtárközi kölcsönzési keretből remélik kipótolni hasonló célra a gyarapítási keretet.

A negyedik projekt új megjelenésű, a tagkönyvtárak által egyébként be nem szerzett, nyomtatott művekkel foglalkozott. Az YBP céggel együttműködve legalább főiskolai szintű, angol nyelvű, a cég által forgalmazott, 200 dollárnál olcsóbb, humán és társadalomtudományi, 2011 januárját követően megjelent művek adatait töltötték be a konzorcium közös katalógusába. Azt remélték, hogy így javul a frissen megjelent művek hozzáférhetősége.

Összességében véve a PDA kedvelt megoldásnak bizonyult; felmerült, hogy érdemes lenne állandósítani. A könyvtárnak – saját érdekében – meg kell határozni ehhez a feltételeket, a játékszabályokat. A kiadók kiváló eszközöket fejleszhetnek ki a közös munkához. A költségek kérdése még külön vizsgálatot érdemelne.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 293, 315

Állományvédelem

270/2012

PESTEREVA, Ivetta Gennad'evna – D'ÁČENKO, Mariâ Vladimirovna: Rossijskij strahovoj fond dokumentov bibliotek : sovremennoe sostojanie i perspektivy
In: Vestnik BAE. – (2012) 1., p. 66-69.

A könyvtári dokumentumok biztonsági állománya Oroszországban: jelen és jövő

Állományvédelem; Együttműködés -belföldi; Megőrzés; Mikrofilmmezés

A könyvtárak egyik legfontosabb feladata Oroszországban is a különböző időkben létrejött dokumentumok megőrzése és hozzáférhetővé tétele. Közismert, hogy a dokumentumok az idő múlásával veszítenek használhatóságukból, ezért a legértékesebb információforrások megőrzése kiemelten fontos feladat. A megőrzés hatékony és gazdaságos módja, ha a megsérült, régi köny-

veket, archív anyagokat más hordozóra viszik. Nemzetközi tapasztalatok szerint ennek egyik alpmódszere a mikrofilmmezés.

A mai berendezések használatával egy 35 mm-es filmen A4-es oldalról 700 felvétel fér el, digitális felbontása 6000 dpi (összehasonlításként: az 1925–1938 között készült filmek szkennelésével 2000 dpi sűrűség érhető el.) Szakértői vélemények szerint a minőségi mikromásolatokat megfelelő körülmények között 500 évig lehet tárolni. A többi hordozóval szemben a mikrofilmnek számos előnye van:

- hű az eredetihez (tartalmát nem lehet módosítani, szerkeszteni);
- analóg formában tárolható, nagyítóval közvetlenül olvasható;
- stabil tárolási feltételek mellett nincs szükség további műveletekre, adatmigrációra stb., ami csökkenti a befektetés kockázatát.

Nyugat-Európában is stabil helyet foglal el a mikrofilmmezés, több országban nemzeti programok keretében folyik a munka, a mikrofilmeket speciális raktárakban tárolják. Az USA-ban néhány éve fejeződött be a napilapok biztonsági mikrofilm-állományának létrehozása. A FÁK-tagországokban lassabb ütemben folyik a mikrofilmmezés, a munka alapját képező GOST szabványt 2003-ban fogadták el, utolsó módosítása 2010-ben volt; ezt a szabványt a tagországok államközi tanácsa is elfogadta.

Oroszországban a biztonsági állomány 1950-ig visszamenőleg épül. Az egységes, minden ágazatot érintő oroszországi biztonsági dokumentum-állományokra egy 1995. évi kormányhatározat vonatkozik. A könyvtári állományok megőrzésére 2000-ben indult nemzeti program. A program megvalósításában a tudományos módszertani és koordinációs feladatokat az Oroszországi Állami Könyvtár (Rosszijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka = RGB) látja el. A program fő irányjai:

- az oroszországi könyvtári dokumentumok biztonsági állományának fejlesztése az egységes állomány részeként;
- a biztonsági állomány épségének biztosítása;
- a biztonsági másolatkészítés normatív és tudo-

- mányos-módszertani alapjainak kidolgozása;
- a biztonsági mikrofilmek oroszországi nyilvántartásának fejlesztése;
- a program megvalósításának figyelemmel kísérése;
- az állomány kialakításához szükséges anyagi-műszaki bázis fejlesztése (beleértve a szövetségi és regionális könyvtárak központi ellátását mikrofilmolvasókkal és szkennerekkel);
- a felhasználói mikrokópia (pozitív) cseréje digitális másolatra.

Az elmúlt évtizedben a következő eredményeket érték el:

- a projektben az öt legnagyobb könyvtár mellett több mint 40 könyvtár vesz részt az ország különböző részeiből;
- három nagykönyvtárban alkalmazzák a 35 mm-es mikrofilmkészítési technológiát;
- a nyilvántartási rendszernek köszönhetően nincsenek párhuzamos munkák, a regiszter az interneten mindenki számára elérhető (www.libfl.ru), több mint ötezer rekordot tartalmaz;
- elkészült a munkához szükséges módszertani segédlet;
- a Gazdasági Fejlesztési Minisztériummal egyeztetve meghatározták a biztonsági mikrofilmállomány tárolásához szükséges zárt raktár helyét. Eddig 7200 tekeres és 67 ezer mikrofilmlap került a raktárba (mintegy 6 millió felvétel).

A munkamegosztás keretében az RGB-ben a legnépszerűbb napilapokat, kéziratokat, a háborús években megjelent hírlapokat és a muzeális értékű, külföldön található folyóiratokat dolgozták fel; a másik nemzeti könyvtárban a forradalom előtti folyóiratokat, a történettudományi könyvtárban pedig a történelmi szempontból fontos, a szövetségi vagy a regionális könyvtárakban nem található hírlapokat. A helytörténeti napilapokkal a köztársasági, regionális és néhány autonóm terület könyvtára foglalkozik.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 291, 310

Különgyűjtemények

271/2012

DAIGLE, Bradley J.: The digital transformation of special collections. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 52 (2012) 1-4., p. 244-264.

Különgyűjtemények digitális átalakítása

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Különgyűjtemény; Megőrzés

A digitális technológia mélyreható és folyamatos változást hoz a különgyűjteményekben. A cikk azt a hatást vizsgálja, amelyet a digitális formában készült dokumentumok, a digitalizálás és a szellemi tulajdon gyakorol a különgyűjteményere a 21. században. Ezen belül arra koncentrálnak, hogyan alakulnak át az archivális anyagok a digitális technológiával való interakció folyamán, ami kihívást jelent a kezelésükben, ugyanakkor az online környezet lehetőséget teremt arra, hogy ez a tartalom világszerte elérhetővé váljon. Végül beszámol a University of Virginia könyvtárában jelenleg folyó kísérleti kutatásról, amely olyan stratégiák kidolgozását célozza, amelyek segíthetnek a továbblépés lehetőségeinek feltárásában.

(Autoref.)

Raktározás

272/2012

SHARPE, Paul A.: The Big Shift : how the University of Houston Libraries moved everything In: Journal of access services. – 9. (2012) 2., p. 66-79.

Nagy állománymozgatás a Houstoni Egyetem könyvtárában

Átépítés; Egyetemi könyvtár; Elemi károk; Költözés; Munkaszervezés

A Houstoni Egyetem központi könyvtárát 2000 és 2005 között nagymértékben bővítették és felújították – kb. 32 ezer m²-ről 48 ezerre, ez 47 millió dollárba került. Az új terület nagyobbik részén előadótermeket, csoportos tanulást szolgáló helyiségeket hoztak létre, megnövelték a nyilvános tereket, új kölcsönző- és tájékoztató pultokat létesítettek, továbbá itt helyezték el a különgyűjteményeket és a Honors College elnevezésű oktatási központot.

A szerzőt 2006-ban bízták meg az állomány átrendezésének feladatával. Az átrendezés során új tömörraktári állványokat szereztek be. Minden állományrészt azonosító címkével láttak el. A bekötött folyóiratokat az alagsori raktárba tervezték átszállítani.

Az átrendezés céljai között volt, hogy az addig szétszórt állománycsoportokat egyetlen folyamatos sorrendbe rakják, a Kongresszusi Könyvtár (LC) jelzetei szerint. Az átrendezés következtében megszűnt a külső tárolás igénye (erre a JSTOR rendszerre való előfizetés adott lehetőséget), most ezeket a bekötött folyóiratokat ismét a főépületben lehetett elhelyezni. Az átrendezés új helyeket teremtett a különgyűjtemények számára.

A polcok átcímkezése után egyetemi hallgatók szedték le a polcokról a bekötött folyóiratokat. A leszedett köteteket megcímkézett könyvkocsikra rakták, és az alagsorba szállították. Ezzel egyidejűleg a könyveket is átrakták az új helyükre. Két csapat dolgozott ezen, egy harmadik a napi raktári műveleteket végezte. Minden egyes könyvet kézbe kellett venni (összesen 2,4 millió kötetet), miközben a projekt java részében a normális könyvtári működést is biztosítani kellett.

Még mielőtt elkezdték volna az átrendezést, az épületet alaposan kitakarították, és megszüntették a kiselejtezett eszközöktől. Nagy teherbírású könyvkocsikat szereztek be, és kb. 15 ezer címkét ragasztottak a folyóiratok gerincére.

A nagy átrendezést nagy hírverés kísérte, a projekt elnevezése (*The Big Shift*) is ezt szolgálta. A

használókat előre értesítették minden változásról, megmagyarázták nekik, milyen előnyökkel jár ez a számukra, az átrendezéssel kapcsolatos feliratokon a megszokottól eltérő betűtípust használtak. Létrehoztak egy weblogot is.

A projektet egy bizottság irányította, amelyben a szerzőn kívül részt vett a katalogizáló osztály vezetője, a raktári vezető és az adatbázis-menedzser. A tervezés során figyelembe vették az egyes állományrészek gyarapodási ütemét, meghatározták, hogy milyen dokumentumtípusokat nem kell a folyóirat-állományhoz csatolni (pl. az évkönyveket, almanachokat, címtárakat, kézikönyveket, konferencia-anyagokat).

Az átrendezés nagyban érintette a katalógusokat is. A központi könyvtár integrált rendszer keretében közös katalógust tart fenn a jogtudományi könyvtárral, és a testvércampuson működő egyéb könyvtárakkal. Ezekben olykor egyéni módon dolgozták fel a műveket, még a MARC rekordokon belül is más mezőbe kerültek azonos rendeltetésű adatok. Az eltéréseket fel kellett deríteni, és az áthelyezésben érdekelt mezőket egységesíteni kellett.

A polcok beépítése 2007 júniusában történt. Az alagsorból el kellett távolítani az addig ott tárolt kormányzati dokumentumokat. A műveleteket elejétől végig az jellemezte, hogy a köteteket átmeneti helyeken kellett tárolni, hogy semmi se legyen útban. Az átrendezés lényegi része a 2008-as tavaszi szünetben indult. A nyári szünet alatt lendültek bele igazán, és az augusztus végi tanév kezdetére az LC rendszerében már eljutottak a H betűig.

És akkor, 2008. szeptember 13-án, lecsapott az Ike hurrikán. A könyvtárépület alagsorát elöntötte a víz, és a legfelső szintre is beszivárgott. Hamarosan megjelentek a penészfoltok, károkat szenvedtek a tömörraktári polcok és az elektronikus berendezések is. A FEMA nevű állami segélyalap ugyan enyhítette az anyagi veszteséget, de ezt utólag fizették ki, az egyetemnek kellett megelőlegeznie a 347 ezer dolláros számlát. A projekt megtorpant.

2009 januárjában a művészeti és építészeti gyűjtemény visszatérhetett az újonnan megtisztított

és felszerelt helyére. Az átrendezés 2010 januárjában folytatódott. A könyvtár vállalta az alagsori raktározás kockázatait. A tárolóraktári kapacitás összesen 36 ezer polcfolyóméterre nőtt, és ennek csak 64 %-át töltötték meg. A korábbi raktározásból felszabaduló helyen 150 új hallgatót tudtak leültetni. A kockázatoktól függetlenül a Big Shift művelet megmutatta, mennyire fontos a könyvtári helyek optimalizálása és a gyűjteményben való könnyebb eligazodás.

(Mándy Gábor)

Feldolgozó munka

273/2012

ANHALT, Joy – STEWART, Richard A.: RDA simplified. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 50. (2012) 1-4., p. 33-42.

Az RDA-ról egyszerűen

Dokumentumleírási szabályzat; Gépi dokumentumleírás

A tanulmány egy 2011 májusában rendezett konferencián elhangzott előadást foglal össze az új katalogizálási szabályzatról, a Resource Description and Access-ről (RDA). A szerzők úgy vélik, azzal együtt, hogy mennyi mindent írtak már az RDA-ról, célszerű lenne a gyakorlati szempontokat is számba venni. Röviden felvázolják az új szabályzat történeti hátterét és kifejlesztésének okait, majd azokra a jelentős különbségekre koncentrálnak, amelyek az angol-amerikai katalogizálási szabályzat (AACR) 2. kiadása és az RDA között fennállnak a bibliográfiai rekordokban a szerkezet, a terminológia, a hozzáférési pontok bizonyos részeinek kezelése és a leírás különféle aspektusai tekintetében.

(Autoref.)

274/2012

BUCKLAND, Michael K.: Obsolescence in subject description. – Bibliogr. In: *Journal of documentation*. – 67. (2012) 2., p. 154-161.

Elavulás a tartalmi feltárásban

Információkereső nyelv; Osztályozáselmélet; Tárgyi feltárás

A tartalmi feltárás egyrészt azt jelenti, hogy egy téma nevét vagy kódját rendeljük egy dokumentumhoz, másrészt azt, hogy a dokumentumot rendeljük egy megnevezett tárgyi kategóriához. Mindkét esetben egy tárgy nevét és a dokumentumot társítjuk egymáshoz. Ez természeténél fogva nyelvi tevékenység, még akkor is, ha korlátozott vagy mesterséges nyelveket használunk erre a célra.

A feltárást általában kétfázisú folyamatként ábrázolják: először a katalogizáló tanulmányozza a dokumentumot abból a célból, hogy megállapítsa annak tárgyát. Ezután a szókincsből vagy a rendelkezésre álló kódkészletből olyan (nyelvi) kifejezéseket rendel hozzá, amelyek ezt a tárgyat jelölik. Az első fázisról a könyvtári szakirodalom nagyon keveset tud mondani. Tudjuk viszont, hogy különböző indexelők rendszerint különbözőképpen indexelik ugyanazt a dokumentumot. Ugyanez figyelhető meg, amikor ugyanaz az indexelő eltérő időpontokban nyúl a dokumentumhoz.

A természetes nyelvek szavainak tartalmi feltárára való felhasználása egyszerű és népszerű eszköz, viszont a természetes nyelvi szókincs sokfélesége és cseppfolyós volta kiszámíthatatlanná teszi. Ezt enyhíthetjük azzal, hogy korlátozott szókészletet használunk, ellenőrzött szókincs vagy mesterséges jelzetek formájában. Az utóbbiak, bár kódokat tartalmaznak, nyelvek maradnak – mesterséges nyelvek.

Alapértelmezett módon a feltárás a jövőbeli használatot célozza. Ez arra készíti a könyvtárost, hogy a lehetséges igényekről gondolkodzon, és azokat előretékintő módon írja le (nevezze meg). Hogy ezt elérje, tudatosan vagy tudat

alatt a jövőbeli használatra vonatkozó mentális narratívát hoz létre. Ennek tárgya nem egyszerűen csak az, hogy miről szól a dokumentum, hanem azzal is foglalkozik, hogy miként tekinthetünk majd rá a jövőben. A dokumentumok és a felhasználók nagy száma, az igények változó volta megnehezíti mindezt, de nem teszi kétségessé magát az elvet.

A tartalmi feltárás visszatekintő jellegű is, mivel befolyásolja a leírási folyamatot. A feladat az, hogy megnevezzük, miről szól a dokumentum, tehát a leírás összefoglaló jellegű. Amikor jelzeteket adunk, extrém információsűrítést hajtunk végre. Hogyan foghatjuk meg azt a tartalmat, amelyről a dokumentum szól? Egy-egy tárgyszó (jelzet, deskriptor) és vele a dokumentum tartalma ahhoz a szöveghez (diskurzushoz) kapcsolódik, amelyhez az adott kifejezés kötődik. Emiatt a tartalmi feltárás mindig a múltban gyökerezik. A felhasználók nem témákat, hanem valamely témát tárgyaló szövegeket akarnak, tehát a tárgyszavak jelentését a múltbeli szövegekből kell nyernünk. Ugyanakkor a leírások készítésekor a jövőt is szem előtt kell tartanunk. Ez a kétarcú beállítottság éppen elég nehezen valósítható meg egy stabil világban, de még nehezebb ma, a társadalom, a technológia és nyelv változásának korában.

A tartalmi feltárás egy adott időpillanatban történik meg. A jelenből múlt lesz és közben a diskurzus, amelyből az adott kifejezést vettük, folytatódik, továbbfejlődik. Feltehető, hogy az elnevezési konvenciók is tükrözik változását. A jövőből jelen lesz, és új jövőképek kerülnek a láthatárra. A tartalmi feltárás előrettekintő jellege egyre inkább az új és eltérő szövegekhez kapcsolódik. Egy kifejezés, amelyet bevittünk a rendszerbe, rögzítve van. A leírásokban szereplő kifejezések tehát természetüknél fogva elavultak úgy a múlt, mint a jövő szempontjából.

Új kifejezések keletkeznek, különösen az új fogalmak jelölésére, valamint a képes beszéd, különösen a metaforák használata okán. A nyelvnek ez a változékonysága nem a könyvtárosok ügye, viszont követnünk kell ezt a változást. A könyvtárak hozzáállása konzervatív ebben a

tekintetben, mivel a terminológiai változások megkérdőjelezzik a régi terminusok létjogosultságát, és a katalógusok ilyen típusú átalakítása más fontos feladatoktól vesz el energiát.

A bibliográfiai hozzáférés alapvetően nyelvi természetét mutatja, hogy a természetes nyelvfeldolgozási technikák nem mindig működnek jól, és nem minden esetben megbízhatók. Ezek a technikák a dokumentumok közötti vagy a dokumentumok és a keresőkérdezők közötti szemantikai viszonyok felderítésére a karaktersorozatok, lexikai egységek említéseit (előfordulásait) veszik alapul, nem pedig jelentésüket.

Az ellenőrzött szókincsnek tudnia kell kezelni azt a sokrétű és dinamikus diskurzust, amely a jelentések sokaságát és változékonyságát okozza. A legtöbb bibliográfiának és katalógusnak csak egyetlen tárgyi indexe van, viszont több közösség érdeklődésére számot tartó anyagot dolgoz fel. Mivel az egyes közösségek nyelvi gyakorlata eltér valamennyire egymástól, nincs egyetlen index, amely mindenkinek megfelelne. A mesterséges jelzetek használatának éppen az a célja, hogy csökkenjen a tartalmi feltárásnak a természetes nyelvtől való függése. Ezek a jelzetek azonban egyúttal a témát más témákhoz képest úgy helyezik el, ahogyan arra a pusztán elnevezés nem képes, és az a perspektíva, amelyet ez a pozicionálás implicál, kétségbe vonható és ingatag, ezért avulékony, ahogyan a jelzetek mögött álló jeltárgyak verbális értelmezései is azok. Emellett az érzelmi változások nyomán még a stabil jeltárgyak mellett is változhatnak a másodlagos jelentések.

(Koltay Tibor)

275/2012

CARO-CASTRO, Carmen – RÍOS HILARIO, Ana Belén – TRAVIESO RODRÍGUEZ, Crispulo: L'accesso tematico nelle biblioteche per ragazzi : vocabolario e strutture concettuali dei bambini. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 52. (2012) 1., p. 45-55.
Res. angol nyelven

Tárgyi feltárás a gyermekkönyvtárban: a gyermekek szókinccse és fogalmi struktúrái

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Igény; Információkeresés; Tárgyi feltárás

Azok a gyerekek, akik ma a könyvtárban (ténylegesen vagy virtuálisan) vagy az interneten információt keresnek, a „digitális bennszülöttek” nemzedékéhez tartoznak, akik nemcsak együtt élnek az új technológiákkal, de a legegyszerűbben fedezik fel és gyűjtik a legújabb kommunikációs formákat, akár szabadidős tevékenységhez, akár tanuláshoz. Ugyanakkor, ha információt keresnek, két problémával kell szembesülniük. Az egyik az, amit bármely könyvtárhasználó átél, ha katalógust használ. A másik, hogy saját (rugalmasabb és személyesebb) mentális struktúráikkal szemben egy egészen másféle struktúrát találnak, ami jelentős nehézségeket okozhat az információkeresés során.

Tekintettel a gyermekek jellemzőire, szükséges lenne az ő igényeiknek megfelelő rendszereket kifejleszteni, amihez persze számos tényezőt kell figyelembe venni: az információkeresési folyamatok és stratégiák jellemzőit, a felhasznált szókinccset, a kognitív képességeket stb. A nyolcvanas évek végétől, az OPAC-ok mind népszerűbbé válását követően számos tanulmány készült a gyermekek információkeresési szokásairól és az eszközök ehhez igazításáról. Ezek áttekintése is ahhoz a végkövetkeztetéshez vezet, hogy a gyermek „másként gondolkodik”, más struktúrákat használ (pl. nem tudja jól használni az erősen hierarchikus osztályozási rendszereket).

A szakirodalom egyetértést mutat abban, hogy szükség van olyan osztályozási sémák kifej-

lesztésére, amelyek a gyermekek percepciók szintjéhez alkalmazkodnak. Ennek érdekében született meg néhány fontos kezdeményezés: az ARTEMIS elektronikus könyvtár projektje egy 11–15 évesek számára kidolgozandó strukturált szótár létrehozására, vagy a *Library of Congress Children's Subject Headings*. 2006-ban indult el a Salamancai Egyetem könyvtári-dokumentációs tanszéke és a *Centro Internacional del Libro Infantil y Juvenil* (Gyermek- és Ifjúsági Könyvek Nemzetközi Központja) közös projektje, a központ online katalógusa által nyújtott tematikus keresési lehetőség javítására. Ennek érdekében először a 6–11 éves olvasók által a keresés során használt kifejezéseket vetették össze a katalógus terminológiájával, majd két korosztály (6–8 és 9–11 évesek) körében vizsgálták a fogalmi összefüggéseket. Az eredmény alapján új fogalmakat, új relációkat építettek be a strukturált szótárba, és áttértek egy olyan (nyílt forráskódú) szoftver használatára, amely lehetővé teszi a katalógus építését, az online hozzáférést és a szemantikus webnek megfelelő formátumú adatexportot is.

(Mohor Jenő)

276/2012

HIGGINS, CollIn: Library of Congress classification : Teddy Roosevelt's world in numbers. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 50. (2012) 1-4., p. 249-262.

Mennyire korszerű a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere?

Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszer

A cikk azokat a 19. század végén jelentkező amerikai gondolatokat, véleményeket és előítéleteket ismerteti, amelyek a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerével kapcsolatosak. A szerző szerint ezekkel az osztályozóknak – akik a rendszert eredeti kontextusán kívül alkalmazzák – világszerte foglalkozniuk kellene. A cikk szemlélete történeti és kritikai is egyben.

Számos példát használ annak bemutatására, hogy az osztályozási rendszer ideológiai tartalma nem alkalmas a jelenkori globális realitások megfelelő reprezentációjára, miközben elismeri és értékeli alapvető pragmatizmusát.

(Autoref.)

277/2012

McCUTCHEON, Sevim: RDA and the reference librarian : what to expect from the new cataloging standard. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 53. (2012) 2., p. 123-137.

Az RDA és a referenz könyvtáros: mi várható az új katalogizálási szabályzattól?

Dokumentumleírási szabályzat; Gépi dokumentumleírás; Közvéleménykutatás; Személyzet

A referenz könyvtárosok munkájára nagymértékben hatással lesz a katalogizálási szabályzat közelgő változása (az angol-amerikai szabályzat felváltása az RDA-val). A Kenti Egyetem referenz könyvtárosait arról kérdezték meg, milyenek találják az RDA-rekordokat. Általános vélemény, hogy az RDA-rekordok az információk minőségét és mennyiségét tekintve jól állják az összehasonlítást az AACR-rel. Mindamelllett az új mezőkben használt kifejezések, amelyek a formátumra vonatkozó információt adják meg, nem elég világosak. Az RDA-rekordok kompatibilisek az AACR-rekordokkal, de van néhány jellegzetes különbség köztük. A megkérdezettek többnyire helyeselték, hogy a korábban rövidített szavak most az új szabályzatban fel vannak oldva, hogy szerepel benne a közreműködés jellege, amely világossá teszik a szerző szerepét stb. Gondot okozhat ugyanakkor a nagybetűk változó használata, valamint a kiadás és a copyright évének együttes megadása, mivel nem tudni, hogyan fog ez hatni a hivatkozások készítésére. A tanulmány olyan témákra világít rá, amelyekre a feldolgozó és olvasószolgálati osztályok vezetőinek egyaránt figyelniük kell, amikor felkészítik a munkatársakat az AACR2-

ről az RDA-ra való átállásra. A szerző bemutatja, a belső használók mit találnak ismerősnek az új típusú rekordokban, és mi az, amit meg kell még tanulniuk.

(Autoref. alapján)

278/2012

SPITERI, Louise F.: Social discovery tools : extending the principle of user convenience. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 67. (2012) 2., p. 206-217.

Közösségi keresőeszközök: a használóknak való megfelelés elvének kiterjesztése

Gépi dokumentumleírás; Gépi információkeresés; Használó; Információtechnológia; Kulcsszó; Online katalógus

Napjaink könyvtári katalógusai számára komoly versenyhelyzetet teremtettek az olyan szolgáltatások, mint az Amazon vagy a LibraryThing azzal, hogy lehetőséget nyújtanak a többi használóval való interakcióra, a címkézésre vagy az egyes rekordok saját igények szerinti osztályozására, értékelésére, ajánlások készítésére. Fontos alapelv, hogy a katalógusok készítésekor elsősorban a használók igényeit kell szem előtt tartani. Az IFLA szerint a katalógusoknak a következő funkciókat kell teljesíteniük:

- bibliográfiai rekordok megtalálása a gyűjteményben,
- bibliográfiai rekordok azonosítása,
- az igényeknek megfelelő bibliográfiai rekord kiválasztása,
- hozzáférés egy meghatározott tételhez,
- navigálás a katalógusban.

A katalogizálóknak egyrészt meg kell határozniuk azokat a hozzáférési pontokat, amelyeken keresztül az egyes rekordok visszakéreshetők; másrészt olyan tárgyszavakat és jelzeteket kell rendelni az egyes tételekhez, amelyek leírják azok tartalmát.

A katalógusokkal szembeni igények explicit megfogalmazásának és a használók közösségé-

vel való interakciónak a hiányában nehéz megismerni a közösségek elvárásainak jellemzőit. Különösen igaz ez az olyan plurális társadalmakra, mint Kanada, ahol a használók nagyon sokféle réteget képviselnek, így a viselkedésüket meghatározó kulturális minták is sokszínűek. Kihívást jelent mindezek mellett biztosítani a katalógusok minőségét, integritását és a szabványokhoz való illeszkedését.

A katalógus jelenti a hidat a könyvtár és közösség között, ami a hálózat korában még fontosabb az eddigieknél. A katalógusrekordoknak olyan információkkal is kell szolgálniuk, amelyeket az olvasók hagyományosan a polcok közötti böngészés során szereztek. Ez pedig a tartalom bővítésének igényét hozza magával (tartalomjegyzékekkel, képekkel, címkékkel stb.)

(Tóth Máté)

279/2012

VOORBIJ, Henk: The value of LibraryThing tags for academic libraries. – Bibliogr. In: Online information review. – 36. (2012) 2., p.196-217.

Mennyire értékesek a LibraryThing címkéi a felsőoktatási könyvtárak számára?

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Információtechnológia; Kulcsszó

A cikk célja, hogy meghatározza, az újonnan publikált könyvek milyen százalékban vannak ellátva a LibraryThing for Libraries-ből származó címkékkel, milyen jellegűek ezek a címkék, és milyen kapcsolatban állnak a rekordokban szereplő kulcsszavakkal, valamint a rekordok hány százalékát bővítették címkékkel. Egy nagy felsőoktatási könyvtár katalógusából véletlenszerűen választottak ki 600 rekordot, és ezen a mintán vizsgálták, hogy szerepelnek-e bennük címkék. Végül 160 rekordot elemeztek a címkék jellegének és a keresésben való szerepének értékelésére. Azt találták, hogy a rekordok mintegy harmada van ellátva címkékkel, a címkék 80%-a tárgyi kifejezés, a tárgyi címkék 50%-a a rekord-

ban kulcsszóként is meg van adva, 25%-uk tágabb, mint egy kulcsszó, 25%-uk rokon, szűkebb vagy új kifejezés. A címkékkel ellátott rekordok csaknem 40%-a tekinthető bővítettnek.

Bizonyos esetekben a címkék hozzáadott értékének megállapítása szubjektív megítélés alapján történt. Nem vizsgálták, hogy a címkék megfelelően tükrözik-e a könyv tartalmát.

A korábbi tanulmányoktól eltérően a jelenlegi cikk nagyszámú és véletlenszerűen kiválasztott mintán alapul. A címkéket nemcsak tárgyszavakkal hasonlították össze, hanem más kulcsszavakkal is, és a tudományterületenkénti eltérésekre is fény derült.

(Autoref.)

Lásd még 280

Katalógusok

280/2012

BAUER, Kathleen – PETERSON-HART, Alice: Does faceted display in a library catalog increase use of subject headings?. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 30. (2012) 2., p. 347-358.

Befolyásolja-e a tárgyszavak használatát a fazettás megjelenítés a katalógusban?

Felmérés; Egyetemi könyvtár; Gépi információkeresés; Katalógushasználat; Online katalógus; Tárgyszó

A cikkben leírt kutatás azt kívánta feltárni, hogy a tárgyi fazetták alkalmazása növeli-e a tárgyszavak használatát egy fazettás (Yufind) és egy nem fazettás katalógus (Orbis) felületén a Yale Egyetemen. Hangos gondolkodtatás módszerével két menetben teszteltek hallgatókat, hogy felmérjék a tárgyi fazetták elfogadottságát és használatát. Miután a fazettás és a nem fazettás felületet párhuzamosan alkalmazták, naplóelemzést végeztek, hogy megállapítsák és összeha-

sonlítsák a tárgyszavak használatát mindkét interfészen. A használat kezdeti tesztelése során kiderült, hogy a használók próbálkoznak ugyan a fazettákkal, de hatékony használatuk gondot okozott számukra. 2011 januárjától májusáig legalább egy fazettát használtak a Yufindban végzett keresések 25,4%-ában, tárgyi fazettát a keresések 5,1%-ában, míg az Orbis tárgyszavait a keresések 6,4%-ában használták. A fazettákat kevésbé használták, mint a rekordokban szereplő tárgyszólinkeket bármelyik felületen.

Az eredmények azért fontosak, mert a könyvtárak jelentős munkaidőt fordítanak arra, hogy tárgyszavakkal egészítsék ki a rekordokat, ugyanakkor ezeket egyre kevésbé használják az olvasók. Amint azt az ugyanazon katalógus-rekordokon futó kétfajta rendszerben végzett mérés is megmutatta, a tárgyszó fazetták nem növelték jelentős mértékben a tárgyszóhasználatot. További finomítások nélkül a fazettás megjelenítés nem jelent sikeres stratégiát ahhoz, hogy a tárgyszavak használatát népszerűsítsük az olvasók körében.

(Autoref.)

281/2012

HOFMANN, Melissa A. – YANG, Sharon Q.: "Discovering" what's changed : a revisit of the OPACs of 260 academic libraries. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 30. (2012) 2., p. 253-274.

Mi változott? 260 felsőoktatási könyvtár online katalógusának újbóli vizsgálata

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresés; Online katalógus

A cikk az új generációs online katalógusok és keresőeszközök (discovery tools) jelenlegi használatát vizsgálja az Egyesült Államok és Kanada felsőoktatási könyvtáraiban. A szerzők az eredeti tanulmányukban (ld. a 35/2012. sz. referátumot a KF 2012/1. számában) szereplő, véletlenszerűen kiválasztott 260 főiskola és egyetem mintáját felhasználva megvizsgálták az intézmények

honlapjait annak kiderítésére, hogy az onnan elérhető OPAC felülete ugyanaz-e vagy más, mint az eredeti adatgyűjtés idején. Az adatokat 2011 októberében és novemberében gyűjtötték össze és elemezték. A keresőeszközök használata gyakorlatilag megduplázódott az elmúlt két évben, 16%-ról 29%-ra nőtt. A keresőeszközöket használó felsőoktatási könyvtárak 96%-a hozzáférést nyújt hagyományos online katalógusához is. A fazettás navigációt alkalmazó OPAC-ok aránya 2%-ról 4%-ra nőtt. Keresőeszközök és fazettás OPAC-ok együttes alkalmazásával ma már a könyvtárak legalább 33%-a használ fazettás felületet. A mostanában legnépszerűbb keresőeszközök azok, amelyek célja, hogy egyetlen belépési ponton a könyvtár összes forrásához hozzáférést nyújtsanak.

A mintában szereplő intézmények mintegy 16%-ának (n=43) vagy nincs honlapja, vagy nem kínál hozzáférést online katalógusához. Ezért bizonyos esetekben az adatok nem teljesek.

A vizsgálat olyan trendeket tárt fel, amelyek segíthetik a felsőoktatási könyvtárakat annak felkutatásában, milyen új generációs interfészeket keresztül kínálnak sokféle forrásukat. A tanulmány az új generációs katalógusok és keresőeszközök használatának aktuális helyzetét mutatja be észak-amerikai felsőoktatási könyvtárakban.

(Autoref.)

Lásd még 251

Információkeresés

282/2012

CORRADINI, Elena: Aspects of multimedia information retrieval research and practice in Italy : a critical account. – Bibliogr. In: Libri. – 62. (2012) 1., p. 81-97.

A multimédiás információk keresésének kutatása és gyakorlata Olaszországban

Gépi információkeresés; Könyvtártudományi kutatás; Multimédia

A multimédiás információk keresése fontos kérdés lett a könyvtári munkában, különös tekintettel arra, hogy a használók otthonaikból és a könyvtárakból is hozzáférnek az internethez. A bibliográfiai információkon kívül a képek jelentik a fő forrást az új és igényes használók szükségleteinek kielégítéséhez. A multimédiás információkeresés különböző aspektusaival foglalkozó kutatások javíthatják a gyakorlatot, és az eredmények hasznosak lehetnek sok szakembernek: katalogizálóknak, indexelőknak, referenz könyvtárosoknak, webtervezőknek, könyvtárvezetőknek és rendszergazdáknak. A tanulmány a multimédiás információkeresés kutatásának és gyakorlatának fejleményeit tekintve át Olaszországban az elmúlt tíz évben. Arra is választ próbál keresni, hogy a kutatási eredmények terjesztése mennyire játszott fontos szerepet újfajta gyakorlat kialakításában. A cikk egyrészt a könyvtár- és információtudományi szektort vizsgálta, projekteket elemzett a rájuk vonatkozó publikációk és alkalmazások segítségével, másrészt a számítástechnikát és más tudományterületeket a jövőbeli fejlemények és tendenciák felderítésére.

(Autoref.)

283/2012

DIEKEMA, Anne R.: Multilinguality in the digital library : a review. – Bibliogr. In: The electronic library. – 30. (2012) 2., p. 165-181.

Többnyelvűség a digitális könyvtárban: szemle

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Információkereső nyelv; Nyelvismeret -használóké; Szakirodalmi szemle (forma)

A szerző – a szakirodalomban először – áttekintheti a nyelvek közötti információ-visszakeresés (*cross-language information retrieval*, CLIR), a

többnyelvű információ-hozzáférés (*multilingual information access*, MLIA) és általában a digitális könyvtárakkal kapcsolatos angol, holland és német folyóirat-irodalmat (beleértve a folyóiratok híryananyagát is). Az egyéb nyelvű publikációk közül azokat ismerteti, amelyeknek volt angol fordításuk, és felvette őket négy elektronikus adatbázis (ACM, ERIC, Library Literature, ill. a Library, Information Science & Technology Abstracts) valamelyike.

A működő többnyelvű digitális könyvtárak között megemlíti a nemzetközi gyermekkönyvtári gyűjteményt (*International Children's Digital Library*, ICDL), a digitális világgönyvtárat (*World Digital Library*, WDL), az *Europeanat* (European Digital Library, TEL), a karib-tengeri archívumot, a művészettörténeti művek virtuális katalógusát stb.

A témában folyó kutatások többsége Európához kötődik. Az európai CACAO projekt (*cross-language access to catalogues and online libraries*) keretében olyan technikákat fejlesztettek ki, amelyek lehetővé teszik az egy adott nyelven történő keresést (többnyelvű találatokkal). A DELOS egy soknyelvű támogatással rendelkező moduláris digitális könyvtári rendszer. A LAURIN digitalizált, soknyelvű cikk-kivágatokból épít digitális katalógust. A MultiMatch Project számára a kulturális örökség területén egy többnyelvű digitális keresőgépet fejlesztenek, a Rastko projekt a többnyelvű szerbiai kulturális gyűjteményhez nyújt hozzáférést. A kínai MTIR projekt kétnyelvű szótárat használ a keresőkérdekek lefordításához, valamint segítséget nyújt a tulajdonnevek átírásához. A SPIRIT francia-angol rendszer a keresőkérdekeket fordítja le gépi úton. A SIS-TMS egy tezauszkezelő rendszer, amely különböző nyelvű tezauszokhoz nyújt hozzáférést. A SyDoM egy soknyelvű dokumentációs rendszer, amely soknyelvű ontológiát használ az indexelésnél figyelembe vehető kifejezések kiválasztásához.

A nyelvi nehézségek leküzdésének több módja van: a keresőkérdekek, a dokumentumok, a metaadatok lefordítása stb. A fordításnál felhasználható ismereteket a többnyelvű szótárak-

ból, ontológiákból és gépi fordító rendszerekből vehetjük.

A könyvtárak állományait tudásszervező rendszerek (knowledge organization system, KOS), azaz osztályozó rendszerek, valamint tárgyszórendszerek segítségével építik és tártják fel. A többnyelvű rendszerekhez többnyelvű KOS-ra van szükség (pl. többnyelvű teauruszra).

A keresőkifejezések összekapcsolásakor a le nem fordított elemek miatt a keresés sikertelen lehet. A digitális könyvtárak használói interfészeit is le kell fordítani. Az indexelésben külön probléma, hogy az egyes nyelvekben más-más szavak hordoznak jelentést, és más szavakat kell figyelmen kívül hagyni. További gondok: a karakterkódolás, a kulturális normák eltérései és a különböző szemantikus szerkezetek együttes használata.

Kutatások folynak a többnyelvű digitális könyvtárak témakörében. A cél többnyelvű web létrehozása olyan keresőgépekkel, amelyek ötvözik a fordítást és a visszakeresést. A legtöbben kísérleti rendszereket építenek fel, hogy kipróbálhassák a különféle megközelítési módokat. Összehasonlító tesztek már 1997-ben is végeztek (a TREC keretében), de a módszeres munka 1999-ben kezdődött, az NTCIR Workshopkal, ezt 2000-ben a CLEF projekt (*Cross-Language Evaluation Forum*) követett. Mára jelentős mennyiségű tudományos adat gyűlt össze, amelyeket további vizsgálatokban is kamatoztatni lehet.

A keresőkifejezések fordítása egy jellemző megközelítés. A szótárakból hiányzó kifejezéseket megpróbálják az interneten publikált anyagokból kiegészíteni. Automatikus teaurusz-építő algoritmusokat is kifejlesztettek. A tervezett rendszereknek először a prototípusát készítik el, majd ennek vizsgálata alapján folytatják az építést. Kísérletek történtek strukturális információk (pl. az XML, a fejezetek és szakaszok) feldolgozására. A rendszerspecifikus vizsgálatokon kívül néhány használóközpontú vizsgálatról is tudunk (pl. két vizsgálat a nemzetközi

digitális gyermekkönyvtár olvasói körében), és esettanulmányok is megjelentek.

A szerző összefoglalásképpen megállapítja, hogy kis számú soknyelvű digitális könyvtár létezik, de számuk folyamatosan nő. Az ilyen könyvtárak létesítése széles körű együttműködést kíván (különböző szervezetek és szakértők között). További vizsgálatokra, teszt sorozatokra van szükség, mert például még keveset tudunk arról, hogy kik és milyen mértékben használják az ilyen gyűjteményeket.

(Mándy Gábor)

284/2012

SMITH, Alastair G.: Internet search tactics. – Bibliogr. In: Online information review. – 36. (2012) 1., p. 7-20.

Keresési taktikák az interneten

Gépi információkeresés; Gépi információkeresési rendszer; Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

A szerző a Marcia Bates-féle, először 1979-ben publikált keresési taktikák internetes alkalmazhatóságát vizsgálja meg, és számos új eljárást ismertet. Bates elvei elsősorban online keresésre és referáló adatbázisokra vonatkoztak. Az akkori 18 taktikát kibővítve a szakirodalom alapján és az internetes keresések tapasztalatait általánosítva összesen 34 keresési taktikát mutat be a cikk.

Bates taktikái négy alaptípusba sorolhatók: monitoring taktikák, fájlstruktúrával kapcsolatosak, a keresés megformálásával kapcsolatosak, végül a kifejezésekre vonatkozóak. Ezek közül sokat ma is sikeresen alkalmazhatunk, de az internet sok mindent megváltoztatott, új megvilágításba helyezett.

A *monitoring* taktikákon belül a szerző a következőket tárgyalja: CHECK (a korábbi eredeti kérdés összehasonlítása a jelenlegivel), WEIGH (költséghatékonysági elemzés), PATTERN (keresési minták megvizsgálása és kipróbálása),

CORRECT (a gépelési hibák kiküszöbölése) és RECORD (a keresési útvonalak és a kipróbáltan irányok számontartása).

A fájlstrukturákkal kapcsolatos taktikák: BIBBLE (bibliográfiák, korábbi keresések eredményeinek felhasználása), PROVIDER (olyan weboldalak követése, amelyek nagy valószínűséggel tartalmazzák a keresett információkat), URL (a doménnevek felhasználása a keresőkérdésben), HUBSPOKE (egy „hub and spoke” hálózatban talált fontos weboldal hivatkozásainak követése), FIND (a böngészővel folytatott keresések egy adott oldalon), BACKLINK (egy különösen fontos weboldalra mutató linkek követése; ez különösen hasznos, ha egy már megszűnt weboldal új változatát keressük), VALUEADD (olyan értéknövelt adatbázisok keresése, amelyeket esetleg nem indexelnek a keresőgépek), SOCIALMEDIATE (a közösségi médiában való keresések), valamint TIMETRAVEL (internetes archívumok feldolgozása a már nem elérhető weboldalak megtalálásához).

A *keresés megformálásával* kapcsolatos taktikák: TELEPORT (megfelelő kulcsszavak segítségével közvetlenül a céloldalra ugrunk), EXHAUST (minél több keresési elem használata) és ellentéte, a REDUCE (a keresési elemek minimalizálása), PARALLEL (a keresőkérdés kiszélesítése szinonimákkal) és ellentéte, a PINPOINT (a keresőkérdés szűkítése, precízebbé tétele), BLOCK (bizonyos elemek kizárása a keresésből), MINOVERLAP (egymást minimálisan átfedő elemek használata a keresés szűkítése érdekében).

A *kifejezésekkel* kapcsolatos taktikák: SUB, SUPER és RELATE (a hierarchiában lefelé, felfelé, ill. oldalirányban történő elmozdulás), CONTRARY (a kívánt kifejezés ellentétével való keresés), TRACE (a már egyszer megtalált információ további kiaknázása), a RESPACE és RESPELL (különböző szóvariánsok használata), PHRASE (összetett keresés) és ANTICITERM (a dokumentumokban feltehetőleg használt kifejezések anticipálása, használata a keresésben).

Az *értékelő* taktikák: CONTEXT (a talált weboldal megítélése a minőség és megbízhatóság

szempontjából), CROSSCHECK (az információ összevetése más forrásokkal), CACHET (az információt előzetesen értékelő eszközök, pl. referenz kiadványok használata), végül: AUDITION (a weboldal megjelenésének, minőségének megítélése).

A szerző ezeket egyenként értékeli, és példákat hoz a használhatóságukra. A BIBBLE taktikához tartozik például a Wikipédia-cikkekben lévő linkek és minibibliográfiák felhasználása, a PROVIDER taktikához az, hogy olyan intézmény honlapján kezdünk el keresni, amely a témakörre vonatkozóan releváns. A HUBSPOKE taktika példája, ha egy információhálóban előrehátra mozgunk, kihasználva a különböző „fülek” hivatkozásait és a keresési előzmények feltüntetését. A hivatkozások módszeres feldolgozása a BACKLINK taktikához tartozik, erre épül a Google Scholar, valamint a CiteSeer szolgáltatása is, ezek – a linkek frissítése révén – segíthetnek a megszűnt weboldalak felkutatásában. A BLOCK taktika révén kiszűrhetjük például a kereskedelmi oldalakat (a Google-ben: „-site:.com”). A RESPACE és RESPELL taktikák alkalmasak a különböző alakokban használt szavak összes előfordulásának megtalálására (pl. az angol és amerikai helyesírási különbségek áthidalására). A PHRASE taktika része a szókombinációk mellett a „wildcard” (jolly joker) karakterek alkalmazása a keresőkifejezésben (ilyen a Google-ben a csillag karakter).

Az internetes kereső taktikák nemcsak az információkeresésben hasznosak, hanem az információs műveltség oktatásában is jól használhatók.

(Mándy Gábor)

Lásd még 299

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

285/2012

BREITBACH, William – PRIETO, Adolfo G.: Text reference via Google Voice : a pilot study. – Bibliogr. In: Library review. – 61. (2012) 3.

A Google Voice használata az SMS-es tájékoztatásban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Referenzsz; Telefon

A dolgozat egy felsőoktatási könyvtárban lefolytatott vizsgálat adatait elemzi, melynek során a Google Voice-ot használták fel az SMS-es tájékoztatáshoz, emellett elemzi a SMS-es referenz kérdések tipológiáját, összeveti a többi referenz szolgáltatással, és a kommunikációt az SMS-es tájékoztatás összefüggésében elemzi.

A szerzők elvégezték az összes referenz szolgáltatás modelljének elemzését, ideértve a kérdés-tipológiát is. Az SMS átiratokat az alábbi szempontok szerint vizsgálták: a referenz interjú megléte, az útbaigazítás bizonyítéka, a könyvtárosi és olvasói szövegek száma, a válaszadási idő, a tranzakció időtartama.

Az SMS-ben kapott kérdések száma kisebb volt, mint várták; elsősorban nem szakirodalomra vagy témakeresésre irányultak, csak gyors tájékoztatást igényeltek. A szövegek átlagos száma tranzakcióként 7,5 volt. A szélsőséges értékek nélkül az átlagos válaszidő 9,5 perc, az átlagos tranzakcióidő pedig 54,2 perc volt. A felhasználók láthatóan nem túl nehéz kérdéseket tettek fel. Az adatgyűjtésre egy szünetben került sor, ami jelentősen befolyásolta a referenz tranzakciók számát. Sem beszélgetés-elemzés, sem használói visszajelzés nem szerepelt a vizsgálatban, ennek ellenére segítheti az SMS-ben végzett tájékoztatás kommunikációs sajátosságainak a megértését. A Google Voice gyakorlati lehetőséget nyújt az SMS-ben végzett tájékoztatás bevezetéséhez, s a dolgozat útmutatással szolgál az

érdeklődők számára a hogyanról. Az SMS-ben küldött komplex kérdések megválaszolása nem okozott problémát, hiszen ez általában sohasem fordult elő. A kísérleti tanulmány hozzájárult az SMS-ben végzett tájékoztatás irodalmának bővítéséhez, és az intézmény más referenz szolgáltatásával való összehasonlítására is vállalkozott. Felhívja a figyelmet a Google Voice-ra a többi SMS szolgáltatás előfizetéses vagy térítéses modelljének ingyenes alternatívájaként.

(Autoref.)

Lásd még 257

Kölcsönzés

286/2012

NEUJAHN, Joyce: Lightning fast interlibrary loan : using e-readers for on-demand delivery In: College & research libraries news. – 72. (2011) 9., p. 531-533., 541.

A könyvtárközi kölcsönzés gyorsabbá tétele: e-könyv olvasók használata az igény szerinti szolgáltatáshoz

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés; Szolgáltatások használata

A könyvtárközi kölcsönzés új technológiáját ismerhetjük meg a cikkből, mely a kérdést tágabb értelemben szemlélve a fejlődés fontosságát és a tudatosság szükségességét is hangsúlyozza. Ezért nemcsak a technikai fejlődést kell figyelemmel kísérni, hanem a helyi közösségben folyó társadalmi változásokat és együttműködési formákat is, hogy a felhasználókat szolgáló pénzügyi, térbeli, személyzeti körülményeket a legmegfelelőbbben tudjuk alakítani. Tudatosságra kondicionált agyunk folyton figyel az új dolgokat, azt kutatva, hogyan hatnak a szolgáltatásokra, és hogyan hasznosíthatók a könyvtár

érdekében. Ez a szemlélet vezetett az Amazon Kindle e-könyv olvasó könyvtárközi kölcsönzésbe történő bevonásához is a Nebraska-Omaha Egyetemen.

Az Amazon 2007 novemberében mutatta be a Kindle-t, az egyetemi könyvtár vezetője pedig decemberben határozott három e-könyv olvasó megvásárlásáról és a könyvtárközi kölcsönzésben való kipróbálásáról. A szolgáltatásba való bevezetésüket számos előkészület előzte meg az e-könyv gyarapítási alapelvek és a kölcsönzési szabályzat kidolgozásától az e-könyv katalogizálási gyakorlat kialakításáig. Ráadásul mindjárt kezdetben nagy port felverő vitájuk támadt az Amazonnal az e-könyvek kölcsönözhetőségével kapcsolatban. Ennek ellenére folytatták a kísérletet. Az első hónapokban a használók 90%-a a hagyományos könyvet választotta a felajánlott e-változat helyett, több ok miatt: nem akartak új technológiát megtanulni, e-könyvre nehéz hivatkozni a publikációkban, nem lehet másolatot készíteni róla, inkább saját e-olvasójukon szerették volna olvasni a műveket. Ezeket a panaszokat azonban rövid idő alatt sikerült orvosolni.

2011-ben az Amazon bejelentette, hogy már több e-könyvet adnak el, mint hagyományosat, és a könyvvásárlók között 6%-ról 12%-ra nőtt az e-könyv olvasókészüléket birtoklók száma. A könyvtárban pedig egyre olajozottabban folyik a könyvek beszerzése és kölcsönzése. A kölcsönzéssel foglalkozó könyvtárosok könyvenként 50 dollárban maximált áron, olvasónként egy művet vásárolhatnak az e-olvasókra olvasói kérésére. Bár egyelőre kevesen élnek vele, lehetőség van pusztán a készülék kölcsönzésére is, melyre így maga az olvasó rendelhet meg valamely művet. A kölcsönzés végeztével a könyvtáros töröl minden, nem a könyvtár tulajdonát képező dokumentumot.

A jövőben nem tervezik újabb készülékek beszerzését, mert most a hardver helyett a tartalomra figyelnek: hogyan tudnának szabályos módon minél könnyebb és kényelmesebb hozzáférést biztosítani a használók számára. Pillanatnyilag a Springer e-könyvei és ezek használati feltételei

tűnnek a legmegfelelőbbnek, és – drágaságuk ellenére – kimutathatóan a legkifizetődőbbnek. Az eredeti készülékek a második és harmadik generációs gépekhez képest ma már ősi technikának tűnnek. Ennek ellenére még ma is kiválóan alkalmazhatók mind a könyvtárközi, mind a hagyományos kölcsönzésben. A kísérlet sikeresnek bizonyult.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 317

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

287/2012

EDEN, Kristina – BEAUBIEN, Anne K.: HathiTrust : digital access at the intersection of interlibrary lending potential and the protection of intellectual property rights In: Interlending & document supply. – 40. (2012) 2., p. 94-99.

HathiTrust: digitális hozzáférés a könyvtárközi kölcsönzési lehetőségek és a szellemi tulajdon védelme metszéspontjában

Dokumentumszolgáltatás; Igény; Könyvtárközi kölcsönzés

A HathiTrust a világ egyik legújabb, ugyanakkor legnagyobb digitális repozitóriuma, a Michigani Egyetem szolgáltatása. A digitális gyűjteménynek, bármilyen meglepő is, 73%-a a kulcsszavas keresésen kívül más módon nem érhető el szerzői jogi okokból. A technikai környezet fejlődése és a használói várakozások ellenére az online kölcsönzési rendszerek ideje még nem érkezett el. Ami a repozitórium révén nem férhető hozzá nyilvánosan, ott a kulcsszavas keresés segít a dokumentum azonosításában, aztán a mű részei másolat formájában hagyományos módszerekkel (és formátumban) megrendelhetők és beszerezhetők. A könyvtárakat hagyományosan

a szabad és nyílt hozzáférésű forrásokkal azonosítják. Az ideális az lenne tehát, ha például meg lehetne rendelni olyan, időzárral ellátott digitális példányokat, amelyek a kölcsönzési idő lejáta után maguktól megsemmisülnének. Lehetséges, hogy a könyvtárak ki fogják dolgozni a szerzői jogvédett digitális könyvek kölcsönzésének kölcsönösen elfogadható rendszerét.

A HathiTrust arra törekszik, hogy megtalálja a módját a szerzői jogi védelem alá tartozó művek jogosult felhasználásának, beleértve a nyomtatott szövegek használata terén nehézségekkel küzdők segítségét, az árva műveket, az amerikai szerzői jogi törvény 108. cikkelyét. Olyan letöltési, megtekintési és elérési funkciókat biztosít, amelyek a tagkönyvtárak számára jelszavas hozzáféréssel elérhetők.

A HathiTrust digitalizálási projektjeinek során mód nyílt a digitális könyvekkel való kísérletezésre. A repozitórium megbízható és fenntartható, tartalma igen sokrétű, jól reprezentálja a nagy tudományos könyvtárak gyűjteményeit. Fennállásának három éve alatt 9 milliós állományt hozott létre, 2013-ra ez a mennyiség elérheti a 12 milliót. Létrehozásának célja alapvetően a megőrzés volt, ugyanakkor ma már felmerül felhasználása a forrásmegosztásban és a könyvtárközi kölcsönzésben. A jelen esettanulmány azzal foglalkozik, hogy ez a repozitórium miként használható könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásokban, és milyen hatással vannak a repozitórium elérésére a szellemi tulajdonjogok.

A könyvtárak számára az erőforrások megosztása magától értetődő szemlélet és teendő. A kiadók ugyanakkor aggódnak, felvetik, hogy a digitális megosztást ugyanolyan közvetlen tárgyalások előzzék meg a kiadókkal, mint a könyvtárközi kölcsönzés esetében.

A könyvtárközi kölcsönzés területén dolgozók újabban gyakran ingyenes online forrásokat keresnek a használók számára (ilyenek a nyílt hozzáférésű digitális repozitóriumok). A korábbi forrásmegosztási megoldásokat (kölcsönös megállapodások, költségmegosztás, közös gyűjteményfejlesztés) újabbak váltják fel.

Amikor egy használó kérésére egy HathiTrusthoz vezető linket kap válaszként, még nem igazán tudja, hogy mit kezdjen vele. Felmerült, hogy a jogvédett könyvek megítélésénél nagy segítség lenne a tartalomjegyzék megtekinthetősége. Az intézmények részéről van igény arra, hogy az e-könyveket e-olvasókra telepítsék, ugyanakkor sok probléma vetődött fel (az eszközök korlátai és/vagy lincenek).

A könyvtárközi kölcsönzés lebonyolítása a mobil eszközök elterjedése következtében is változik. A használók elvárják, hogy a könyvtári szolgáltatások fizikai helytől függetlenül rendelkezésükre álljanak. Az anyaintézmények továbbra is fontos szerep jut (költségvetéssel rendelkezik, kezelni tudja a használó mulasztásait stb.). Az elektronikus dokumentumok esetében a könyvtárközi kölcsönzés egyre jobban függetlenedik az időtől és a helytől.

A digitális repozitóriumok és az e-könyvek kölcsönzése kiegészítheti, és egy nap felválthatja a hagyományos könyvtárközi kölcsönzést. Nagyszerű lenne például, ha a HathiTrust partnerintézményei egymással kölcsönös elektronikus kölcsönzési megállapodásokat kötnének. A tagsági viszonynak és a tagok közötti együttműködésnek más előnyei is ígérkeznek (gazdaságosság, tárolási költségek közös viselése, átfedések megszüntetése a nyomtatott gyűjteménnyel). Ugyanakkor a HathiTrust gyűjteményeinek használata intézményre, de akár egyes könyvekhez is szabható (egyes könyvek használata valamely campushoz vagy feljogosított használóhoz köthető). A jövő trendjeit a következők jelentik: a gyűjtemények közös kezelése, az erősen szakosodott gyűjtemények megosztása és a megbízható partnerektől való közvetlen konzorciális kölcsönzés.

A HathiTrust jövőbeni fejlesztésének irányai: letöltés e-olvasókra, könyvek megküldése igény szerinti nyomtatásra, formátumválasztási lehetőség, egyenlő hozzáférés, kimerítő szerzői jogi információk, tárgyalás a jogtulajdonosokkal a védett művekről.

(Hegyközi Ilona)

288/2012

MANGIARACINA, Silvana – TUGNOLI, Alessandro: NILDE reloaded : a new system open to international interlibrary loan In: Interlending & document supply. – 40. (2012) 2., p. 88-93.

A NILDE nevű könyvtárközi kölcsönzési rendszer használata Olaszországban

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -belföldi; Gépi könyvtárközi kölcsönzés; Szoftver

A NILDE 4.0-s online könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási rendszert a bolognai nemzeti kutatási tanács (CNR) fejlesztette ki, és ma már több mint 700 olasz könyvtár és kutatóintézet használja. A tanulmány a rendszerrel kapcsolatos új fogalmakat és jellemzőket ismerteti. A szerzők esettanulmány segítségével mutatják be szakmai tapasztalataikat, amelyeket a NILDE rendszer-adminisztrátori könyvtárában (Bologna) szereztek. Az új tulajdonságok közé tartozik a többnyelvű használói felület, Z39.50-es link az országos és központi katalógusokhoz, sorrendbe állító algoritmus, amely segíti a könyvtárközi kölcsönzésben adott és kapott kötetek kiegyenlítését a partnerintézményekkel, egyetlen bejelentkezési rendszer a használói azonosításhoz és jogosultságokhoz, valamint bibliográfiai hivatkozásokat kezelő rendszer. A további tervek közé tartozik, hogy alkalmassá tegyék a rendszert könyvtári csoportok létrehozására, amit már az új rendszer-architektúrába is beépítettek, de egyelőre még nem alkalmazta a közösség. A szerzők korábban már bemutatták a NILDE szoftver korábbi verzióit, ez a cikk a legújabb 4.0-s változatról ad áttekintést.

(Autoref.)

Lásd még 269, 286, 295

Tájékoztatói eszközök

289/2012

KETT, Jürgen – MANECKE, Mathias – BEYER, Sarah: Die Nationalbibliografie im Zeitalter des Internets In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 59. (2012) 2., p. 67-79.
Res. angol nyelven

A nemzeti bibliográfia az internet korában

Nemzeti bibliográfia; Prognózis; Számítógép-hálózat

A nemzeti bibliográfia hagyományos meghatározása – egy nemzet publikációinak teljességre törekvő számbavétele – nem alkalmazható automatikusan az internet korában, hiszen a publikáció fogalma és a publikálás (és a visszakeresés) aktusa is alapvetően más lett. A világháló is sajátos módon, keresőgépek segítségével gondoskodik a tartalmak számbavételéről. A hagyományos számbavételnek és feltárásnak szembe kell néznie azzal a kérdéssel, milyen többletet tud ebben az összefüggésben nyújtani ma és a jövőben.

A szerzők először a nemzeti bibliográfiával szemben támasztott követelményekkel foglalkoznak, mindenekelőtt a *hagyományosakkal*. A német nemzeti bibliográfia három csoport (könyvkereskedők és kiadók, könyvtárak, végfelhasználók) számára volt fontos; közös bennük, hogy a nemzeti bibliográfia alaptulajdonságaira kell támaszkodniuk (az adatok teljessége és megbízhatósága /adatminőség/, aktualitás, idézhetőség, állandóság.) *Napjaink követelményei* már mások: itt az adatok teljessége és megbízhatósága, az interoperabilitás, az aktualitás, idézhetőség biztosítása és az állandóság a fontos.

A jövő nemzeti bibliográfiája már a világháló integráns része, struktúrája pedig egy *gráf* a világhálón, előállítás a globális „adat-ökoszisztéma” egyik folyamata. Meghatározó minőségi jellem-

zói a perzisztencia, átláthatóság, utóhasznosítás és a hálózatba ágyazottság foka. Technikailag új elem a *linked-data* koncepció. A használat feltételeit nyílt licenc biztosítja.

Végül a szerzők kitérnek a Német Nemzeti Könyvtár tevékenységére; bemutatják a Linked Open Data szolgáltatást, szólnak az adat-összekapcsolás és a szemantikus web kérdéséről, a nemzeti bibliográfia világhálóra való átvezetéséről, majd képet kapunk a <www.culturegraph.org> projektplatformról is. A koncepció fontos eleme, hogy nemzetközileg kell gondolkodni és cselekedni.

Összefoglalva elmondható, hogy a nemzeti bibliográfia a világháló része lesz. Erre van szükség ahhoz, hogy számbavételi rendszerként a jövőben is megfeleljen funkcióinak, mivel a világháló az információcsere központi helyévé vált. A nemzeti bibliográfia a világhálón zárt regiszterből végleg nyílt gráffá alakul. Ezáltal lehetővé válik, hogy más domének adataihoz jobban kapcsolódjon. Éppen az adatállományok összekapcsolására kellene a könyvtáraknak jobban figyelniük. Olyan eljárásokra és eszközökre lenne szükség, melyek ezt a kapcsolódást segítik. Ily módon a többi kulturális intézmény adataival közösen növekedhetne a kulturális tudás globális gráfja, melyet a keresőgép-szolgáltatók vagy nyilvános portálok (mint a Német Digitális Könyvtár vagy az Europeana) kereső-szolgáltatásaikkal élettél tölthetnének meg.

A nemzeti bibliográfiának a világhálóra való átvezetése gyakorlati teendőket igényel, melyek rövid idő alatt elvégezhetőek, de egy alapjaiban más gondolkodásmódra van szükség. A kilencvenes években lezajlott változásokat sem emésztette még meg a könyvtárügy: a feltárás gyakorlatát és termékeit még mindig nem sikerült következetesen a digitális korszak használati forgatókönyveihez igazítani. Az pedig nem valószínű, hogy az információs szektor változásainak irama lelassul: további változások várhatók. Ezért a könyvtárügynek meg kell próbálnia, hogy a változás központjává váljék, azaz csatlakoznia kell az új fejlemények mozgatóihoz, és

ezeket formálnia. Ehhez pedig főleg több rugalmasságra és nyitottságra van szükség.

(Murányi Lajos)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

290/2012

BIRDI, Briony – WILSON, Kerry – MANSOOR, Sami: „What we should strive for is Britishness”: an attitudinal investigation of ethnic diversity and the public library. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 44. (2012) 2., p. 118-128.

Társadalmi integráció, etnikai sokféleség és a közkönyvtár

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Könyvtáros-hátrányos helyzetű; Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Személyzet

A tanulmány azt a szerepet vizsgálja, amelyet a közkönyvtárak játszanak a közösségek közötti kapcsolatok javításában, és annak a multikulturális vagy asszimilációs megközelítésnek a helyességét, amelynek szellemében a társadalmi integrációt célzó szolgáltatásaikat kínálják. Elemzi két korábbi tanulmány kvalitatív eredményeit, amelyek középpontjában a közkönyvtárosok képességei, készségei álltak a kulturális integrációt elősegítő szolgáltatások nyújtására. Mindezeket olyan fogalmak kontextusában vizsgálja, mint a társadalmi tőke, a kulturális és etnikai diverzitás, az intézményi rasszizmus és a kulturális tudatosság. Kiemeli a személyzeti kérdések és a „multikulturális szöveg” biztosításának fontosságát. Végül rámutat, hogy a munkaerő-toborzási stratégia nem foglalkozik a jelenlegi könyvtári munkaerőhelyzet homogenitásának okaival, és újfajta megközelítésre és megfelelő képzésre van szükség. Az etnikai kultúrákkal kapcsolatos anyagok széles körű terjesztése hozzájárulhat a jelenlegi társadalmi fragmentáció csökkenéséhez.

(Autoref.)

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 284

Könyvtártudományi tájékoztatás

291/2012

SEADLE, Michael: Archiving in the digital world : the scholarly literature In: Library hi tech. – 30. (2012) 2., p. 367-375.

Archiválás a digitális világban: hogyan foglalkozik a témával a tudományos irodalom?

Felmérés; Elektronikus könyvtár; Könyvtártudományi adatbázis; Könyvtártudományi szakirodalom; Megőrzés

A cikk a digitális archiválás tudományának különleges szeletét kívánja bemutatni. Azt próbálja feltárni, hogy a könyvtár- és információtudományi világ mennyire és hogyan foglalkozik a hosszú távú digitális megőrzés kérdésével.

Az alkalmazott módszer a kulturális antropológiából származik. A szerző egy különleges virtuális helyet (a ProQuest Library and Information Science Abstracts adatbázisát), konkrét időtartamot (2000-2012), és a digitális megőrzésről író szerzők speciális körét vizsgálja.

A migráció, emuláció, integritás, hitelesség, a LOCKSS és a Portico csekély visszhangra talált a LISA szerzőinek körében az elmúlt 12 évben. A repozitóriumokról és a metaadatokról szóló cikkek gyakoribbak. A digitális megőrzéssel kapcsolatos technikai kérdések jobban illenének egy számítástechnikai adatbázisba, bár meglepő módon az információtudomány és a számítástechnika közel áll egymáshoz ezen a területen. A LISA – legalábbis a digitális megőrzés tekintetében – erősen könyvtári orientáltságú. Az a digitális megőrzéssel foglalkozó közösség, amelyet a LISA tükröz és képvisel, foglalkozik a hosszú távú jövővel, de nem elégszik meg pusztán a technikai kérdésekkel, amikor a tartalom használható formában történő, hosszú időtartamra szóló fennmaradásáról van szó.

(Autoref.)

Lásd még 244

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 262

Közérdekű tájékoztatás

Lásd 300

Vezetés, irányítás

Tervezés

292/2012

GALBRAITH, Quinn – SMITH, Sara D. – WALKER, Ben: A case for succession planning : how academic libraries are responding to the need to prepare future leaders. – Bibliogr. In: Library management. – 33. (2012) 4/5., p. 221-240.

Az utánpótlás tervezésének egyik megoldása: hogyan birkóznak meg az egyetemi könyvtárak a jövő vezetői felkészítésének feladatával?

Egyetemi könyvtár; Munkabér, alkalmazás; Továbbképzés; Vezetés

A tanulmány célja, hogy érveljen a felsőoktatási könyvtárak utánpótlás-tervezésének fontossága mellett a jelenlegi gyakorlat dokumentálása segítségével. Az amerikai Tudományos Könyvtárak Szövetségének (Association of Research Libraries, ARL) 34 tagkönyvtára válaszolta meg a kérdőívet, melyben 25 kérdés szerepelt, és többek között a vezetők életkorát, az alkalmazási gyakorlatot, továbbá bizonyos utánpótlás-tervezési elvek fontosságáról és gyakorlatáról vallott nézeteiket tudakolta. A kapott eredményeket a szerzők összevetették a kérdés gazdag szakirodalmával.

A felmérés eredményei azt mutatják, hogy a kérdés fontosságáról vallott elvek és a folytatott gyakorlat nincs összhangban egymással, a vizsgált könyvtárak vezetőinek korösszetételéből pedig világosan kiderül, hogy pótlásuk a jövőben elengedhetetlen. A vizsgálat rávilágított arra is, hogy a könyvtárak zöme nem készült fel a felmerülő vezetői állások majdani betöltésére. A felmérés eddig ismeretlen adalékokkal szolgál az utánpótlás-tervezéshez.

(Autoref.)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 240, 250, 251, 301, 310

Pénzügyi és gazdasági kérdések

293/2012

COLLINS, Tim: The current budget environment and its impact on libraries, publishers and vendors. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 52 (2012) 1-4., p. 18-35.

A jelenlegi költségvetési helyzet és hatása a könyvtárakra, kiadókra és forgalmazókra

Állománygyarapítás; Elektronikus dokumentum; Felmérés; Gazdaságosság -könyvtárban; Költségvetés; Tervezés

A gazdasági hanyatlás és az állandó költségvetési gondok arra készítetik a könyvtárakat, kiadókat és forgalmazókat, hogy változtassanak stratégiájukon, ha magas színvonalú szolgáltatásokat akarnak nyújtani egy olyan időszakban, amikor a bizonytalanság uralja a tervezést és a fejlesztést. A kreatív gondolkodás lett a jelszó, az intézmények régóta fennálló nézeteket kérdőjeleznek meg, és szükséges változtatásokat ismernek fel és vezetnek be. A könyvtárosok, kiadók és forgalmazók mindannyian az értékelés, stratégiai áttekintés és reagálás időszakát élik át a tudományos információk terjesztésének nyomtatott modelljéről az elektronikusra való fokozatos áttérés és az e-könyvek ígéretes új szerepe következtében. A cikk azokat a fontos intézkedéseket ismerteti, amelyeket a könyvtárosok, kiadók és

a forgalmazók hoztak azért, hogy megbirkózzanak a gazdasági és költségvetési megszorítások, a tudományos források elektronikus formátumra való folyamatos átváltása, a jelenlegi és tervezett e-könyves tevékenységek és az új e-könyv modell okozta változásokkal. Mintákat mutat a tartalmak kiválasztására és a gyarapítási keret felhasználására a könyvtárakban, a kiadói árakra és árképzési modellekre, valamint a forgalmazói stratégiákra és kihívásokra.

(Autoref.)

294/2012

LE GOFF, Daniel: La gratuité, ça paye In: Bulletin des bibliothèques de France. – 57. (2012) 3., p. 47-50. Res. angol, német és spanyol nyelven

Minden nem lehet ingyenes!

Használó; Ingyenes könyvtárhasználat; Könyvtárhasználati díj; Térítéssel szolgáltatás

A fejlett európai országok többségében az információhoz való hozzáférés joga, az ingyenes könyvtárhasználat magától értetődik. Ennek ellenére a könyvtárak több mint 80%-a beiratkozási díjat fizettet az olvasói kártyákért. Tudomásul kell vennünk, hogy vannak fizetős és ténylegesen ingyenes szolgáltatások. A fizetés mellett károskodók szerint az, amiért pénzt kell kiadni, többet ér, nagyobb megbecsülésben részesül, jobban vigyáznak rá az emberek. Természetesen feltehetjük a kérdést: az ingyenes könyvtárakban kevesebb az olvasói hely? Kevesebb az internet-hozzáférés? Nagyobb a belső terek, eszközök elhasználódása? Nincs erre vonatkozó, bizonyító erejű tényanyag. Arra viszont igen, hogy a „fizettem, tehát jogom van azonnali kiszolgálást kapni” sztereotípiát erősen tetten érhető a felhasználók viselkedésmintáiban.

A franciaországi gyakorlat azt igazolja, hogy 15 euróba kerül egy teljes árú olvasójegy, vagyis körülbelül 10 eurót kell átlagban fizetniük a könyvtárhasználóknak. Mit is jelent ez a könyvtári szolgáltatások összes fenntartási

költségeit illetően? Egy képzeletbeli, 20 ezer lakosú városra vetítve, ha a lakosság 18%-a fizetős könyvtárhasználó, akkor évi 35 ezer euró folyik be az olvasójegyekből a könyvtár kasszájába, miközben a könyvtár és szolgáltatásainak fenntartása évi 447 500 euróba kerül. Ha összevetjük a két szám adatot, egyértelmű, hogy messze nem beszélhetünk kiegyenlített pénzügyi mérlegről. Ezen lehet változtatni valamennyit, ám a gyerekeknek és a szegényeknek minden körülmények között meg kell adni az ingyenességet! A jelentős emelést, a dupla tarifát az ideiglenes tartózkodási helyűek, a nem állandóan ott élő állampolgárok viselik, míg a többiek saját városuk helyi adójába illetve fizetnek ugyanazekért a szolgáltatásokért évente egyre jobban emelkedő összeget.

Az is egyfajta bevett gyakorlat, hogy a könyvtárak dokumentumtípusonként határozzák meg a költségeket. Franciaországban alacsony kártyaárnál csak könyvet lehet kölcsönözni. CD, DVD esetén ki kell egészíteni 10, vagy még több euróval. Ha jól belegondolunk, érthetetlen szabály ez, hiszen miért fizetünk kevesebbet a nagyon drága könyvek kölcsönzéséért, és többet az olcsóbb CD lemezekért? Természetesen más megoldások is léteznek. 4-74 euró között mozgó éves „kombinált bérletek”, amelyek meghatározott dokumentumtípusok együttes kölcsönzésére hatalmazzák fel a felhasználókat, „korkedvezményes kártyák” a fiataloknak vagy nagyon időseknek, „ideiglenes, promóciós kártyák”, melyek egy-egy kulturális szolgáltatás igénybevételére jogosítanak. Ha úgy nézzük, hogy 15 euró nem több, mint három csomag cigaretta ára, akkor az éves könyvtári tagdíj elenyésző összeg. Ezért vannak, akik szívesen emelnék 100 euró fölé is az árakat, míg sokan azt bizonygatják különféle számításokkal, hogy a teljes ingyenesség nem drágább, mint a fizetős szolgáltatás.

Az ingyenesség emberi szemlélet, politikai választás végeredménye, és ennek súlyát nem szabad elfelejteni. Különösen nem egy olyan országban, ahol az „Egyenlőség, Szabadság, Testvériség” elve megszületett. A francia könyv-

táraknak éppen ezért a „Szabadság, Ingyenesség, Testvériség” jegyében kellene cselekedniük.

(Pajor Enikő)

295/2012

LEON, Lars – KRESS, Nancy: Looking at resource sharing costs In: Interlending & document supply. – 40. (2012) 2., p. 81-87.

A forrásmegosztás költségeiről

Dokumentumszolgáltatás; Felmérés; Költségelemzés; Könyvtárközi kölcsönzés

A könyvtáraknak a gazdasági válság idején többet kell teljesíteniük, mégpedig kevesebb forrásból. A „big deal”-ek helyett egyre több könyvtár tér át a folyóiratok címenkénti rendelésére, a felmerülő hiányokat pedig a könyvtárközi dokumentumszolgáltatással pótolják. Az e-könyvek kölcsönzése egyelőre korlátozottan zajlik, továbbra is a fizikai könyvek költséges szállítása jellemző. A könyvtárközi kölcsönzés automatizálásának költségei igen magasak. Általánosságban elmondható, hogy a könyvtárak a gyűjteményközpontú *just in case* modellről áttérnek a használóközpontú *just in time* szolgáltatásra. A beszerzendő dokumentumok kiválasztását egyre inkább a használók tartják kézben. A használók manapság elvárják, hogy a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatások olyan könnyen és olyan gyorsan valósuljanak meg, mint az elektronikus hozzáférés.

A Tudományos Könyvtárak Szövetsége (ARL) számára utoljára 2004-ben készült átfogó vizsgálat a könyvtárközi kölcsönzés (KKK) költségeiről az USA-ban. Most egy ismételt felmérés keretében 23 közepes és nagy (25-46 ezer hallgatóval rendelkező) észak-amerikai egyetemi könyvtár körében vizsgáldtak. A cél az volt, hogy megállapítsák a tranzakciónkénti átlagos költségeket, és az adatok birtokában összevessék a beszerzés és a kölcsönvétel árait, a kívánatos formátumot, a folyóirat-előfizetések kontra cikkenkénti elérés alternatíváját. A kísérletben részt

vevő könyvtárakkal közösen meghatározták, hogy mire terjedjen ki az adatgyűjtés. Mérték a helyben elérhető és a KKK-ben beszerzett dokumentumok szolgáltatási költségeit (mind a teljesült, mind a teljesületlen kérések esetében).

A felmérést a 2010 júniusától 2011 júniusáig tartó költségvetési évben végezték. Az adatokat Microsoft Access adatbázisban gyűjtötték a következő költségekre nézve: személyzet, eszközök, szerzői jog, kifizetés a szolgáltató könyvtár számára, befolyó összeg a kérés teljesítéséért, a kezelőrendszer működtetése, szállítási költségek, segédeszközök.

A költségeket tíz szolgáltatási kategóriában mérték, megkülönböztetve a tranzakciókat aszerint, hogy kölcsönvételtől vagy kölcsönadásról; másolatok vagy fizikai dokumentumok mozgásáról; milyen gépi rendszer igénybevételéről; helyi vagy távoli felhasználókról volt-e szó; milyen formátumban történt a szolgáltatás; hol volt a kérések teljesítésének célállomása. Az összes kérés alapján kiszámították az egységárat. A költségeket nyolc átfogó kategóriába sorolták be: személyzet, kéréskezelő rendszer, kezelőeszközök, szállítás, berendezés, szolgáltatás, térítési díjak, szerzői jog.

A vizsgálat legfontosabb következtetése, hogy a költségek megváltoztak. A legjelentősebb kiadások a személyzettel kapcsolatosak. Beigazolódott, hogy például a hagyományos KKK-hez képest jelentősen csökkennek a kiadások, amikor a számítógépes rendszerek kölcsönzési moduljai bonyolítják le a tranzakciót (a nettó átlagos költséget tekintve ez 3,85 USD-ba kerül 12,11 USD helyett). A szállítási költségek a második legmagasabbak (a kérésenkénti nettó átlagos költség 19%-át teszik ki).

A tíz évvel ezelőtti vizsgálattal összevetve felmerült a kérdés, hogy a személyzeti költségek miért képviselnek még ma is olyan jelentős részt. A kölcsönadásnál a szolgáltatási költség kétszeresére emelkedett (kölcsönvételnél azonos maradt), ennek okát is meg kell vizsgálni. Költségnövelő hatású, hogy a használók a gyors szolgáltatás érdekében sokan extra gyors szállítási szolgáltatást vesznek igénybe. Egyes könyvtáraknak konzorciumi normákhoz kell

igazodniuk mind az elektronikus, mind a fizikai dokumentumok forgalmazása esetében. Nőnek a költségek a hálózattal és rendszerrel (OCLC, RAPID, LINK+ stb.) kapcsolatos területen is. A KKK költséghatékonyságát tovább kell vizsgálni, különös tekintettel a személyzeti kiadásokra és a munkafolyamatokkal kapcsolatos ésszerűsítési ráfordítások megtérülésére.

(Hegyközi Ilona)

Személyzet

296/2012

FARLER, Liz – BROADY-PRESTON, Judith: Workplace stress in libraries : a case study. – Bibliogr. In: Aslib proceedings. – 63. (2012) 3., p. 225-240.

Munkahelyi stressz a könyvtárban: esettanulmány

Felmérés; Főiskolai könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárosi hivatás; Munkahelyi légkör

Egy brit továbbképző intézet könyvtárában a munkahelyi stressz kérdéskörét kutatták. Ezekben az intézményekben 14 éven felüli hallgatóknak kínálnak tanulási lehetőséget, ahol nem felsőoktatási diplomával egyenértékű szakképesítést lehet szerezni. Az esettanulmány helyszínül szolgáló intézményben 3000 nappali és 8500 levelező vagy esti tagozatos hallgató tanul, mellette pedig 800 oktató dolgozik.

A kutatásban arra keresték a választ, hogy vajon a könyvtárosok stresszesnek érzik-e a munkájukat, és ha igen, akkor melyek a fő kiváltó okok. Ehhez egyrészt kérdőíves adatgyűjtést, másrészt pedig félig strukturált interjúkat végeztek az oktatási intézmény könyvtárosai körében, amelyek eredményeit a szakirodalmi előzmények tükrében mutatták be.

Jóllehet a könyvtárosságot nem tekintik stresszes munkakörnek, a kérdőíves kutatásban a válaszadók 86%-a szenvedett már ettől valaha a munkahelyén, de csak 43% nyilatkozta, hogy legalább hetente egyszer előfordul. Senki nem érez stresszt napi szinten.

A legfontosabb faktornak jellemzően az olvasókat tekintik, de ez a megelégedettségnek is legalább olyan mértékben a forrása. Többen panaszkodnak az ismétlődő munkafolyamatokra, a zajra, a könyvtár fizikai tereiben a használók viselkedésére. A könyvtárosok egészségi állapota kielégítő. 77% soha, vagy csak ritkán szokta magát rosszul érezni, a többiek jellemzően a megszokottnál több étel- és ital fogyasztására, alvászavarokra és fáradtságra panaszkodtak. Stresszforrásnak tekinthető az a szerepzavar, amely a fenntartó és a használók elvárásainak konfliktusából fakad, valamint a munkahelyek gépesítése miatt bekövetkező technológiai váltás (technostressz) is. A személyiségjegyek is befolyásolhatják a stressz kialakulását. A válaszadók szerint humorérzékkel sok probléma áthidalható. Egyesek szerint a könyvtárról kialakult kép sok olyan személyiséget vonz erre a pályára, akik nehezebben viselik a terhelést. A negatív önkép és a használók igényeinek való meg nem felelés érzése is okozhat stresszt.

A stressz kezelésének három szintje van:

- 1) a stresszforrások tudatos kiküszöbölése vagy mérséklése,
- 2) a stressz érzésének csökkentése,
- 3) a stressztűrő képesség növelése.

Bár a legtöbben az utóbbival élnek, a leghatékonyabb az első szinten való beavatkozás. A kutatásban a megkérdezettek 72%-a számolt be arról, hogy valamilyen stresszkezelési technikával szokott élni.

A munkahelyi stressz nagyban az egyén érzéseinek függvénye, így nehezen megragadhatók az okai, és nincs teljes egyetértés az elkerülésének mikéntje és a kezelése tekintetében sem.

(Tóth Máté)

Lásd még 292

Marketing, közönségkapcsolatok

Lásd 316

Felhasználók és használat

Általános kérdések

297/2012

NGUYEN, Linh Cuong – PARTRIDGE, Helen – EDWARDS, Sylvia L.: Towards an understanding of the participatory library. – *Bibliogr. In: Library hi tech.* – 30. (2012) 2., p. 335-346.

A részvételen alapuló könyvtár fogalma

Használó; Információtechnológia; Kommunikáció-használókkal

A Web 2.0 mintájára létrejött Könyvtár 2.0 modellel szemben a most formálódó új, könyvtári koncepció számára a szerzők a részvételen alapuló könyvtár (*participatory library*) kifejezést ajánlják. Ezt a kifejezést Lankes és Silverstein vezette be 2006-ban, de a szakmában a technikai aspektusokra összpontosító Könyvtár 2.0 elnevezés terjedt el jobban.

A hagyományos könyvtár zárt rendszer volt, ahol az olvasók még a könyvekhez is csak kérilapok segítségével férhettek hozzá, a szolgáltatás egyirányú volt. A hálózati technológiák megjelenésével, az e-könyvekkel és e-folyóiratokkal, a különféle elektronikus forrásokkal mind a könyvtárosok, mind a könyvtárhasználók helyzete megváltozott. Ma a könyvtárosok a könyvek őrzőiből információszerkesztőkké, információ-szervezőkké és információs tanácsadókká váltak. Ugyanígy megváltozott az olvasók szerepe is, egyre inkább hozzáférhetnek az információforrásokhoz, az online katalógusokhoz, hírleveleket és a beszerzett dokumentumokról személyre szabott értesítéseket kaphatnak, megjegyzéseket és visszajelzéseket küldhetnek.

A részvételen alapuló könyvtár az eredeti könyvtárfogalom valódi tartalmát erősíti fel, a könyvek

őrzése és az olvasók egyszerű kiszolgálása helyett a használók és a könyvtárosok folyamatos együttműködését domborítja ki. A használók párbeszédet folytathatnak a könyvtárral a könyvtári blogokon, a közösségi oldalakon, véleményírást írnak az olvasott dokumentumokról, más dokumentumok beszerzését ajánlhatják, megoszthatják egymással a saját írásait, képeiket és videóikat, tanulósoportokat alkothatnak, vitákat folytathatnak. Ehhez a nyitott eszmecseréhez a könyvtárosok maguk is csatlakozhatnak.

Figyelemre méltó, hogy a használók nemcsak beszerzési javaslatokat tehetnek, hanem még a könyvek tartalmi feltárásában is részt vehetnek – azáltal, hogy releváns tárgyszavakat javasolnak, megjegyzéseikkel elmélyítik a leírásokat, kibővítik a dokumentumhoz kapcsolódó metaadatokat, segíthetnek abban, hogy más olvasók könnyebben megtalálhassák az adott dokumentumot, értékelhetik a műveket a használhatóság szempontjából, hozzáfűzik személyes véleményüket (és ezeket a könyvtári katalógus is elérhetővé teszi). A használók a tájékoztató tevékenységből is részt vállalhatnak azzal, hogy a könyvtári weboldalon egymás kérdéseire válaszolnak. Mindebben érvényre juthat a saját személyes szakértelmük és tapasztalatuk, amely ily módon kiaknázhatóvá válik.

Egy új könyvtári modell születésének vagyunk tanúi, amelyben a használó egyenrangú partner, a beszerzéstől a tájékoztató tevékenységig. Az új technikai megoldások még a könyvtári weboldalak személyre szabását is lehetővé teszik.

A Könyvtár 2.0 kifejezést a szerzők egyoldalúnak, vitathatónak, homályos tartalmúnak érzik, amely jobban illik a marketinghez, mint a valódi könyvtári tevékenységhez. A részvétel középpontba állítása jobban kifejezi a könyvtár és a használók új viszonyát. Az új technológiák hasznosítása a részvételen alapuló könyvtár nélkülözhetetlen eleme, de csak forma, amelyet

a részvétel, az egyenjogú együttműködés tölt meg tartalommal.

A részvétel feltétele a nyitottság minden területen, a könyvtári katalógusoktól és az állományhoz való elektronikus és fizikai hozzáféréstől az épületig. A nyitottság egyik tényezője a nyílt forráskódú szoftverek fejlesztése és karbantartása, az ingyenes hírsatornák, blogok, wikik és közösségi portálok működtetése. Ezek használatában egyensúlyt kell kialakítani a személyes adatok közzétevése és védelme között. A könyvtár számára elengedhetetlen a részvétel kultúrájának fejlesztése.

A részvételen alapuló könyvtár fejlesztése érdekében szükség van további kutatásokra, empirikus vizsgálatokra, hogy e fogalom megteljen reális tartalommal.

(Mándy Gábor)

298/2012

NISSEN, MartIn: Plagiaterkennung und Plagiatvermeidung an Universitäten und Bibliotheken In: Bibliothek. – 36. (2012) 2., p. 200-206.

Res. angol nyelven

A plágium felismerése és megakadályozása az egyetemeken és a könyvtárakban

Egyetemi hallgató; Felmérés; Szerzői jog; Szoftver

A plágium 2011-ben helytelen tudományos viselkedésként került a köztudatba Németországban: mindkét nembeli politikusok (zu Guttenberg, Koch-Mehrin, Chatzimarkakis, Saß) doktori értekezései okoztak botrányt. A lefolytatott vizsgálat nyomán megfosztották őket doktori címüktől, az egyetemek pedig szigorították a doktori vizsga szabályain, az eljárásba esküszertű nyilatkozat került, továbbá plágiumkereső szoftvereket szereztek be. Azóta vita folyik a doktori címek nagy számáról, az érdemjegyek inflálódásáról, a doktorandusokkal való foglalkozás elégtelenségéről. Emiatt a plagizálás a tudományban elsősorban azokra a doktori értekezésekre vonatkozik, melyeknél szándékosan

csaltak a kevesebb munkaráfordítás és a jobb érdemjegy végett. A gyakoriságát vizsgáló kutatások azonban más eredményt hoztak: az esetek száma annál kisebb, minél képzetesebb a szöveg szerzője, oka pedig a túlterheltség, a tudományos munka technikájának nem ismerete és a változó szerzőijog-felfogás, aminek következtében nem úgy hivatkoznak internetes forrásokra, mint a nyomtatásban megjelentekre. A doktori értekezéssel elkövetett csalás speciális eset, melynek jelentősége eltörlőd a diákok helytelen szövegátvételeinek nagy száma mögött.

A plágium ellentmond a DFG *Javaslatok a megfelelő tudományos gyakorlat biztosítására* c. memorandumának (1998), mely az egyetemek szabályzataiba is bekerült; nemcsak a szerzői jogot sérti, hanem szemben áll a független tudományos munka kialakításával is.

Az egyetemeknek és a könyvtáraknak több lehetősége van a plagizálás megakadályozására: (1) a kutatás és oktatás példamutatása (ennek része a megfelelő témaválasztás és a szoros kapcsolat a konzulenssel), (2) információs kompetenciákat oktató előadások az egyetemeken és a könyvtárakban, (3) ezeket kiegészítheti a plágiumfelismerő szoftverek fejlesztése vagy beszerzése (ezek gyanú esetén bevethetők).

Ezután a szerző, aki a Heidelbergi Egyetem könyvtárának munkatársa, a történelem és a klasszika-filológia szakértője, definiálja a plágiumot, röviden ismerteti fajtáit, technikáit, majd kitér az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban végzett felmérésekre, melyek a plagizálás gyakorisága mellett annak okaira is keresték a választ.

Nézetei szerint csakis a megelőzés hozhat megfelelő eredményt, és példaként munkahelye tevékenységét ismerteti, ahol egyrészt az információs műveltség oktatásában helyet kapott a plagizálás elkerülése és felismerése is, másrészt az egyetemi oktatók számára a témáról évente tanácskozást rendeztek. Emellett az oktatóknak 2012 júniusa óta lehetősége van egy amerikai plágiumfelismerő szoftver (*turnitin*) alkalmazására is.

(Murányi Lajos)

299/2012

SHENTON, Andrew K. – HAY-GIBSON, Naomi V.: Information behaviour meta-models *In: Library review.* – 61. (2012) 2.

Az információkeresési szokások meta-modelljei

Használói szokások; Információkeresés; Modellálás

A tanulmány célja, hogy feltárja az információkeresési szokások meta-modelljeit, és megkísérli megvilágítani azokat a lehetőségeket, melyek a kutatók számára nyílnak saját modelljük kialakítására, és szélesebb értelemben azon olvasók számára, akik az információkeresési szokások irodalma iránt általánosabban érdeklődnek.

Több olyan keretrendszert vizsgáltak a szerzők, melyek az információkeresési szokások meta-modelljeinek tekinthetők, és három típusát határozták meg. Ezeket azután részletesen kifejtik, sajátos jellemzőiket példákkal illusztrálva. A meta-modell itt olyan modell, melyet egy vagy több létező modellből származtattak. Az információhasználati szokások meta-modelljeinek három kategóriája van: azok, (1) melyek egy keretrendszeren belül több területről származó, eltérő modelleket/elméleteket egyesítenek, (2) melyek számos, közös vonásokkal bíró modell alapelemeit integrálják, és (3) amelyek egy adott célra létrehozott modellt formálnak újra.

(Autoref. alapján)

Lásd még 245, 294

Használat- és igényvizsgálat**300/2012**

BAR-ILAN, Judit [et al.]: Information needs of Israelis on citizen-related information : results of a survey. – *Bibliogr. In: Libri.* – 61. (2011) 4., p.298-308.

Felmérés; Igény; Közérdekű tájékoztatás; Szolgáltatások használata

A szerzők tanulmányukban az izraeli állampolgárok közérdekű és hivatalos információk iránti igényéről készült offline felmérés eredményeit ismertetik. A felmérést az online információk közösségi használatáról szóló kutatási projekt részeként végezték, az Izraeli Állampolgári Tanácsadó Hivatal webes szolgáltatásainak használatát elemezték. A kérdőíveket nyilvános helyeken véletlenszerűen kiválasztott 437, 18 év feletti izraeli polgárnak osztották szét 2008 második felében. Kutatási asszisztensek adták át a kérdőíveket a résztvevőknek, akik a helyszínen kitöltötték őket. Szükség esetén az asszisztensek segítettek a kitöltésben. A kérdőív az információigényekről és az igények kielégítésének fő forrásairól szóló kérdéseket tartalmazott. A válaszadók főként az egészségügyi, közlekedési és oktatási kérdések iránt érdeklődtek, de a munkával, elhelyezkedéssel kapcsolatos témák is kiemelt helyen szerepeltek. A legkedveltebb információforrások a családtagok és a barátok, majd az internet volt. Nagyon kevesen ismerik az Izraeli Állampolgári Tanácsadó Hivatalt (SHIL), amelynek számos irodája van szerte az országban, telefonos hotline szolgáltatást és gazdag webhelyet üzemeltet, célja közhasznú információk nyújtása. A további kutatások során érdekes kérdés lehet, hogy míg az SHIL szolgáltatásai viszonylag kevésbé népszerűek Izraelben, más országokban az állampolgári tanácsadó hivatalok (Citizen Advice Bureaux) jobban a középpontban vannak, és nagy népszerűségnek örvendenek. Milyen hasonlóságok és különbségek tapasztalhatók a nyújtott szolgáltatásokban és az ellátandó lakosság körében, ami megmagyarázná ezt az eltérést?

(Autoref.)

301/2012

RUBÉN, Heradio [et al.]: A review of quality evaluation of digital libraries based on users' perceptions. – Bibliogr. 74 tétel In: Journal of information science. – 38. (2012) 3., p. 269-283.

A digitális könyvtárak minőségének értékelése felhasználói szempontok alapján

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Használó; Hatékonyság

Szakirodalmi szemléjükben a szerzők az értékelést a *felhasználó – rendszer* és a *felhasználó – tartalom* típusú interakcióikra összpontosítva vizsgálják, figyelembe véve, hogy nincsen konszenzus a használhatóság és a hasznosság kritériumairól, fontosságáról és egymáshoz való viszonyáról. Áttekintik a használhatósággal és a hasznossággal kapcsolatos kutatásokat, valamint azokat a munkákat, amelyek a felhasználó-szemponturnál értékelési kritériumok között prioritási sorrendeket állítanak fel. Kitérnek azokra az írásokra is, amelyek – a kritériumok számának minimalizálása érdekében – az ezek közötti viszonyt vizsgálják.

A kvantitatív megközelítések hasznosak lehetnek, ha a rendszerek kialakításában végrehajtott kisebb, de értelemmel bíró változtatások hatását akarjuk vizsgálni. A kvalitatív megközelítéseknek, melyeket laboratóriumi körülmények között, például hangos gondolkodtatással (*think aloud protocols*) vagy a felhasználók munkakörnyezetében végzünk el, sokkal nagyobb értelmező ereje van. E két megközelítést egyre gyakrabban ötvözik. Az adatgyűjtés automatikus módszerekkel, mindenekelőtt a felhasználói tranzakciókat rögzítő naplófájlok elemzésével is történhet. Az automatikus megközelítésekkel szemben azonban az a kritika fogalmazódik meg, hogy nem eredményeznek interpretálható, minőségi adatokat. Mivel a digitális könyvtárak felhasználói közösségeket hivatottak szolgálni, a felhasználói vélemények jelentik az értékelés legfőbb szempontját. A szemle éppen ezért a felhasználói részvételen alapuló módszerekre, az

interjúra és a kérdőíves vizsgálatokra összpontosít. Leírja a Likert skálák és a gyengén definiált (fuzzy) nyelvészeti modellek jellemzőit.

(Koltay Tibor)

Olvasáskutatás

302/2012

HRDINÁKOVÁ, Ľudmila: Výskum čítania mládeže v Slovenskej Republike In: Knižnica. – 13. (2012) 4., p. 6-23..

Res. angol nyelven

Olvasáskutatás az ifjúság körében a Szlovák Köztársaságban

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Olvasásvizsgálat

Az információval telített világban a közkönyvtárak egyik fontos feladata az iskolákkal, szülőkkel karöltve az olvasás támogatása, a fiatalok információs műveltségének fejlesztése. Nemzetközi kutatások (PIRLS, PISA, SIALS, PIAAC) mutatnak rá arra, hogy változó területi eltérésekkel a felnőtt népesség valamennyi csoportjában jelentősen romlott az írástudás színvonala. A különbségek összefüggnek a családi háttérrel, a végzettséggel, hatásuk meghatározó a társadalmi és gazdasági helyzetre, a munkaerőpiacon betöltött szerepekre.

A 2010-es olvasáskutatás a korábbi 2008-as részeredményekre támaszkodott, amelyet 6 nyilvános könyvtárban végeztek a pozsonyi önkormányzati kerületben. Az utolsó kutatást 177 általános, 66 szakközépiskolában és 54 gimnáziumban végezték el Szlovákia teljes területén. A 49 kérdést tartalmazó kérdőíves felmérés témái közt szerepelt: az új média és a szabadidős aktivitás, az olvasás és a média szembenállása, a fiatalok és a könyvtárak kapcsolatai, az olvasás családi motivációi, az olvasás mint kötelező iskolai feladat, az olvasás presztízse és a könyvhöz való viszony.

A média hatása a szabadidős tevékenységekre kérdéscsoportban a tévénézési szokások mellett a számítógép- és internethasználatot vizsgálták. A szlovák fiatalok sok időt töltenek a képernyők előtt, 8-18 év között átlagosan 4 órát, és további 2 órát a számítógép előtt, az iskolai kötelezettségen túl. Internetes kommunikációval és a közösségi oldalak használatával napi 1-3 órát töltenek, a lányok inkább kommunikálni, a fiúk játszani szeretnek. Újságolvasásra legfeljebb napi 1 órát szánnak, ez is inkább a lányokra jellemző. Az olvasáshoz való viszonyt jól jellemzi, hogy hétköznapiakon a fiatalok 42%-a egyáltalán nem olvas könyvet, 1-2 órát tölt olvasással 27%, legfeljebb 15 percet 25% és több mint 2 órát mindössze 5,7%. Összességében 60% se könyvet, se újságot nem olvas.

A szabadidős tevékenységekben az olvasás legnagyobb konkurense a tévé. A fiatalok több mint fele napi 3 óránál többet tévéznek, és egyáltalán nem olvas (51%). Csúpan 8% nem tévéznek, hanem 2 vagy több órát olvas. A szabadidős olvasás és számítógépezés között is hasonlóak az arányok, nem olvas, és több mint 3 órát számítógépeznek 50%. Összességében megerősítést nyert, hogy a számítógépes tevékenységek egyértelműen az olvasás rovására történnek.

Az olvasás okozati összefüggéseinek vizsgálatában 51%-ban volt jellemző az a válasz, hogy az olvasás szórakoztat, a negatív oldalon 48% állította azt, hogy az olvasás nem szórakoztat, 36% számára unalmas, inkább filmet néz, 33%-nak nincs ideje olvasásra. Az információkat többnyire internetes forrásokból szerzik a fiatalok (49%).

Az iskolai környezet hatása a tankönyven kívüli olvasási gyakoriságra a kötelező és ajánlott olvasmányokat érintette: közel 20% szerint ilyet a tanárok nem kérnek, 15% egyetlen ilyen könyvet sem olvasott, 19% csúpan 1 könyvet, 16% 3 vagy több könyvet olvasott egy iskolai tanévben. 10% mindent megtalált az interneten.

Az ifjúság és a könyvtárak kapcsolatára kihasználatlan tartalékok jellemzőek: a megkérdezettek 52% semmilyen könyvtárba nem jár, az iskolai könyvtárat 20% használja, más nyil-

vános könyvtárat 34% vesz igénybe. A legjobb eredmények a gimnazistákra jellemzőek, a legrosszabbak a szakközépiskolásokra (62% nem jár könyvtárba). A fiúk 68%-ára jellemző, hogy nem könyvtárhasználó, a lányoknál ez átlagosan 38%. A könyvtári szolgáltatások közül a fiatalok körében a kölcsönzés a legjellemzőbb (71%). Életkor szerint a legrendszerebb könyvtárhasználók a 13 éves válaszadók voltak.

A szlovák fiatalok többsége az elektronikus médiák felé fordul, elsősorban a televíziót részesíti előnyben. Az olvasás krízise a kultúra válságát is jelenti, a fiatalokat az olvasás nem szórakoztatja, előnyben részesítik a passzív, kényelmes információszerzést, a gyors információforrásokat (internet, barátok), nem igénylik a könyvtári szolgáltatásokat, nem érdeklődnek intenzíven az ismeretek iránt. A könyvtárak státusza nagyon alacsony. Az információforrások nem épülnek be az iskolai képzésbe és a feladatokba, a családi olvasási modell a könyvek és az olvasás hátrányára változik, hiányzik a kortárs olvasáskultúra és motiváció is.

Kihívás ezért a könyvtárak számára a képzési folyamatokba való bekapcsolódás, a könyvtár- és forrásalapú tanulás, ami a szlovák könyvtárak új, aktuális feladatokra épülő átalakulását követeli meg.

(Prókai Margit)

303/2012

TRÁVNÍČEK, Jiří: Čtenářské Polsko (varšavský Institut knihy a čtenářství a jeho poslední výzkumy). – Bibliogr. lábjegyzetben In: Knihovna. – 23. (2012) 1., p. 84-90.

Res. angol nyelven

Olvasó Lengyelország (a varsói Könyv és Olvasás Intézetének legutóbbi kutatásai)

Olvasásvizsgálat

Az olvasáskutatással és a könyvekkel foglalkozó intézet létrehozásának ötletét elsőként 1928-ban a lengyel nemzeti könyvtár igazgatója javasolta.

A háború után Łódźban megalakult az Állami Könyvtár, első olvasáskutatását 1947-ben végezte, de hamarosan megszüntették. 1954-ben újra megalakították, de ténylegesen csak 1955 májusában kezdett el működni a Könyv és Olvasás Intézete. 1969-re feladatai közé tartozott a kutatási eredmények népszerűsítése, a könyvtári tanácsadó tevékenység szabályozása. 1970-tól kezdi az intézet megjelentetni évkönyvét, *Nyilvános könyvtárak adatai* címmel. 1992 óta az intézet két évente a 15 év feletti felnőtt lakosság körében reprezentatív kutatást végez, az utolsóra 2010-ben került sor. Az intézet kiadói tevékenységére olvasáskutatási vizsgálatok megjelentetése, sorozatok közreadása jellemző. Az utolsó, 2010-es kutatás mutatott rá arra, hogy a 2008. évi, olvasás szempontjából mélypontra süllyedt adatok valamelyest javultak két év alatt. Az utolsó kutatásban kétezer 15 év feletti válaszadó adatait vizsgálták. 2008-ban a felnőtt lakosság 62%-a a nem olvasók közé tartozott, csupán 11% vallotta magát rendszeres olvasónak. 2010-re 56%-ra csökkent a nem olvasók aránya és 12%-ra nőtt az olvasók aránya. 2008-ban Lengyelország az európai olvasói átlag tekintetében a dél-európai szintre (Portugália és Görögország szintjére) süllyedt.

2008-ban a nem olvasók aránya a 40-49 év közötti korosztályban 69%-kal a legmagasabb, a településtípus szerint a falvakban élők 73%-a vallotta magát nem olvasónak. A nagyvárosokban élők esetében a 15-19 éves korosztály mutatja a legnagyobb törést 119%-kal, a település nagysága tekintetében a 100 lakos alatti városokban élőkre jellemző leginkább a nem olvasás. A nem olvasás a nemek esetén a férfiaknál 41%-ra nőtt, a nőknél az arány csak 30%. Az olvasói szakadás a középiskolás és főiskolás fiatalokra jellemző. A 2008-as adatok szerint most először nem a legidősebb generáció (65 év feletti) mutatja a legrosszabb eredményt, hanem a negyvenévesek generációja. Abnormálisan megnőtt a nem olvasók aránya a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében. Mára az intelligens, művelt értelmiségiek helyére a szűk speciális ismeretekkel rendelkező szakemberek léptek, akiknek

a társadalmi státuszát külsődleges alapon ítélik meg (öltözködés, kozmetika, elektronikus eszközök, külföldi utazások, ház, autó), és nem a műveltség, olvasottság alapján. Manapság a műveltség, képzettség gyakorlatiassá és eszközszerűvé válik. Egyrészt a felsőfokú végzettséggel rendelkezők arányának túlzott növekedése nem társul szocio-kulturális feltételekkel, vagyis ha az olvasás egyáltalán nem természetes kulturális igény, ez összefügg a középiskolások és felsőfokú végzettségűek számának drasztikus növekedésével. Másrészt tanúi lehetünk annak, hogy eltűnik a művelt ember, helyére lép a szakértő, tanácsadó, akinek a saját foglalkozásán kívül semmi másra nem marad ideje.

Az olvasás meghatározó rendszertényezőből céleszközzé válik, amely időben és funkcióban behatárolt lett. Paradox módon, amikor a tanulás egyre nagyobb rétegeket érint és egyre hosszabb időre, élethosszig kitolódik, éppen az olvasás szűnik meg azoknál, akiknél ez a legjobban jellemző kellene, hogy legyen.

Lengyelország az olvasáskutatási vizsgálatok tükrében nagy társadalmi-demográfiai különbségeket mutat, amelyek az olvasás útjában állnak. A 2008. évi kutatás a lengyel mélypontot mutatja, 2010-re ugyan némileg javultak az adatok, de még így is azt jelzik, hogy a lengyel felnőtt lakosság több mint a fele egyáltalán nem olvas.

(Prókai Margit)

Használók képzése

304/2012

HRDINÁKOVÁ, Ludmila: Modely informačnej gramotnosti In: ITlib. – 15. (2011) 3., Informačná gramotnosť, p. 4-16.

Az információs műveltség modelljei

Használói szokások; Információkeresés; Terminológia

Az információs műveltség meghatározására irányuló kísérletek pár évtizede közismertek. Számos tudományterület (pl. a pedagógia, a könyvtár- és információtudomány stb.) foglalkozik az információs műveltség problémáival. A tanulmány a különböző területekhez kapcsolódó jellegzetes modelleket mutatja be.

Az információs műveltség legközismertebb definíciója az ACRL (Association of College and Research Libraries) modellje, amelyet kompetencia-központú modellnek nevezünk. Öt fő terület köré csoportosítja az információs műveltség jellemzőit: felismerés, keresés, értékelés, használat és etikai/jogi kérdések. Ezek keretében az információs műveltséggel rendelkezők elvárt kompetenciáit és készségeit rögzíti.

A *Big6* néven ismertté vált modell 6 tevékenységi fázishoz köti a problémamegoldást: 1. a feladat meghatározása, 2. információs stratégia választása, 3. keresés, hozzáférés, 4. az információ hasznosítása, alkalmazása, 5. szintézis, 6. értékelés.

Az *5A modell* integrálja az IKT-t a funkcionális információs és technológiai jártasság képzési keretébe, a folyamatorientált modell az információs folyamatot 5 A-val kezdődő tevékenységgel közelíti meg: *Asking* – kérdezés, *Accessing* – hozzáférés a releváns információkhoz, *Analyzing* – a keresett információk elemzése, *Applying* – az információk alkalmazása a feladatmegoldásban, *Assessing* – a végeredmény értékelése a folyamatban.

Az *információs műveltség hét arca nevű modell* ausztrál felsőoktatási képzési tapasztalatokon alapulva 7 különböző értelmezésben, többdimenziós ábrázolással közelíti meg a témát. 1. az információs technológia fogalma az IKT használatának készségét foglalja magában. 2. az információs források fogalma, az információforrások ismeretét, hozzáférésük és alkalmazásuk önálló és rugalmas képességét jelenti. 3. az információs folyamat az információ problémamegoldó használatához kapcsolódik, itt az

információs műveltség az új szituációkban való információkeresést és döntéshozatalt hangsúlyozza. 4. az információs kontroll fogalma, az információs műveltséget menedzsment oldalról, a funkcionális hasznosítás felől közelíti meg. 5. az ismeretszervezés fogalma integrálja az információhasznosítás kritikus, átgondolt alkalmazását a hasznosítás szempontjából. 6. az ismeretek támogatása alatt az információk új ismeretökké való generálásának képességét értik, amely intuíciót, kreativitást feltételez. 7. a bölcsesség fogalma az információk ésszerű alkalmazásának személyes garanciáját jelenti, az információk szélesebb kontextusba való stratégiai beágyazásának képességét, személyes értékek, attitűd és vélemény kialakítását feltételezi.

Az információs műveltség *hét pillérű modelljét* egy brit társaság már 1999-ben alkalmazta. A modell ábrázolásában kör alapon hét pillér (azonosítás – alkalmazási terület – tervezés – összegyűjtés – értékelés – menedzselés – prezentálás) alkotja az információs műveltség struktúráját.

Az *ILL modell* (Information Literacy Landscape) szélesebb értelmű felfogása a hét pilléres modellnek, amely a műveltség mikro- és makrotényezőinek valamennyi oldalát számba veszi. A modell összetett individuális térként értelmezi a fogalmat, amelybe az információs viselkedés, az információs műveltség összetevői, az információfeldolgozás, a személyes minőség, az intelligencia és az információs motiváció is beletartozik. A felfogás a külső és belső területekkel egyaránt számol.

Az információs műveltség *szabad művészetként való értelmezési modellje* J. Shapiro és S. K. Hughes nevéhez kapcsolódik. A modell integrálja a *tool* (eszközsintű), *resource* (forráskezelő), *social-structural* (szocio-strukturális), *research* (kutatási), *publishing* (közreadási, megjelenítési), *emerging technology* (alkalmazási) és a *critical* (kritikai értékelési) jártasság képességeit. Ez a modell holisztikus megközelítésen alapul.

A *Kulthau-féle modell* lényege az információs műveltség olyan folyamatként való felfogása, amely a kognitív és nem kognitív aspektusokat

is számba veszi, a kiindulástól a témaválasztáson át a keresésig és értékelésig. Fontos része az emocionális elemekkel való számolás, a spontán optimizmus és csalódás, az információs neurózis, szorongás és stressz folyamatban való megjelenése.

A mediáció és intervenció az információs folyamatokban nevű modell a Kulthau-féle modell továbbfejlesztése, amely a folyamatokban részt vevő különböző szereplők hatásai, beavatkozásai alapján vizsgálja az információs és érzelmi műveltség változásait.

Az információs műveltség definícióihoz kapcsolódik az *information fluency* fogalma, amelyet sokan szinonimaként használnak. Ennek összetevői: az információs műveltség, a számítógépes műveltség és a kritikus gondolkodás, amelyek a perszonalizációt és a professzionalizálódást mesteri szinten ötvözik.

Az újabb trendekben az információs műveltség az új képzési stratégia hordozójává válik. Újabb dimenziók nyílnak a mobil információs műveltség területén, a versenyképesség megőrzése és a foglalkoztatás kapcsán, valamint az információs nevelés terén. Látható tendencia az információs műveltségnek a más műveltségterületekhez való közelítése, így az információs tér egyre bonyolultabbá és összetettebbé válik.

(Prókai Margit)

305/2012

INSERRA, Simona: Manoscritti e libri antichi per bambini e giovani adulti : riflessioni, disamina di progetti e sperimentazioni didattiche. – Bibliogr. a jegyzetekben In: AIB studi. – 52. (2012) 1., p. 31-43.

Res. angol nyelven

Kéziratokról, régi könyvekről gyerekeknek és fiataloknak

Használók képzése; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Régi és ritka könyvek

Néhány éve terjedt el Olaszországban, hogy könyvtárak és más kulturális intézmények kép-

ző-tájékoztató alkalmakat, tanfolyamokat szerveznek az 5-18 év közötti korosztályok számára kéziratokról, ősnymtatványokról, régi könyvekről. Privilegizált (és fogékony) célközönségről van szó, melyet számos, a kulturális szférában tevékenykedő intézmény és szervezet „talál meg” iskolán kívüli didaktikai kezdeményezésekkel. A múzeumpedagógiától a könyvtárpedagógia vagy általában a könyvpedagógia csak egy kis lépésnyire van. Az iskolai környezeten kívül megtanítani a gyermekeknek, hogy mi a könyv, mire való, mik a gyűjtemények és hogyan használhatók – mindez egyrészt hozzásegít a tudatosabb felnövekedéshez, másrészt feledteti azt a – sajnos – általánosan elterjedt nézetet, miszerint a könyvtár csak csendes, unalmas és poros tárháza a könyveknek.

Az ilyen oktató tevékenység legtermészetesebb színtere a könyvtár, mely egyébként is az első közintézmények egyike, amellyel a gyermek találkozik és ahol mint polgárnak jogai vannak (és kötelességei), és ahol először találkozik régi könyvekkel teli polcokkal és a könyvesboltban neki kínáltaktól eltérő művek sokaságával. Számos olasz közkönyvtár szervez játékos-kalandos alkalmakat a régi könyvekkel, a könyvek történetével való megismerkedésre (az olasz települési könyvtárak nagy többségében jelentős mennyiségű régi könyv is található – MJ). Különösen sikeresek a gyakorlati alkalmak, az ismerkedés a papírmerítéssel, a lúdtollal való írás stb. Az iskolákra nem jellemző, hogy maguk szerveznék ilyen alkalmakat, de általában együttműködnek a könyvtárakkal. A múzeumok számára a pedagógiai tevékenység szinte természetes, így a könyvekkel, az írás, a nyomdászat, a könyv történetével kapcsolatos alkalmakat, sorozatokat is rendeznek, gyakran a helyi közkönyvtárral együttműködve vagy saját könyvtárakra támaszkodva. Az egyéb intézmények közül a cikk két Benedek-rendi kolostor, illetve apátság ilyen jellegű tevékenységét emeli ki.

A könyvkereskedések is aktív szerepet játszanak a könyv megismertetésében, gyakran az iskolákkal együttműködve rendeznek fesztiválokat, könyvbemutatókat stb. A web, a honlapok

használata e célra leginkább a könyvtárakat és a múzeumokat jellemzi. Amire mielőbb szükség lenne: országos találkozó a téma specialistái és a gyakorlatban tevékenykedők között, az évek alatt felhalmozott tapasztalatok megosztása, a különféle projektek értékelése, a módszerek tökéletesítése érdekében.

(Mohor Jenő)

306/2012

NAZARI, Maryam – WEBBER, Sheila: Loss of faith in the origins of information literacy in e-environments : proposal of a holistic approach. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 44. (2012) 2., p. 97-107.

Javaslat az információs műveltség holisztikus megközelítésére

Használói szokások; Oktatás -számítógéppel; Terminológia

Sokan úgy látják, hogy az információs műveltség fogalma nem megfelelő a kialakulóban lévő elektronikus környezetben. Tény, hogy ez igaz több olyan keretrendszerre, mint amilyen az Association of College and Research Libraries (ACRL) követelményrendszere. A negatív vélemények azonban nem tükrözik az információs műveltségről eredetileg alkotott elképzelést, amely továbbra is érvényes és szilárd.

A szerzők részletes áttekintést adnak az információs műveltséggel kapcsolatos nézetekről. Megállapítják, hogy amellett, hogy erősen kötődik az egész életen át való tanuláshoz, releváns személyes és társadalmi életünk, a gazdaság, továbbá minden tanulmányi terület tekintetében. A megközelítések egy részét az a meggyőződés jellemzi, hogy az információs műveltség az elektronikus környezetben elősegíti a „tanuljunk meg tanulni” megvalósítását, azonban nem vonják le teljességgel az ebből eredő következtetéseket. Egy másik megközelítés a könyvtárosok által kialakított definíciókra és keretrendszerekre koncentrálnak. A harmadik megközelítés az infor-

mációs műveltséget más írástudásokkal összevetve és azokkal kiegészítve vizsgálja. Jellemző rá, hogy az információs műveltséget önmagában nem látja elégségesnek, hanem megköveteli más írástudásokkal való kiegészítését. Számos könyvtáros azt képviseli, hogy az információs műveltséget úgy kell átalakítani, hogy a tanulók az elektronikus tanulási környezetekben meg tudják találni a szükséges információt, értékelni tudják, és fel tudják használni. A pedagógiai irodalom ezzel szemben azt tartalmazza, hogy az elektronikus tanulási környezet természete interaktív, és a részvételen alapul, tehát a kommunikációs eszközök vagy a blogok használatával mérhető, hogy megvalósult-e a tanulás.

A szerzők által összeállított holisztikus modell elemei:

- a tanulási cél, amely tartalmazza a tanulók véleményét is a cél megvalósításához szükséges információkról és készségeikről;
- az a tantárgyi kontextus, amelyben a tanulás megvalósul;
- az az információs környezet, amelyet a tanuló és tanár a cél eléréséhez megfelelőnek tart;
- az elektronikus tanulási környezet, amelyben a tanuló a feladatot teljesíti;
- a tanuló véleménye saját tudásbázisáról és készségeiről;
- a tanulónak a saját szükséges információs műveltségéről alkotott elvárásai.

Ebben a megközelítésben a tanuló tudásbázisa és készségei önállóvá válnak, viszont továbbra is kulcsfontosságúak a tudás konstruálásában. Ezzel elmozdulás történt attól a szemlélettől, amely a tanulót az oktatás olyan alanyának tekintti, akinek készségei és gyengeségei vannak, amelyeket ki kell javítani egy-egy adott feladat és cél teljesítéséhez.

(Koltay Tibor)

307/2012

PINTO, Maria: Information literacy perceptions and behaviour among history students. – Bibliogr. In: Aslib proceedings. – 63. (2012) 3., p. 304-327.

Történéshallgatók képe az információs műveltségről

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Információkezelés

A kutatás célja az volt, hogy felderítse, milyen a spanyol történelem szakos hallgatók szubjektív képe saját információs műveltségi állapotáról. A történészek ritkán hivatkoznak elektronikus forrásokra, bár a könyvtárak és levéltárak elektronikus hozzáférést nyújtanak tudományos folyóiratokhoz, elsődleges és (ritkábban) másodlagos forrásokhoz. A történelem szakos hallgatók ugyanakkor rendszeresen járnak könyvtárba, ahol maguk dolgoznak. Kívánatos volna, hogy átgondolt és kritikai tudással rendelkezzenek az emberiség egyéni és társadalmi múltjáról annak érdekében, hogy megértsék a jelent, hiszen a történelemtudományon kívül nincs még egy olyan tudomány, amely az állampolgári tudathoz hozzásegítené őket. Képzésüknek alapismereteket kell nyújtania a történészek által használt fő módszerekről, technikákról és elemzési módszerekről. Ebbe beletartoznak a régi dokumentumok tanulmányozásához szükséges készségek, valamint a különböző történeti forrásokhoz való kritikai viszonyulás készségei. Hasznukra válik, ha ismerik más humán és társadalomtudományok fogalmait, elméleteit, távlatait és technikáit. Oktatásuknak magában kell foglalnia a szakterület terminológiájának ismeretét, a koherens szóbeli és írásbeli érvelés, valamint idegen nyelv(ek) elsajátíttatását. Meg kell tanulniuk, hogyan keressenek és gyűjtsenek információt, legyen az bibliográfiai természetű, vagy származzon az internetről.

Általános információs készségeik az elemzés és szintetizálás képessége, a tervezés és szervezés, az anya- és idegen nyelvi kommunikációs, szá-

mítástechnikai, problémamegoldó és döntési, valamint információmenedzselési készségek. Emellett szükségesek a csapatmunkában való részvétel készségei (ide értve az interdiszciplináris és nemzetközi témákat), a kapcsolatteremtő képesség, a sokféleség és a multikulturalizmus elfogadása, a kritikai gondolkodás, valamint az etikus viselkedés iránti elkötelezettség. Ezekhez járul még az önálló tanulás képessége, a kreativitás, a vezetői képesség, a vállalkozókészség és az új helyzetekhez való alkalmazkodás képessége, a fejlődőképesség, a kiválóság és a társadalmi részvétel.

A vizsgálatához használt kérdőív egy korábbi, a fordítók információs műveltségi készségeit mérő kérdőívre épült. A megkérdezettek három spanyol egyetem hallgatói közül kerültek ki. A válaszadók száma 252 volt, ami a megkérdezettek 17,79%-a. Ebből 56% volt nő.

A válaszadók szerint a legfontosabb készségek egyike az információ sematizálása és az elvonatkoztatás. Fontosnak tekintették dokumentumok létrehozását, a szerző mondanivalójának felismerését a szövegben, a kommunikációt, a nyomtatott források használatát és a terminológia ismeretét. A kevésbé fontos készségek közé sorolták a bibliográfiai szoftverek és az elektronikus források használatát, a szoftverek installálását, a keresési stratégiák ismeretét, az adatbázis-kezelő (MySQL, Access), statisztikai és a táblázatkezelő szoftverek használatát.

(Koltay Tibor)

308/2012

SEILER, Vilve – MIIL, Kärt – LEPIK, Krista: How to fit teaching of information literacy in with students' needs : an on-line credit course model from the University of Tartu Library In: LIBER quarterly. – 22. (2012) 1.

Hogyan igazítható az információs műveltség oktatása a hallgatói igényekhez: a Tartui Egyetemi Könyvtár online kurzusának modellje

Használoi szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Oktatási módszer; Távközlés

Az e-learning széles körben elfogadott az információs műveltség oktatásának lehetséges módszereként, de a szakirodalom szerint ritkák az olyan önálló egyetemi kurzusok, amelyekben csak e-learning formában és aktív tanulási módszerekkel oktatnak. A tanulmány egy olyan kreditet adó egyetemi kurzus modelljét elemzi, melyben különböző háttérrel rendelkező diákok vehetnek részt, s a különböző feladatokat egyéni információs igényeik szerint teljesíthetik. Bár a tanulás során nincs személyes kapcsolat tanár és diák között, alkalmazzák a tanulóközpontú segítségnyújtást – minden diáknak van egy instruktora, egy szakreferens könyvtáros, aki a tárgykör információs forrásainak kiváló ismerője. A kurzus konstruktív tanulási szemléleten alapul: aktív tanulási technikákat használnak, és a kiszabott feladatok elemzése és értelmezése által kritikai gondolkodást fejlesztenek ki. A végzett diákok visszajelzéseinek és reflexióinak előzetes kvalitatív tartalomelemzése azt jelzi, hogy a diákok értékelik a kurzus során elsajátított készségeket és a szerzett ismereteket, sőt, az információs műveltséget kurzusként szükségesnek tartják, az irányított e-learninget pedig alkalmasnak arra, hogy az információs műveltséget elsajátítsák. A szerzők végkövetkeztetése az, hogy az információs műveltséget nem szükséges okvetlenül valamelyik tárgy tanításába integrálni, hogy értékes és hasznos legyen. Oktatását azonban össze kell kapcsolni ezekkel a tárgyakkal, hiszen így válik lehetővé a diákok számára az információkeresési és tanulási készségek elsajátítása, ami elengedhetetlen a diplomához. Ugyanakkor az e-learning – eszközként – a tantervbe ágyazva segít népszerűsíteni az információs műveltséget az oktatásban, az egyetem minden szegmensében.

(Autoref.)

309/2012

URIBE-TIRADO, Alejandro – GIRLESA URIBE, Astrid: La alfabetización informacional en las universidades españolas. Niveles de incorporación a partir de la información publicada en los sitios web de sus bibliotecas-CRAI. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 35. (2012) 2., p. 325-345.

Res. angol nyelven

Információs műveltség a spanyol egyetemeken könyvtáraik (információs központjaik) honlapjain található információk alapján

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használoi szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Honlap

Az információs kompetenciák oktatása, azaz az információs műveltség egyike azoknak a kihívásoknak, amelyekkel a felsőoktatási könyvtárak, tanulási és kutatási forrásközpontok (CRAI – *Centro de Recursos para el Aprendizaje y la Investigación*) ma szembesülnek. Az elektronikus információforrások igen nagy mennyiségéhez való hozzáférés lehetősége megkívánja az alaposabb ismeretét és tudatos alkalmazását mindazoknak a válogatási és értékelési kritériumoknak, amelyek a jó minőségű és a szükségleteknek leginkább megfelelő információk megtalálásához szükségesek.

Ezzel a helyzettel szembesülve az ibériai és latin-amerikai egyetemi könyvtárak-forrásközpontok fokozatosan bevezették az információs műveltséget terjesztő tanfolyamokat, mind a könyvtár által kínált, mind az oktatókkal és a tanszékekkel együttműködve kialakított kurzusok formájában. A tanulmány célja az volt, hogy megállapítsa, a spanyolországi felsőoktatási intézmények milyen mértékben tesznek eleget az információs társadalom ezen követelményének. Ennek érdekében a 72 spanyol egyetem mellé kiválasztottak 59 egyéb felsőoktatási intézményt (amelyek a különböző rangsorok, illetve webes források szerint „minőséginek” tűntek), így összesen 131 felsőoktatási (közülük 50 köz- és 81 magán-) intézmény könyvtárának-forrás-

központjának honlapjáról gyűjtötték össze az információkat.

A vizsgálat alapfeltevése az volt, hogy a felsőoktatási könyvtárak fontos kötelessége az információs műveltség terjesztése, az ilyen irányú oktató-képző tevékenység, illetve hogy ennek a tevékenységnek meg kell jelennie az intézmény honlapján. Az aggodalomra okot adó végeredmény szerint jelentős számú intézmény (43%) nem felel meg a feltevések egyikének sem. 74 könyvtári honlap (57%) adott információt valamilyen szintű információs képzésről. A vizsgálat során négy képzési szintet különböztettek meg: alap-, illetve magasabb szintű használoképzést, valamint az információs kompetenciák oktatásának két szintjét. Ennek alapján elemi használoképzést szervez a 74 intézmény 39%-a, és mindössze 10 intézményben (13,5%) folyik magasabb színvonalú oktatás. Figyelemre méltó,

hogy a magánegyetemek közül mindössze kettőben folyik az információs műveltség oktatása. Megjegyzendő még, hogy a legtöbb magas szintű képzést nyújtó intézmény egyetlen tartományban (Katalóniában) található. Az információs kompetenciák oktatását folytató egyetemek 63%-ában van könyvtártudományi képzés.

Végkövetkeztetés: mindenképpen szükség van az információs műveltség, az információs kompetenciák oktatásának magasabb színvonalra emelésére és szélesebb körű elterjesztésére a spanyol felsőoktatási intézmények körében, és az általánosabb helyzet megismerése, esetleges jó gyakorlatok feltárása érdekében hasznos lenne egy teljes ibériai és latin-amerikai felmérés elvégzése.

(Mohor Jenő)

Lásd még 258

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

310/2012

GONZÁLEZ RUIZ, David – TÉRMENS, Miquel – RIBERA, Mireia: Modelo de indicadores para evaluar los formatos digitales para la preservación de vídeo. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 35. (2012) 2., p. 281-287.

Res. angol nyelven

Videofelvételek megőrzésére szolgáló digitális formátumok értékelésének mutatói

Audiovizuális anyag; Digitalizálás; Formátum -gépi; Megőrzés

A mágnesszalagon rögzített audiovizuális anyagok folyamatos romlása elkerülhetetlen. Hosszú távú megőrzésüket csak a digitalizálás biztosíthatja. A digitális formátum kiválasztása viszont komoly probléma, egyrészt a videoformátumok technikai komplexitása miatt, másrészt pedig azért, mert nincs kifejezetten a hosszú távú megőrzés céljából kifejlesztett speciális formátum. Ahhoz, hogy a létező digitális videoformátumok közül kiválasszuk a digitális megőrzési céljainknak leginkább megfelelőt, számos szempont figyelembevételével kell értékelnünk azokat.

A javasolt modell felsorolja – és értékelési indikátorrá teszi – a legfontosabb általános szempontokat az alábbiak szerint: Szabványosság; Elfogadottság (elterjedtség) a közönség körében; Elfogadottság a „szakmán belül” (az előállítók, az audiovizuális ipar körében); Elfogadottság más kulturális intézmények körében; Nyitottság („openness” – pl.: publikus-e a formátum struktúrája?); Függetlenség (illetve függőség egy bizonyos cégtől, operációs rendszertől, hardvertől stb.); Stabilitás (a módosítások, új verziók gyakorisága, illetve kompatibilitása a korábbiakkal); Interoperabilitás (kompatibilitás különféle multimédiás eszközökkel és operációs rendszerekkel); Minőség; Hűség; Metaadatok kezelése (lehetővé teszi-e és milyen szabványok szerint a metaadatok beépítését?). A javasolt speciális indikátorok olyan jellemzőkre vonatkoznak, mint a *bitrate*, *subsampling*, tömörítés stb.

Az egyes mutatóknak való megfelelést (fontosságuktól függően) 1-3, illetve 1-2 ponttal jelölik. A 11 általános indikátor szerint értékelték az elérhető 10 digitális videoformátumot. A legtöbb (27) pontot az MXF (*Material eXchange Format*) kapta (csak a három elfogadottsági-elterjedtségi mutatónál kapott 1-1 pontot). Az ismertebbek közül az AVI 24, az MPEG 25 pontot ért el. Legkevésbé alkalmasnak a mindössze 15 pontot kapott ASF (*Advanced Systems Format*) bizonyult.

(Mohor Jenő)

311/2012

KARVONEN, Minna: Digitizing materials of libraries, museums and archives In: Scandinavian library quarterly. – 45. (2012) 2., p. 16.

A könyvtárak, múzeumok és levéltárak anyagainak digitalizálása Finnországban

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Közgyűjtemény; Nemzeti könyvtár

A Nemzeti Digitális Könyvtár (<http://www.kdk.fi/fi/>) a könyvtárak, múzeumok és levéltárak

legnagyobb együttműködési projektje Finnországban. A Finn Oktatási és Kulturális Minisztérium a tartalmak és a szolgáltatások egységes struktúrájának kialakításával támogatja a digitális levéltári, múzeumi és könyvtári információforrások elérhetővé tételét, a digitális kulturális örökség hosszú távú megőrzését. Az NDL alapja a jó minőségű tartalom. 2008 végén a finn könyvtárakban, múzeumokban és levéltárakban együttesen 3,9 millió digitális tétel volt, számuk 2011-re 20 millióra nőtt. A legnagyobb projektek a Nemzeti Levéltár, a Nemzeti Könyvtár és a Finn Természettudományi Múzeum vezetésével folytak. 2008–2011 között a minisztérium a kiadásokhoz 16 millió euróval járult hozzá. Foglalkoztatási szempontból a projekt a magán-, a köz- és a harmadik szektorban 400 emberévet jelentett.

A Finn Nemzeti Könyvtár központi irányításával és fejlesztésével 2012 elejétől nyilvános interfészeket állítanak üzembe, ezeken keresztül elérhetővé válik a 2002–2011 között digitalizált 16 millió tétel (történelmi fényképek és térképek, régi újságok, háborús naplók stb.) nagy része.

A könyvtárak, múzeumok és levéltárak a digitalizálási tevékenységben gyakran a tartalom és a használati kritériumok kombinációjára összpontosítanak. Tipikus példa az olyan homogén, kulturális vagy tudományos szempontból fontos gyűjtemények digitalizálása, amelyek fizikai kezelése nehézségekbe ütközik. A digitális tartalmak használatára vonatkozó kérdésekben egészen az eredeti dokumentumokig kell visszanyúlni, ezért fontos, hogy a digitalizálandó anyagok kiválasztása során együttműködjenek a különböző felhasználói csoportokkal.

A digitalizálás folyamatában fontos az alkalmazott technológia és a létrehozandó metaadatok helyes megválasztása, hogy azok megfeleljenek a használati és a hosszú távú megőrzési követelményeknek, elkerülve az újabb digitalizálást. Hosszú távú megőrzés csak úgy valósítható meg a pontosság és a teljesség sérelme nélkül, ha megfelelő metaadatokat csatolnak a digitális objektumokhoz; a későbbi korrekció drága,

sokszor lehetetlen, mivel a szükséges adatokhoz már nem lehet hozzáférni.

A kihívásokra való felkészülés legjobb útja, ha a gyarapítási politika és a digitalizálási stratégia naprakész, és ha a könyvtárak, múzeumok és levéltárak megosztják információikat és tapasztalataikat egymás között és a felhasználókkal.

(Viszocsekné Péteri Éva)

312/2012

KATUŠČÁK, Dušan: Ciele a európsky kontext projektu Slovenskej národnej knižnice „Digitálna knižnica a digitálny archív” In: Knižnica. – 13. (2012) 6., p. 5-9.

Res. angol nyelven

A Szlovák Nemzeti Könyvtár „Digitális Könyvtár és Digitális Archívum” projektjének céljai és európai összefüggései

Digitalizálás; Együtműködés -belföldi; Együtműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Megőrzés

A Szlovák Nemzeti Könyvtár röviden DIKDA néven ismert nemzeti könyvtári projektje a tudástársadalom és a kreatív ipar kihívása. A digitalizálás a kreatív ipar új területe, amely az elmúlt évtizedben bekerült a társadalmi kommunikációba, a könyvtári tevékenységbe és a foglalkoztatásba. Digitalizálás kapcsán ebben az esetben tömeges, ipari méretű digitalizálásról beszélünk. Európában ipari méretű digitalizálási projektek kb. 2000 óta léteznek.

Szlovákiában a DIKDA 2012-2015 között a nemzeti könyvtár székhelyén, Túrócszentmártonban valósul meg. Ezt követően a projekt állami támogatással folytatódik, a ciklus ideje alatt 150, utána 78 munkatárs (közép- vagy felsőfokú végzettségű fiatal) közreműködésével. A digitalizálás a nemzeti könyvtár integrált konzerváló és digitalizáló központjában valósul meg Ruttkán. Itt található a papíralapú dokumentumok tömeges fertőtlenítését és savtalanítását végző laboratórium is. A projekt társintézményei a nemzeti könyvtár székhelyén és Ruttkán, vala-

mint a pozsonyi Szlovák Nemzeti Levéltárban találhatóak. A digitális tartalmak tárolása részben Túrócszentmártonban, a hosszú távú őrzés elsődlegesen a pozsonyi egyetemi könyvtár központi adattárában, másodlagosan a zsolnai egyetemi könyvtárban történik. A projekt két sajátos célja: egyrészt a könyvtári és levéltári szlovacika dokumentumok digitalizálása, másrészt könyvtári és levéltári dokumentumok számára digitalizáló és konzerváló központ funkcionális infrastruktúrájának kiépítése.

A DIKDA projektbe azok az írott szlovacika anyagok tartoznak, amelyeknek a szerzői szlovákok, amelyek a mai Szlovákia területén készültek, szlovák vonatkozásúak vagy szlovák nyelven íródtak. Ennek keretében 2 800 000 egységet digitalizálnak, 78 új munkahely létesítésével.

A második cél keretében digitalizáló központot alakítanak ki 60-100 tonna/év kapacitású fertőtlenítő központtal, 20-60 tonna/év mennyiségű savtalanító egység létesítésével, amelyhez a digitalizálás és konzerválás minőségét biztosító infrastruktúra kapcsolódik.

A projekt az EB támogatásával és elvárásaival összhangban valósul meg, melynek célja az európai kulturális örökség digitalizálása. A digitalizált anyagok az Europeana projektben válnak hozzáférhetővé, amely az európai közgyűjtemények digitális forráshelye (www.europeana.eu). 2015-ig mintegy 30 millió objektum hosszú távú hozzáférését biztosítják itt (2011-ig 19 millió anyag került föl). Európa a világon minden bizonnyal a legnagyobb kulturális örökséggel rendelkezik, nem hagyhatja veszendőbe menni ezeket a kincseit, ki kell használni a digitalizálás minden lehetőségét. Az Europeana finanszírozása az Európai Digitális Agenda céljai között szerepel. Kulcsintézkedései közé tartozik egyrészt a szerzői jogoknak a határokon átívelő kidolgozása, másrészt a fenntartható finanszírozású nyilvános digitális európai könyvtári modellnek, az Europeanának és a digitális tartalmaknak a biztosítása. 2014-2020 között a digitális szolgáltatások finanszírozását a CEF-ből (Connecting Europe Facility) tervezik. Nemrég került sor *Az*

első világháború a hétköznapi dokumentumokban című projekt megvalósítására, amelyben 25 ezer személyes emléket gyűjtöttek össze és digitalizáltak.

A DIKDA projekt legfontosabb európai kapcsolata a CENL (Az Európai Nemzeti Könyvtár-igazgatók Konferenciája), az európai könyvtár, a TEL és az Europeana. Az európai könyvtárban (The European Library) a humán- és társadalomtudományi páneurópai kutatások támogatását szolgáló bibliográfiai adatok és digitális anyagok hozzáférhetőek. A Szlovák Nemzeti Könyvtár ennek 2006-tól aktív tagja, 3,5 millió nemzeti könyvtári bibliográfiai adattal. A CENL keretében fontos megállapodás született a nemzeti könyvtárak között, amelyben elfogadták a nyílt hozzáférés licencét (open licence agreement).

Az Európában jelenleg 20 milliónyi közgyűjteményi audiovizuális anyag érhető el 27 európai nyelven. Az európai kulturális örökség digitalizálásában fontos szerepet töltenek be a Lundi Alapelvek (2001), a Lundi Akcióterv és a Pármai Charta, amely az alapelvek mellett a projekteket gátló kérdésekkel is foglalkozik.

Szlovákiában jelenleg a kultúra területén a digitalizálás koordinálása csak formális, mert a kulturális, tudományos és intellektuális örökséggel kapcsolatban nem létezik egységes digitalizálási stratégia. Sok összehangolatlan törekvés, egyéni akciók jellemzik. Az erők elégtelen összhangja nem hatékony, töredékes projektek megvalósulását eredményezi a nyilvános szférában, ami a közös források pazarlását jelenti.

(Prókai Margit)

313/2012

SOLBAKK, Svein Arne: The National Library's digital newspaper service In: Scandinavian library quarterly. – 45. (2012) 2., p. 6-7.

A Norvég Nemzeti Könyvtár digitális hírlapszolgáltatása

Digitalizálás; Hírlap; Időszaki kiadványok gyűjteménye; Nemzeti könyvtár

A Norvég Nemzeti Könyvtár 2006-ban átfogó programot indított a tartalom-digitalizálásra. A 20–30 éves projekt a nemzeti könyvtár teljes állományára kiterjed. A meglévő műveket feldolgozzák, az új kiadványokat a kiadóktól már digitalizálva kapják. Az elmúlt 6 év alatt a digitális állomány mintegy 350 ezer hírlapnak, 235 ezer könyvnek, 240 ezer kézzel írt oldalnak, 4 ezer poszternek, 740 ezer rádióműsornak, 7 ezer videokazettának, 7 ezer 78-as fordulatszámú hanglemeznek és 8 ezer hangszalagnak a másolatával gyarapodott. Ezek nagy része a nemzeti könyvtáron keresztül elérhető.

A digitális hírlapszolgáltatás (www.nb.no/aviser) 2011-ben indult. A nemzeti könyvtárban majdnem teljes a norvég hírlapok gyűjteménye, a közel 1200 újság cím mintegy 5 millió másolatát tartalmazza, összességében kb. 70 millió oldalt. 2008-ig a másolatokat mikrofilmen tárolták, a jó minőségnek köszönhetően a digitalizáláshoz ezeket veszik igénybe. 2008-tól az összes hírlapot digitális formában tárolják. Ha a kiadó nem állít elő digitális másolatot, akkor a könyvtár megteszi. A papíralapú digitalizálás költsége sebb, viszont a másolatok színesek (a mikrofilmek fekete-fehérek). A cél, hogy a következő négy évben minden norvég hírlapnak legyen digitális változata.

Az újságokban lévő szövegek digitalizálásához az OCR-technológiát alkalmazzák, majd indexeléssel teszik kereshetővé őket. Az automatikus átírás valójában csak az újabb újságoknál ad megfelelő minőséget, a régebbi kiadásúaknál nem. Más nemzeti könyvtárakban gyakorlat, hogy az olvasók javítják a szövegben az OCR miatti hibákat – ezt Norvégiában is tervezik. Jelenleg 4,9 millió oldalt digitalizáltak mikrofilmről és 2,8 milliót papírról, ezen kívül 890 ezer oldalt kaptak digitalizálva, megőrzésre alkalmas minőségben. A nemzeti könyvtárnak 8 napilappal van együttműködési megállapodása, és további kettővel arról, hogy azokat digitali-

zálja, és elérhetővé teszi a norvég könyvtárak számára.

A norvég könyvtárak az avistjeneste@nb.no címen kérhetik a szolgáltatást, a lehetőséggel mintegy 250 könyvtár él. A nemzeti könyvtár és a napilapok közötti szerződéseknek köszönhetően a szolgáltatás a hírlapok 80%-át érinti. Ez kb. 30 ezer napilap másolatát jelenti, amelyek nem esnek szerzői jogvédelem alá, és az olvasók bárhol, a könyvtáron kívül is olvashatják. A szolgáltatásba bekapcsolt többi másolat csak a nemzeti könyvtárból érhető el.

Az új szolgáltatás elsődleges célja, hogy a norvég könyvtáraknak ne kelljen mikrofilmmel dolgozniuk. A nemzeti könyvtár sem állít elő több mikrofilmet, de külső szolgáltatótól megveszi a meglévő filmek digitalizált másolatait. Ezzel sok könyvtárnak segít abban, hogy ne kelljen mikrofilmolvasókat beszerezniük. A digitális szolgáltatás sokkal többet nyújt, mint a mikrofilmolvasók, mivel az újságok tartalma is kereshetővé válik. További lehetőség például a dátum szerinti keresés, egy adott napon megjelent újságok összegyűjtése. Az olvasó könnyen felnagyíthatja a szükséges részleteket, egy-egy oldalt ki is nyomtathat. A digitális repozitóriumban minden tétel egyedi és folyamatos azonosítót kap, ami lehetővé teszi például, hogy más szolgáltatásból elérjék a keresett hírlapot.

A tervek között szerepel, hogy újabb norvég kiadókkal kössenek megállapodásokat. A mintegy 1200 újságcímből mára 250 maradt élő, fontos lenne a többi történetének tanulmányozása. Speciális tartalmak meghatározásához új módszerek, az adatbázis böngészéséhez új utak alkalmazását is tervezik. A hírlapszolgáltatás indításakor úgy gondolták, hogy ennek a dokumentumtípusnak olyan sajátos jellemzői vannak, amelyek a speciális szolgáltatásban is tükröződhetnek.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 271

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

314/2012

MAJSTROVIČ, Tat'ána Viktorovna: Elektronnyj dokument : osnovnye karakteristiki i ego mesto v sisteme obâzatel'nogo êkzemplâra. – Bibliogr. 8 tétel In: Bibliotekovedenie. – (2012) 1., p. 43-46.

Elektronikus dokumentum: fő jellemzői és helye a kötelepéldány-rendszerben

Elektronikus dokumentum; Kötelepéldány; Terminológia

A cikk célja a szerverek és a számítógépek merevlemezein tárolt elektronikus dokumentumok elemzése (az optikai CD-kkel nem foglalkozik). Az elektronikus dokumentumoknak több meghatározása is ismert, például „géppel olvasható hordozón lévő dokumentum, használatához számítógép szükséges”, „korlátozott és az adott pillanatban befejezett információállomány”, „anyagi hordozón rögzített információ megjelenési formája”. Ezek a meghatározások a dokumentum hagyományos összetevőit rögzítik, mint az információ és az anyagi hordozó, figyelembe veszik a befejezettséget és a külső formát, új jellemző a használati közeg. Az elektronikus dokumentumra is érvényes tehát a dokumentum klasszikus meghatározása azzal, hogy elektronikus közegben működik.

Az elektronikus dokumentum tartalma szöveg, hang vagy kép lehet; helyét a dokumentumok hierarchiájában meg kell találni. A dokumentumok világa elméleti síkon két részre tagolódik: elektronikus dokumentumokra és ami előttük volt. A helyzet azért paradox, mert nem az új jelenségnek kell nevet adni, hanem az azt megelőzőnek. A szerző álláspontja szerint célszerű az „analóg dokumentum – elektronikus dokumentum” megosztást használni. Mindkét esetben az információ kódolva van vagy az embereknek

érthető módon (betűkkel), vagy számukra érthetetlen bináris rendszerben. Ezért lehet a nyomtatott dokumentumot analógnak tekinteni, digitális rögzítését pedig elektronikusnak. Elsődleges lehet az elektronikus dokumentum is, ennek ki nyomtatása pedig az analóg változat.

Az elektronikus dokumentumok jellemzői két csoportba sorolhatók:

- állandó, a dokumentum átalakítása során változatlanul maradó mutatók (tartalom, jelrendszer, eredet, formátum, funkció és rendeltetés, a használat módja: determinált vagy interaktív);
- változó, a dokumentum meghatározott állapotát vagy életciklusát jellemzők (a hozzáférés módja, hordozó, hiperkapcsolatok és jelölők, a forgalmazás módja: nyilvánossá tett vagy nem, teljesség)

A fenti felosztás nem egyértelmű, a gondolatmenet arra utal, hogy az állandó jellemzők a dokumentum általános meghatározásából következnek, a változók pedig a használati közegből. Ily módon a könyvtári állományokba és ennek megfelelően a köteleespéldány-rendszerbe történő kiválasztáshoz, a kritériumok meghatározásához a következő paramétereket kell figyelembe venni: tartalom, jelrendszer, a létrehozás módja, a használat (felhasználóval folytatott együttműködés) módja, önmagában elégséges volta (kritikus hiperkapcsolatok hiánya).

A gyarapítási és feldolgozási döntések meghozatalában fontos a létrehozás módja (eredeti dokumentum vagy digitalizált), különösen a köteleespéldány struktúráját érintő döntéshez. Az általánosítás legfelső szintjén hét esetet lehet megkülönböztetni az elektronikus dokumentum és nyomtatott változata kapcsolatában:

1. az elektronikus dokumentum teljes egészében (tartalmában és megjelenésében) megfelel a nyomtatottnak;
2. az elektronikus dokumentum tartalmában azonos a nyomtatottal, külső megjelenésében azonban nem;
3. az elektronikus dokumentum alapját szkennelt szöveg képezi, kommentárokkal és mellékletekkel kiegészítve;

4. nyomtatott eredetű és elektronikus dokumentumokat vegyesen tartalmazó gyűjtemények;
5. nyomtatott kiadvány melléklete;
6. számítógépen készült nyomdai kézirat;
7. eredeti, analóg változattal nem rendelkező elektronikus dokumentum.

A 2. és 3. csoportba tartozó dokumentumok már eredetinek tekinthetők, mivel az eredeti szöveg átdolgozásával készültek. A témában tartott legutóbbi tudományos konferencián ezeket a dokumentumokat „deriváltak” nevezték.

Összefoglalva: a köteleespéldány-rendszerbe az analóg változattal nem rendelkező elektronikus dokumentumoknak kell bekerülniük, valamint a deriváltaknak a konkretizáló paraméterek (funkció, rendeltetés, használat módja, hardver/softver sajátosságai) betartásával.

(Viszocsekné Péteri Éva)

315/2012

TUCKER James Cory: Ebook collection analysis : subject and publisher trends. – Bibliogr. In: Collection building. – 31. (2012) 2., p. 40-48.

Egy e-könyv gyűjtemény elemzése témák és kiadói trendek szerint

Állomány használata; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Könyvkiadás

A tanulmány egy felsőoktatási könyvtár e-könyv gyűjteményét értékeli, és kísérletet tesz a használati trendek felvázolására témák és kiadók szerint. A kutatás egyrészt két e-könyv csomag (a Netlibrary-é és az Ebrary-é) háromévi használatának adatain, másrészt kétfajta vásárlási módon (a Netlibrary-tól egyszeri, az Ebrary-tól előfizetéses) alapult. A kutatás során a két csomag használatának változásait követték nyomon az idő folyamán, és elemezték témák és kiadók szerint. Az eredmények szerint az Ebrary-t erőteljesebben, a NetLibrary-t kevésbé használták a vizsgált időtartamban; a témák szerinti elemzésben az egészségtudományi és szállodai tárgyú

e-könyvek vezettek, kiadók tekintetében pedig öt kiadó e-könyvei mutatták a legnagyobb használatot mindkét csomagban. Az e-könyv csomagok kölcsönzési adatai közül az Ebrary-é két évig nem álltak rendelkezésre, ezért nem tudták a két csomag teljes összehasonlítását elvégezni a hároméves időtartam alatt.

A cikk hozzájárul az e-könyvek használati mintáinak felderítéséhez kiadók és témák tekintetében, az e-könyvek beszerzésének két különböző üzleti modelljét hasonlítja össze, és segít az e-könyvek hatékony kiválasztásában az oktatás és tanulás támogatása érdekében. A használati adatok hároméves nyomon követése segítséget nyújt a könyvtáraknak az e-könyv beszerzés megfelelő üzleti modelljének kiválasztásához.

(Autoref.)

Lásd még 245, 253, 262, 282, 286

Információ- és kommunikációs technológia

316/2012

DÖLLGAST, Brigitte: Auf den Spuren deutscher Einwanderer in New York : Projekt des Goethe-Instituts sorgt für Aufsehen - Modernste Technik im Einsatz - Bibliothekare zeigen ihre Kompetenzen **In:** BuB. – 64. (2012) 5., p. 385-387.

Német bevándorlók nyomában New Yorkban: a Goethe Intézet projektje

Honlap; Információtechnológia; Külföldön fenntartott könyvtár; Telefon

A New York-i Goethe Intézet és a Pratt Intézet könyvtár- és információtudományi tanszéke közösen fejlesztette ki a „GermanTracesNYC.org” mobil webhelyet, amelyet még a New York Daily News is bemutatott kétoldalas cikkében. A *German Traces NYC* nevű projekt háromféle módon közelíti meg a német bevándorlók törté-

netét New Yorkban. A klasszikus honlap mellett egy mobil honlapot is kifejlesztettek, amelyet okostelefonnal lehet elérni. Ezt kibővítették egy „kiterjesztett valóság” (augmented reality) alkalmazással is, mely szintén okostelefonnal használható, és podcastokhoz, fényképekhez és informatív játékokhoz vezet Manhattan bel- és külvárosának 37 különböző helyszínéről. A két-nyelvű projekt azt is lehetővé teszi a haszálóknak, hogy saját útvonalát megtervezze New York város egész területén. Tartalmilag a projekt a német bevándorlók lebilincselő történetét mutatja be korszerű formában. Megvalósítása lehetőséget adott arra is, hogy a mai könyvtárosok újonnan elsajátított készségei megmutatkozzanak. A projekt megfelelő formájának kiválasztásánál a célközönség, New York fiatal és technofil lakóinak és látogatóinak információkeresési szokásait tartották szem előtt.

(Autoref.)

317/2012

POWER, June L.: Access the Web : IM and SMS for the circulation desk **In:** Journal of access services. – 9. (2012) 2., p. 84-95.

IM és SMS a kölcsönzőpultnál

Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Kölcsönzés; Telefon

A mindennapokban és a szakirodalomban is jól látható, hogy a hordozható számítógépek és intelligens mobiltelefonok széles körű elterjedése nyomán a könyvtárhasználók egyre inkább a gyors és könnyen elérhető könyvtári szolgáltatásokat keresik, válaszul pedig a könyvtárak egyre több online forrást és segítséget kínálnak. Ennek legelterjedtebb formája a tájékoztató- és kölcsönzőpultoknál az azonnali üzenetküldő szolgálat, IM (instant message). A szolgáltatást a Mary Livermore Library (University of North Carolina at Pembroke) is bevezette, szabadon felhasználható, ingyenes szoftverek segítségével.

Először a *Trillian multichat* alkalmazta a szerző, mely számos IM szolgáltatáshoz és közösségi hálózathoz való egyidejű hozzáférést tesz lehetővé, sőt, egy-egy szolgáltatás egyazon képernyőn többszörösen futtatható vele. Majd áttért a webböngészőn alapuló *Meebora*, amely annyival előnyösebb, hogy használata semmiféle szoftverletöltést nem igényel. A tájékoztatásban pedig olyan hasznosnak bizonyult, hogy a kölcsönzőpultnál is bevezették.

Első lépésben postafiókokat nyitott az IM szolgáltatást nyújtó, népszerű szolgáltatóknál (*Gmail, Yahoo, Hotmail, AOL*). Ezek után egy Meebo postafiók is létrehozott, amely szinkronizálta az azonnali üzenetküldő programokat. Ezzel egy helyen vált hozzáférhetővé az összes üzenetváltás. A tájékoztatópultnál a közösségi oldalakat is felvették a könyvtár Meebo fiókjába. A gépet úgy állították be, hogy bekapcsoláskor azonnal csatlakozzon a Meebohoz, ezt tehát a kollégáknak nem kell észben tartaniuk. Új üzenet érkezését a Meebo Notifier egy kis felugró ablakban jelzi a képernyőn.

Mivel nem mindegyik kölcsönzőpult rendelkezik SMS fogadásához és csevegéshez szükséges telefonvonallal, telepítették a *Google Voice* és *Google Talk*'s alkalmazásokat is, szintén a Meebohoz kötve. Az új Google Voice-os SMS üzenetek beérkezését a *GVM* szabad letöltésű szoftver pásztázza, és továbbítja az e-mail boxba vagy telefonra, ahonnan aztán megérkezik kölcsönzőpulthoz a Meebo révén. Egy gyorsan elérhető weboldal tartalmazza a kollégák számára készített használati utasítást, melynek részletes leírását számos képernyőkép egészíti ki. Mivel a legtöbben élvezettel használják az új kommunikációs lehetőséget, így nyugodtan el lehetett kezdeni az új szolgáltatás marketingjét is egy csevegődoboz elhelyezésével az elérhetőseget tartalmazó weboldalon. A dobozba írva a használók külön bejelentkezés nélkül küldhetik el üzenetüket a könyvtárba. A könyvtár és az egyetem különböző kiadványaiban és az e-mail listákon szintén népszerűsítették az új lehetőséget, amihez mobiltelefonos alkalmazást is készítettek.

Az új szolgáltatás egy délután alatt felállítható használóbarát, szabadon hozzáférhető programok segítségével, kezelése nem igényel nagy erőforrásokat, mégis vonzó, új kommunikációs lehetőséget nyit meg.

(Fazokas Eszter)

318/2012

SPITZER, Stephan: Make that to go : re-engineering a web portal for mobile access In: Computers in libraries. – 32. (2012) 5., p. 10-14.

Webportálok alkalmassá tétele mobil használatra

Egyetemi könyvtár; Honlap; Információtechnológia; Szakkönyvtár -egészségügyi; Szoftver; Telefon; Tipográfiai szerkesztés

Az okostelefonok és táblagépek elterjedése felveti a könyvtári portálok mobil eszközökkel való elérhetőségének kérdését. A szerző egy „partizán” (nem hivatalos) projekt keretében egy orvostudományi egyetem (Uniformed Services of the Health Services, USUHS) bethesdai haditengerészeti klinikájának campusán működő tanulási központ számára szervezte meg szolgáltatásait mobil hozzáférést.

A tervezéskor figyelembe kell venni a mobil eszközök sajátosságait: a kijelző mérete kisebb, az adatátvitel lassabb, az információt a megsokkoltól eltérő helyzetekben használják fel. Meg kell határozni a célközönséget, el kell hagyni a kevésbé használt szolgáltatásokat, a szükségtelen adatokat és vizuális elemeket. Az USUHS esetében a használat nagy része klinikai környezetben történik (pl. az orvosok egy beavatkozás előtt vagy közben meg akarják nézni a vonatkozó szakirodalmat), a diákok pedig gyakran útközben, az oktatók egy konferencián vagy intézménylátogatáson – és katonai intézmény lévén még a csatatéren, hadikórházban történő használatot is figyelembe kell venni. Meg kell határozni, hogy ennek a használói körnek milyen információ a legfontosabb. A könyvtári portál jelenlegi széles választékából a forrásokhoz való

gyors hozzáférést kellett kiemelni Ehhez a továbbított adatok körét szűkíteni kellett, és több hozzáférési pontot, direkt linket kellett létrehozni, mindezt olyan formátumban, amely jobban megfelel a mobil kijelzők paramétereinek.

Az alkalmazásokat lehetővé kellett tenni Apple (iPhone és iPad) és Android eszközökre egyaránt, és a böngészőre bízni a dekódolást (erre a HTML-kód „user agent” paramétere ad lehetőséget). A szerző az eredeti könyvtári portál kibővítése helyett egy külön mobil weboldalt hozott létre, amely lehetővé tette szükség szerint a teljes méretű weboldalra való átváltást is. A használói nézet tervezésekor eszköz szimulátor programokat (device emulators) használtak (külön az iPhone-ra és külön az Androidra; az utóbbihoz a Windows Java csomagot vették igénybe, s benne a Google SDK-t, amely a helyi rendszeren fut). A tervezésben sokat vettek át a Tri-College Library Consortium mobil portáljából.

Mivel a webszolgáltatók által nyújtott teljes képernyős nézetet a mobil eszközök csak kicsinyítéssel képesek visszaadni, a HTML-kód fej részében a „width=device-width” beállítást érdemes használni. Hasonló problémát kell leküzdeni az adatbeviteli mezők esetében. Itt az adhat segítséget, ha a billentyűk lenyomását a színük változása is jelzi. A begépelési igényt a kedvenc webhelyek gyors előhívhatósága is csökkentheti.

Minden olyan extrát el kellett távolítani a képernyőről, amely nem kapcsolódott közvetlenül az adatátviteli funkcióhoz (pl. logók, navigációs fülek, könyvtári hírek vagy az egyéb szolgáltatásokra mutató linkek), és a találatok ablakát is szűkebbre vették. Mindez persze gyerekesen hat egy teljes képernyőn, de tökéletesen megfelel a mobil kijelzőnek. A mobil weboldal optimalizálásában a Firefox böngésző YSlow nevű pluginja (segédprogramja) különösen hasznosnak bizonyult.

Az objektív kiértékelés a Google Analytics segítségével történt. Kiderült, hogy a mobil változat használata ugyan a teljes méretű könyvtári oldal használatának töredéke volt, viszont világszerte igénybe vették, sokan többször is. A kísérlet

első 6 hónapjában a használói visszajelzések is többnyire pozitívak voltak, ezért a kísérlet sikeresnek értékelhető.

(Mándy Gábor)

319/2012

WILLIAMS, Berika S.: Less is more : how to app-ify your library services In: Computers in libraries. – 32. (2012) 5., p. 6-9, 36-38.

A kevesebb több. Mobil alkalmazások könyvtári szolgáltatásokhoz

Egyetemi könyvtár; Honlap; Információtechnológia; Szoftver; Telefon; Tipográfiai szerkesztés

A Texas állambeli Victoria College és a University of Houston-Victoria könyvtárának webkönyvtárosa hasznos programkódokkal megtűzdelt, részletes beszámolót közöl a könyvtár használói számára létrehozott mobiltelefonos alkalmazásokról, a bevezetésükkel felmerülő buktatókról és egyéb tapasztalatairól.

Induláskor el kell dönteni, melyik megoldást választja a könyvtár: nyújthat szorosan a weblapjához kapcsolt, azonos URL címről elérhető mobiltelefonos szolgáltatásokat, lépcsőzetes stíluslappal (cascading style sheet – CSS) felépítve. Ez előrelátó tervezést és a tartalmak gondos strukturálását is igényli. Választhatja a weblapjától elkülönülő megjelenést, például a jQuery Mobile, érintőképernyős eszközökre optimalizált keretrendszerből vett sablont használva. Alkalmazható a mobilhasználók átirányítása is a könyvtár weboldalára. Az ehhez szükséges kód számos programnyelven megtalálható a <http://detectmobilebrowsers.com> címen. Elképzelhető, hogy a könyvtár teljesen önálló alkalmazást fejleszt, melyet a használó letölt, és installál saját készülékére. Ma már ezt is számos, az eltérő platformokat egyaránt kezelni képes segédlet támogatja. Természetesen arra sem árt figyelemmel lenni, hogy vajon kompatibilis-e az általunk bevezetett mobil alkalmazás a régebbi típusú készülékekkel. Általában is érvényes, hogy

minden új megoldást tesztelni kell, méghozzá lehetőleg az összes jellemző platformon működő mobilkészüléken. A szerző iPhone, Android, Black-Berry és Palm telefonokon ellenőrizte a mobilweb-szolgáltatást.

Az újdonságra QR-kód segítségével hívták fel a könyvtárhasználók és a könyvtárvezetőség figyelmét a könyvtári nyílt napon, a Victoria College hírlevelében és az egyetem által kiadott sajtóközleményben. Egy hónap alatt a könyvtár honlapjának kb. 12 ezer látogatója közül 319 mobilkészüléken kereste a szolgáltatásokat. Nagyon hasznos a mobiltulajdonosok igényeinek és szokásainak figyelemmel kísérése a webes statisztikák és chat logok, valamint közvetlen visszajelzéseik révén. Meg kell ragadni minden kötetlen beszélgetésre szolgáló alkalmat is a velük való együttműködésre, a használók tapasztalatainak, tudásának kamatoztatására. Akár versenyeket is lehet hirdetni, melyek ösztönöz-

hetik a kreativitást és hasznos PR-eszközként is szolgálnak. A cikk jó tanácsokkal zárul: az egyszerűbb megoldások felől haladjunk a bonyolultabbak felé, például először kép nélküli, szöveges oldalakat tegyünk elérhetővé. Ellenőrizzük, szerepelnek-e a könyvtár legfontosabb adatai, mint a nyitva tartás, az elérhetőség és a mobil elérésű szolgáltatások felsorolása. A fejlesztés eredményének ellenőrzésére megfelelő eszközt találhatunk a <http://validator.w3.org/mobile> címen.

A cikkben konkrét tapasztalatokat és tippeket is találhatunk a térkép és útirány, a könyvtári nyitva tartás, az adatbázis-hozzáférés, a tájékoztatói alkalmazások, a katalógus, és a „kérdzd a könyvtárost” szolgáltatások kapcsán.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 256, 278, 285, 297

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

Lásd 272

Számítógép-szoftver

Lásd 288

Elektronikus könyvtár

320/2012

DORNER, Daniel G. – REVELL, James: Subject librarians' perceptions of institutional repositories as

an information resource. – Bibliogr. In: Online information review. – 36. (2012) 2., p. 261-277.

Szakreferensek véleménye az intézményi repozitóriumokról mint információforrásról

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Szakreferens-szolgálat; Tájékoztatás

A dolgozat arról a kutatási projektről számol be, melyt az vizsgálta, a szakreferensek miképpen kezelik és ajánlják információforrásként az intézményi repozitóriumokat olvasóiknak.

Az új-zélandi szerzők az innováció és a változás erjesztője (*change agent*) koncepció öt tényezőjét vették alapul – *Everett Rogers*nek az innovációk terjesztésének elméletéből (1962) merítve – a kilenc szakreferens könyvtárossal lefoly-

tatott félig strukturált interjúkhoz. Az alanyok bölcsészet-, természet- és társadalomtudományi szakreferensek voltak három egyetemről. A szerzők úgy találták, a szakreferensek az intézményi repozitóriumokról mint információforrásról különböző szintű ismeretekkel rendelkeznek, és van, aki pozitívan, van, aki negatívan vélekedik róluk. A könyvtárosok szerint az intézményi repozitóriumok még fejletlenek, s leginkább a bölcsészettudományi, legkevésbé a természettudományi kutatók számára értékesek, kevésbé használhatók az alsóéves diákok számára, de a doktori értekezések megtalálására kiváló forrásnak bizonyulnak.

Az intézményi repozitóriumok értékének jelenlegi felfogása miatt a szakreferensek még nem ajánlják információforrásként őket. Ahhoz, hogy az intézményi repozitóriumok sikeresek legyenek, a könyvtárvezetőknek nemcsak a dokumentumok bekerülését kell biztosítaniuk, hanem ajánlaniuk is kell az olvasóknak mint értékes információforrást, hogy minél többen hozzáférhessenek és használják.

Noha több vizsgálatot is végeztek az utóbbi években az intézményi repozitóriumokkal kapcsolatban, ezek elsősorban azzal foglalkoztak, mi késztette a szerzőket arra, hogy munkáikat ott helyezték el. Ez a vizsgálat azt mutatja be, hogy még mindig nem tekintik az intézményi repozitóriumokat elég értékes információforrásnak (és nem is népszerűsítik) a felsőoktatási könyvtárak szakreferensei, és eltérő minőségű tartalmakként ajánlják ezeket a hozzájuk forduló olvasóknak.

(Autoref.)

321/2012

WITT, Michael: Co-designing, co-developing, and co-implementing an institutional data repository service. – Bibliogr. In: *Journal of library administration*. – 52 (2012) 1-4., p. 172-188.

Intézményi adatrepozitóriumi szolgáltatás közös megtervezése, fejlesztése és megvalósítása

Elektronikus könyvtár; Információszerzés; Megőrzés; Munkakör; Munkaszervezés

2011 januárjától az USA-ban a National Science Foundation megköveteli, hogy a kutatási támogatásra irányuló pályázatok tartalmazzanak adatkezelési tervet.

Az e-tudomány terjedése a könyvtárak tevékenységére is hatással van. A változások előjeleit a könyvtárak már korábban is érzékelték. A könyvtárak teendői közé fokozatosan bekerült a kutatási adatok kezelése; a könyvtáros szerepe pedig kibővült a következőkkel: adatkezelési terv készítése, oktatás, adatszervezés és –leírás, adatgyűjtemények építése, adatokkal kapcsolatos tájékoztatás.

A Purdue Egyetem könyvtárai az egyetem munkatársaival szoros együttműködésben a kérdéses időszakban a HUBzero virtuális kutatási környezet (Platform for Scientific Collaboration) kialakításán dolgoztak. Az egyetem repozitóriumát (Purdue University Research Repository, PURR) a HUBzero szoftvert felhasználva az érintett szakemberek összefogva alakították ki. A PURR az egyetem kutatói és munkatársaik részére online együttműködési térként és adatmegosztási platformként funkcionál. A cél az, hogy megbízható digitális repozitóriummá fejlődjön, amely a DataCite digitális objektumazonosítóit (DOI), továbbá más szabványos megoldásokat alkalmaz az adatok felderítése, használata és hosszú távú megőrzése érdekében.

A PURR a gyakorlatban projektek köré szerveződik. Projektet az egyetem bármely alkalmazottja indíthat, ehhez három évre 500 MB tárhelyet kap, plusz max. 50 MB tárhelyet az adatok megőrzésére. A projektek idővel lejárnak, a hozzájuk kapcsolódó adathalmazok azonban a későbbiekben is hozzáférhetők, akár nyilvánosan, akár egy úgynevezett „sötét” archívumban. Pályázati támogatás megléte esetén a megítélt tárhelyek nagysága 100 GB-ra, illetve min. tíz évre 10 GB-ra nő.

Amikor egy projekt indul, az illetékes szakreferens e-mailben értesítést kap, hogy kijelölték az adatok kezelésére. Hasonlóképpen min-

den alkalommal tájékoztatják, amikor egy-egy adathalmaz az archívumba kerül. A könyvtáros feladata az adathalmaz ellenőrzése és a PURR repozitóriumba való bevitelének jóváhagyása. A projektek adatainak lejáratakor hasonló folyamat zajlik, amely a lejárati előtt 6-12 hónappal indul egy értesítéssel. Ekkor a könyvtáros dönthet úgy, hogy az adathalmaz a könyvtári gyűjteménybe kerüljön. Ha erre nem kerül sor, az adathalmazt selejtezik, törlik.

A könyvtárosoknak szerepe van az adatkezelési tervek elkészítésében is. Ennek a tervnek tartalmaznia kell, hogy milyen jellegű adatok keletkeznek a kutatás során, milyen leírási szabványt és formátumot készülnek alkalmazni, hogyan osztják majd meg, hogyan archiválják és őrzik meg az adatokat. Minderre fel kell készíteni őket.

A könyvtárosok már korábban is végeztek adatokról való tájékoztatást, például a társadalom-

tudományok területén. Most meg kell ismerniük, hogy egy-egy szakterületen milyen adatok fontosak, ezeket hogyan és hol lehet leírni és tárolni, milyen módon lehet értelmezni ezzel összefüggésben például a szellemi tulajdon, a metaadatok és a hitelesség jól ismert kérdéseit. A Purdue Egyetemen digitális referenz szolgáltatás zajlik a QuestionPoint szoftverrel, ebbe az adatokról való tájékoztatást is beillesztették. A feladatok ellátására „adatkönyvtárosokat” jelöltek ki. A könyvtár levéltárát és különgyűjteményeit is bevonták az őket érintő kutatási adatok kezelésébe. A könyvtárosok és a használók számára különböző kalauzokat készítettek az adatok szolgáltatásának tudnivalóiról. A Purdue Egyetemen az adatok kezelése a könyvtári munka integráns része lett.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 283, 287, 301, 312

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

322/2012

MACREZ, Franck: La loi pour l'exploitation numérique des livres indisponibles In: Documentaliste. – 49. (2012) 2., p. 24-26.

Törvény a már nem kapható könyvek digitalizálásának engedélyezéséről

Digitalizálás; Jogszabály -más területről; Könyvkiadás; Könyvvásárlás; Szerzői jog

A 2012. március elsején „kiadóktól kiadóknak” megszerkesztett törvény célja az volt, hogy megkönnyítse a 20. században kiadott, már nem

kapható, de szerzői jogvédelem alatt álló könyvek digitalizálását. Mindez a francia nemzeti könyvtár kötelékében zajlik, és körülbelül 500 ezer könyvet érint, ám számos érdeket sért.

A törvény egyik cikkelye meghatározza a „kifogyott könyv” fogalmát. E szerint minden Franciaországban 2001. január elseje előtt kiadott, és kereskedelmi forgalomban már nem kapható könyv e kategóriába tartozik. Ez érvényes akkor is, ha maga a könyv kiadója sem értékesíti már a kiadványt. A jövőben egy erre szakosodott társaság fogja majd össze mindazoknak a könyvvel, könyvkiadással foglalkozó szakemberek csoportoknak egy-egy képviselőjét, akik ezeknek a könyveknek a digitalizálását szervezik. Ez számos kritikára ad alkalmat, ugyanis a szerzők és a kiadók között továbbra is érdekellentét feszül, amelyek egyik része a digitalizálás után befolyó

pénzösszegekkel kapcsolatos. A szerzőknek csak igen szűk hatókörük van, hogy rendelkezzenek az általuk írott mű digitalizálását illetően: ha a digitalizálás sérti személyüket, ha a kiadó nem, csak a szerző rendelkezik a nyomtatott vagy a digitális kiadás jogával.

Csak remélhetjük, hogy ebből – a törvény ellenére mégis létező – káoszából valami ésszerű és az

olvasóknak, szerzőknek, kiadóknak is elfogadható közös megoldás születik meg e kiadványok digitális kiadását illetően. Az árva művek digitalizálásának engedélyezését egy másik, későbbi törvény fogja szabályozni.

(Pajor Enikő)

Az ismertetett cikkek forrásai

AIB studi (IT)	52. (2012) 1.	Journal of librarianship and information science (GB)	44. (2012) 2.
American libraries (US)	43. (2012) 5-6.	Journal of library administration (US)	52 (2012) 1-4.
Aslib proceedings (GB)	63. (2012) 3.	Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	63. (2012) 1.
Bibliotekovedenie (RU)	(2012) 1.	Knihovna (CZ)	23. (2012) 1.
Bibliothek (DE)	36. (2012) 2.	Knížnica (SK)	13. (2012) 4., 5., 6.
BuB (DE)	64. (2012) 5.	LIBER quarterly (I)	22. (2012) 1.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	57. (2012) 3.	Library hi tech (US)	30. (2012) 2.
Cataloging & classification quarterly (US)	50. (2012) 1-4.	Library management (GB)	33. (2012) 4/5.
Collection building (US)	31. (2012) 2.	The library quarterly (US)	82. (2012) 2.
College & research libraries (US)	73. (2012) 2.	Library review (GB)	61. (2012) 2., 3.
College & research libraries news (US)	72. (2011) 9.	Libri (I)	61. (2011) 4.; 62. (2012) 1.
Computers in libraries (US)	32. (2012) 5.	Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2012) 5.
Documentaliste (FR)	49. (2012) 2.	Online information review (I)	36. (2012) 1., 2.
The electronic library (I)	30. (2012) 2.	Public services quarterly (US)	8. (2012) 2.
IFLA journal (I)	38. (2012) 2.	The reference librarian (US)	53. (2012) 2.
Information outlook (US)	16. (2012) 3.	Revista española de documentación científica (ES)	35. (2012) 2.
Interlending & document supply (GB)	40. (2012) 2.	Scandinavian library quarterly (Sx)	45. (2012) 2.
ITlib (SK)	15. (2011) 3.	Vestnik BAE (Fx)	(2012) 1.
Journal of access services (US)	9. (2012) 2.	Zeitschrift für Bibliotheks- und Bibliographie (DE)	59. (2012) 2.
Journal of documentation (GB)	67. (2012) 2., 3.		
Journal of information science (GB)	38. (2012) 3.		